

Alihan Ürey
30. Ekim 1998

İSLAM
AİLE HUKUKU

Cuman
Yaman

Yrd. Doç. Dr. Ahmet YAMAN
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Konya-1998

Bu Kitabın Serüveni

Yayın Hazırlık Safhasını,
Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı,
Kitap Basım/Yayın Komisyonu'nun
üstlendiği bu Kitap,
Muzaffer Kazan yönetiminde
Post Ajans A.S. tarafından
baskıya hazırlandı.
Dizgi İşlemi, *İshak Doğan'a*
Baskı ve Cilt İşlemleri, *Sebat Ofset'e*
Kapak Tasarımı, *Post Ajans'a* ait.

Konya, Ekim 1998

İLETİŞİM ÇÖZÜMLEMELERİ
TANITIM HİZMETLERİ ve
MATBAACILIK SANAYİ
TİCARET ANONİM ŞİRKETİ

Tel / Faks : 0 (332) 836 79 95 - pbx
E-Mail : post@postajans.com.tr
Bakılıktaki Mahalle: Demirel İş Merkezi
8 Blok 7/708 49060 Selçuk / KONYA

Yanlarında aile yuvasının sıcaklığını
her zaman hissettiğim ninem ve dedem
Fatma-Mustafa KILINÇ'a; "*Rabbim,
küçüklüğümde onlar nasıl beni
yetiştirmişlerse, sen de onları esirge!*"
(İsrâ, 17/24) niyâzımla...

SUNUŞ...

Yaşadığımız çağda insanoğlunun bilim ve teknoloji anlamında katettiği göz kamaştırıcı mesafeyi, sahip olunması gereken manevî dinamik ve aşkın değerlere karşı ortaya koyduğu iç karartıcı düşüş, maalesef geride bırakmıştır...

Tarih boyunca Kadın ve Aile konusu, -farklı şekillerde de olsa- toplumların ilk gündem maddesi olarak hassasiyet ve önemini her zaman için korumuştur.

Bizler bu anlamda çözümünü, her açıdan sağlıklı toplumlar yetiştirebilmenin önşartı olarak korunması gereken 'nesil emniyeti'nin tesisinde görüyoruz. Bunun için de, hiç şüphe yok ki, Kadın ve Aile'ye gösterilecek öneme yeniden dikkatleri çekmek, varolan problem ve eksikleri -bir daha geri dönmemesine- gidermek ve yeniden yorumlamak gerekiyor.

İşte, yüksek teknoloji içeren sanayi yatırımları alanında, uluslararası bir yatırım holdingi olan Kuruluşumuz, böylesine önemli bir mes'eledede üzerine düşeni yapmak niyetiyle I. Ulusal Kadın ve Aile Sempozyumu'na sponsor olmuş bulunmaktadır.

Bu duygu ve düşüncelerle kitabın kıymetli Yazarına, Mehir Vakfı'nın kıymetli Genel Başkanı ve Yöneticilerine; ayrıca, Sempozyum organizasyonunu üstlenen Post Ajans A.Ş. Yönetim Kurulu ve Ekibine teşekkürü bir borç bilirim.

Mustafa Serdar ÖZDEMİR
Kaldera Holding
Yönetim Kurulu Başkanı

Sunuş

Etik değerlerin büyük bir yıkıma uğradığı modern dünyada, aile kurumu da bu yıkımdan büyük oranda etkilenmiştir. İki asırdan bu yana yönünü Batı'ya çeviren toplumumuzda çağdaşlaşma adına asırların birikimi birçok değerin yanısıra, kadın ve aile olgusu da büyük bir yara almıştır.

Bu yaraya merhem olma adına kurulan Mehir Vakfı, ihtiyaç sahibi gençleri evlendirmenin yanısıra, kadın ve aile sorununa açılım kazandırmak amacıyla kültürel ve ilmi etkinlikleri de öngörmektedir.

Bu öngörünün bir aşaması olarak, "Mehir Vakfı Kültürel ve ilmi Eserler Dizisi"ni oluşturmuş bulunmaktayız.

Amacımız, toplumumuzun özdeğerleriyle buluşacağı bir köprü oluşturabilmek, düşünce ortamına zenginlik katabilmektir...

Mustafa Özdemir
Mehir Vakfı Genel Başkanı

İçindekiler

Önsöz	13
Giriş	17
1. Aile Kavramı ve Önemi.....	17
2. İslam Ailesinin Bazı Temel Nitelikleri	21
BİRİNCİ BÖLÜM	31
Evlenme Akdi ve Hukukî Sonuçları	33
I. Evlenme Akdinin/Nikâhın Tarifi ve Hükümü	33
II. Evlenme Öncesi İlişkiler	37
A. Görüşme.....	37
B. Nişanlanma	38
C. Düğün Merasimi	40
III. Evlenme Akdinin Unsurları ve Şartları	43
A. Evlenme Akdinin Unsurları	43

1. Taraflar (Evlenme Ehliyeti, Velfnin Rızası ve Evlilikte Vekâlet).....	43
2. Evlenme Engellerinin Bulunmaması.....	45
3. Evliliğe Dönük İrade Beyanı ve Şartları.....	49
B. Evlenme Akdinin Geçerlilik (Sıhhat) Şartları.....	50
1. Şahitlerin Bulunması.....	50
2. Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması.....	51
C. Evlenme Akdinin Yürürlük (Nefâz) Şartları.....	52
D. Evlenme Akdinin Bağlayıcılık (Lüzum) Şartı ve Eşler Arasında Denklik (Kefâet) Meselesi.....	52
IV. Geçerlilik Bakımından Evlenme Akdinin Çeşitleri.....	55
A. Sahih Evlenme Akdi.....	55
B. Fasit Evlenme Akdi.....	56
C. Batıl Evlenme Akdi ve Mut'a Nikâhı.....	56
D. Mevkûf ve Gayrı Lâzım Evlenme Akdi.....	58
V. Evliliğin Sonuçları ya da Evlenme Akdinden Doğan Hak ve Sorumluluklar.....	60
A. Evlenme Akdinin Şahsî Sonuçları.....	60
1. Hanımın Hakları ve Görevleri.....	61
2. Kocanın Hakları ve Görevleri.....	61
B. Evlenme Akdinin Mâlî Sonuçları.....	63
1. Mehir.....	63
2. Nafaka.....	66
VI. Doğum ve Sonuçlar.....	68
A. Nesep: Subûtu ve Evlat Edinme Meselesi.....	68
1. Sahih Evlilikte Nesep.....	69

2. Fasit Evlilikte Nesep	70
3. Evlilik Şüphesi ile Birleşmede Nesep.....	70
4. İkrar ve Dava ile Sabit Olan Nesep.....	70
B. Emzirme (Radâ) Sorumluluğu	71
C. Nafaka Sorumluluğu	72

İKİNCİ BÖLÜM

Evliliğin Sona Ermesi ve Bunun Sonuçları	75
GİRİŞ	77
I. Evliliğin Sona Erme Şekilleri	79
II. Boşama (Talâk) ve Hükümleri	80
A. Tanımı ve Dindeki Yeri	80
B. Boşama Salâhiyeti ve Ehliyeti	82
1. Boşama Salâhiyeti.....	82
2. Boşama Ehliyeti	83
3. Boşama Ehliyeti ile İlgili Bazı Özel Durumlar	85
a. Ciddî Olmayan Boşama (Hâzilin Talâkı).....	85
b. Sinir Krizi İçindeyken Boşama (Medhûşun Talâkı)	87
c. Sarhoş İken Boşama	87
d. Hastalık halinde iken boşama.....	88
e. Zorla ve Tehdit Altında Yapılan Boşama	89
C. Boşama İçin Kullanılan Sözcükler, Şekiller ve Boşama Sayısı	89
D. Boşama Çeşitleri	91
1. Dönüşlü Olup Olmamasına Göre	91
a. Ric'î Boşama.....	91

b. Bâin Boşama.....	92
2. Sünnete Uygun Olup Olmamasına Göre.....	93
a. Sünnî Boşama.....	93
b. Bid'î Boşama.....	94
E. Karşılıklı Rıza İle Boşanma (Muhâla'a ya da Hul').....	95
F. Yargı Yoluyla (Adlî) Boşanma ve Sebepleri.....	97
1. Hastalık ve Beden Kusuru.....	97
2. Kötü Davranma ve Şiddetli Geçimsizlik Hali.....	98
3. Kocanın Nafakayı Kesmesi veya Temin Edememesi.....	99
4. Kocanın Kaybolması veya Evi Terketmesi.....	100
5. Hanımına Zinâ İsnadı Sebebiyle Yeminleşme ve Lanetleşme (Mülâ'ane ya da Li'ân).....	101
6. Eşine Yaklaşmama Yemini (İlâ).....	102
G. Boşamayla İlgili Bazı Özel Durumlar.....	103
1. Dinden Çıkmanın (İrtidât) Nikaha Etkisi.....	104
2. Boşama Yetkisinin Hanıma Verilmesi (Tefvîdu't-Talâk).....	105
3. Üç Boşama Hakkının Aynı Anda Kullanılması.....	106
4. Boşamanın İsbatı ve Tescili.....	108
5. Üç Boşama Hakkının Kullanılmasından Sonra Eski Eşlerin Yeniden Evlenebilmesinin Şartları.....	109
III. Evliliğin Sona Ermesinden Doğan Neticeler.....	112
A. İddet Kavramı, Çeşitleri ve Hukukî Sonuçları.....	112
1. İddet Kavramı ve Varlık Sebebi.....	112
2. İddet Çeşitleri.....	113
a. Talâk veya Fesih ile Evliliği Sona Eren Kadının İddeti....	113

b. Kocasının Ölümü ile Evliliği Sona Eren Kadının İddeti..	114
c. Hamile Kadının İddeti	114
d. Küçüklükten veya Yaşlılıktan Dolayı Hayız Görmeyen Kadının İddeti	115
e. Normal Erginlikte Olduğu Halde Hiç Hayız Görmeyen Kadının İddeti	115
f. Müslüman Olmayan Kadının İddeti.....	116
3. İddetin Hukukî Sonuçları	116
B. Çocukların Bakımı ve Terbiyesi (Hadâne)	118
1. Hadâne Hakkı	119
2. Hadâne Ehliyeti	119
3. Hadâne Süresi.....	120
4. Hadâne Masrafları.....	121
Genel Değerlendirme	123
Bibliyografya	127
İleri Okumalar İçin Seçilmiş Çağdaş Bir Bibliyografya	132
INDEX	136

ÖNSÖZ

İlk insanı ailesiyle beraber yaratan Allah'a hamd-ü senâlar, her şeyiyle ideal ve örnek bir aile hayatı sergileyen Hz. Muhammed'e salâtü selâmlar ve O'nun bu örnekliliğini kendi ailelerinde yaşayıp devam ettiren tâbîlerine müjdelersun.

İnsanoğlunun içinde doğduğu, büyüdüğü ve hayata katıldığı en küçük sosyal ünite olan aile, bu özellikleri yanında aynı zamanda bir ahlâkî ve hukukî yapıdır da. Genel olarak bütün hukuk sistemleri, toplumun bu en küçük yapı taşının iç ve dış münasebetlerine ilişkin hükümleri, öteden beri tesbit edegelmişlerdir. Esasen hukukun vazgeçilmez fonksiyonu, toplum düzenini temin etmek olduğuna göre, toplumun çekirdeği olan ailenin bu düzenleme görevinin dışında kalması düşünülemezdi. İşte bunun için bütün hukuk düzenleri, temel hareket noktaları ve bakış açıları farklılıklar taşısa da kendi bünyeleri içinde **Aile Hukuku** denen bölüme yer verip geliştirmişlerdir.

İslâm hukuku da, daha ilk teşekkül anından itibaren aslı kaynaklarında bulunan ve büyük bir yekûn teşkil eden bilgileri işleyerek önceleri **nikâh** ve **talak**, daha sonraları **münâkehât** ve **mufârakât** başlıklarıyla son yüzyılda

da **el-Ahvâlü's-Şahsiyye** ve **Ahkâmu'l-Üsra** genel terimleriyle hukukun bu bölümünü geliştirmiş ve sistemleştirmiştir. Gerçekten de İslam hukukunun aslı/temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet'e bakıldığında onların, Aile Hukuku ile ilgili olarak şöyle bir açılıma sahip olduğu görülecektir:

Kur'ân'ın bütün hukuk alanlarıyla ilgili hüküm koymadaki genel yaklaşımı, o alanla ilgili çerçeve hükümleri belirlemek biçiminde iken, Aile Hukuku söz konusu olunca bu çerçevenin içi de yer yer yine Kur'ân tarafından doldurulmuştur. Bir başka ifadeyle, Aile Hukuku hükümlerinin tek tek vahye dayanma oranı, diğer hukuk alanlarındaki orana göre daha yüksektir. İlâhî takdirin böyle tecelli etmesi, belki de ailenin insan hayatı için taşıdığı büyük önemden kaynaklanmaktadır.

Diğer detayları Hz. Peygamber'in Sünnetinin belirlediği ve müctehit fakihlerin de bu iki kaynağa getirdikleri yorumlarla geliştirip sistemleştirdikleri İslam Aile Hukuku'nun temel esprisi şudur: Aile bireylerinden hiç kimsenin haksızlığa uğramadığı, fıtrattaki kadın-erkek niteliklerine uygun ve sevgi temeline dayalı bir aileyi kurup yaşatmak.

Asıl hedef bu olmakla birlikte tarih boyunca aile kurumu ve hukuku ekseninde yanlış görüşlerin ortaya atıldığı ve müslüman toplum içinde haksızlıklar doğuran yanlış örflerin yerleştiği de bir gerçektir. İşte bu yanlış görüş ve örflere bakarak İslam'ın aile hukuku düzeni de yanlış anlaşılıp yanlış takdim edilme bahtsızlığına uğramıştır.

Müslümanların elinde, İslam'ın ve dolayısıyla aile hukukunun aslı iki kaynağı yani Kur'ân ve Sünnet mevcut olduğuna göre mezkur yanlış anlamalar ve uygulamalar bu iki kaynağa göre tasfiye edilmelidir. Samimi bir müslümana düşen görev de zaten budur. İşte bu mütevazi çalışma, kendi ekseninde böyle bir amaca hizmet etmeyi hedeflemektedir.

İki bölüm halinde sunduğumuz çalışmaya, kavram olarak aile ve önemi ile İslam ailesinin bazı temel niteliklerini ihtiva eden bir "**Giriş**" ile başlanmıştır. **Birinci Bölüm**de, evlenme öncesi ilişkiler ile beraber evlenme akdi ve hukukî sonuçları ele alınırken **İkinci Bölüm**, evliliğin sona ermesi

ve bunun doğurduğu sonuçlara tahsis edilmiştir.

Belli bir mezhebin değil delilin, yani Kitap ve Sünnetin desteklediği görüşün benimsendiği bu çalışmanın doktriner çerçevesine, meşhur dört mezhebin yanında Zâhirî ve Zeydî mezhepleri de dahil edilmiş ve yer yer pozitif Aile Hukuku ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

Yüce Allah'tan bu etüde, kendi muradı ve sevgili elçisinin örnek hayatı istikametinde huzurlu ve mutlu yuvaların oluşum ve devamında mütevazi bir katkı lutfetmesini diliyorum. Başarı yalnız Allah'tandır ve her şeyin en doğrusunu da O bilmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet YAMAN

Ramazan 1418/1998 Meram

GİRİŞ

I. Aile Kavramı ve Önemi

Kısaca, anne-baba ve çocuklardan oluşan ve toplumun en küçük birimini meydana getiren bir kurum olarak tarif edilen aile, kuşkusuz bundan çok fazla bir muhtevayı içermektedir.

Aile insanoğlunun; içinde doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı en küçük sosyal topluluktur. Bu "*en küçüklük*" niteliğine rağmen toplumların temelinin oluşurmada "*en büyük*" role sahiptir. Çünkü toplum, işte bu aile dediğimiz en küçük sosyal ünitelerin bir araya gelmesinden teşekkül eden insan topluluğudur.

Yeryüzüne ilk insanın ayak basmasından itibaren aile kurumu da oluşmuştu. Bazı sosyologların iddia ettiği gibi ilk aile, içgüdüsel ve rastlantı sonucu oluşmuş değil, tersine Yaratıcı'nın iradesiyle ilk insan, bir aileye sahip olarak yaratılmıştı. Kur'ân-ı Kerim, yeryüzünde yaşayan insanların atası olan Hz.Adem'in (a.s) bir eşe sahip olduğunu ve bu ilk karı-kocanın çocuklarıyla beraber bir aile yuvası kurduğunu haber vermektedir. (1)

(1) Bakara, 2/35; Mâide, 5/27; A'râf 7/19, 23; Tâhâ 20/117-119.

Bireyin mutluluğunu temin eden, toplumla birey arasını bağlayan ve onu topluma kazandıran ailenin kurumsal önemini şu âyet-i kerime çok belîğ bir tarzda ortaya koymaktadır:

"İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağımız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet varetmesi, Allah'ın varlığının belgelerindedir. Bunlarda düşünen bir toplum için dersler vardır." (2)

Öyleyse aile, öncelikle insanın huzur bulacağı bir yuvadır. Beden ve ruh sağlığı için huzurun vazgeçilmez işlevi hatırlanınca bu yuvanın, insan için nasıl bir önem taşıdığı ortaya çıkacaktır. Bunun yanında aile, insanca yaşamamanın ortamını hazırlamaktadır. Yaratılışı itibariyle yalnız başına yaşamayan insan, aile ortamının sıcaklığında terbiye edilmekte, hemcinsleriyle ilişki kurabilmekte ve şahsiyetini kazanmaktadır. "*Aile terbiyesi*", "*aile görgüsü*", "*aile şerefi*" gibi sık kullandığımız deyimler, ailenin bu önemli işlevini dile getirir.

Yine hem âyetten, hem gerçek hayatın verilerinden anlaşılan bir diğer nokta da, ailenin sadece insan neslinin devamını ve kişilerin himayesini amaçlayan bir kurum olmadığıdır. Aile, bu önemli hedeflerin yanında çok daha kapsamlı bir biçimde dünyayı imar etmenin ve yaşanılır hale getirmenin de vazgeçilmez kurumudur.

Bunun içindir ki, mahiyeti ve bakışaçıları değişmekle beraber bütün hukuk düzenleri, aile kurumunun hem iç, hem dış ilişkilerini düzene koymaya çalışmış, bunun için *Aile Hukuku* dediğimiz bölümü geliştirmiştir. Hukukun temel görevi toplum düzenini temin etmek olduğuna göre, aile hukukunun görevi de toplum içinde aile nizamını sağlamak, aileyi her yönüyle güçlendirerek toplumun temelini sağlamlaştırmaktır. (3)

Gerek kurum olarak bizzat ailenin, gerekse aile hukukunun günümüzde arzettiği önem, son iki yüzyılda dünya ölçeğinde bu kuruma vu-

(2) Rûm 30/21.

(3) Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, *Aile Hukuku*, s. 3.

ruhan darbe düşünüldüğünde daha da belirginleşmektedir. Zira bireyi, hem toplum hem de aile içindeki bağlardan kurtararak ona siyasî, ekonomik ve kişisel bütün hürriyetini sağlamak hedefini güden *endividüalizm* (bireycilik) akımı ve bu akımın Batı'ya olan hakimiyeti aileyi eski anlamından soyutlamıştır. (4)

Oysa İslam'ın temel kaynakları olan Kur'ân ayetleri ve Peygamber tatbikatına baktığımızda, aileye kurumsal varlık kazandırmanın ve onun üzerine titremenin aslı bir görev olduğunu görürüz. Zaten ilk insanın, dünyadaki serüvenine ailesiyle başlamış olması bu kurumun onun doğasında/fitratında yer tuttuğunu gösterir. Diğer taraftan;

"İçinizdeki bekarları ve kölelerinizle cariyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler, Allah onları fazlu kereminden zenginleştirir. Allah; herşeye gücü yeten, herşeyi bilendir." (5)

âyeti, aileyi oluşturmayı bir toplumsal görev olarak müslümanlara yüklemektedir.

Hz. Peygamber de (s.a.s.) *"Ey gençler! Evlilik yükümlülüğüne gücü yetenleriniz bemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve ırzı barama karşı daha fazla korur..."* (6) ile *"Nikâb benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir..."* (7) sözleriyle, evlenerek aile kurmanın önemini vurgulamaktadır.

İslam hukukçuları, ailenin hem kendi elemanları hem de toplumla ilişkilerini inceleyip aile hukukunun hükümlerini tesbit ederken bir inceliğe işaret etmişlerdir. Müslümanların nazarında ailenin oturduğu temeli gösteren bu incelik, nikâha kısmen *ibadet* anlamı da yüklemektir. Yani aile kurumunun kurulmasının hukuken ilk adımı ve meşruiyet vasıtası olan nikâh,

(4) Velidedeoğlu, a.g.e., s. 4.

(5) Nur, 24/32.

(6) Buhârî, "Nikâh", 2; Müslim, "Nikâh", 1; Ebu Dâvûd, "Nikâh" 1; Tirmizî, "Nikâh", 1.

(7) Buhârî, "Nikâh" 1; Müslim, "Nikâh" 5; Nesâî, "Nikâh" 4; İbn Mace, "Nikâh", 1.

nikâh, normal bir akit/sözleşme olmanın ötesinde Allah'a yakınlaşma demek olan ibadet mahiyetine de bürünmektedir. Hanefi hukukçuları ed-Debûsî (v. 430/1039) ve İbnu'l-Hümâm (v. 861/1457),

"Nikah ibadetlere daha yakındır. Öyle ki, evlenmek, kendisini ibadete vermek kasdıyla bekar kalmaktan çok daha üstündür. Hatta cihadla karşılaştırıldığında da böyledir." (8)

derken bu ilişkiyi dile getirir.

Allah Rasülü'nün veda hutbesinde erkeklere yönelik olarak ;

"Kadınlarınız konusunda Allah'tan korkun. Siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onlarla beraberlik, Allah'ın kelimesi (nikâh) ile size helal oldu..." (9)

şeklindeki irşadıyla, kadınları kastederek,

"Mü'min bir kişi, Allah korkusundan ve O'na itaatten sonra, sâliha bir hanım nimeti kadar başka hiçbir şeyden yararlanmamıştır. Çünkü hanımına emretse sözünü dinler, yüzüne bakınca sevinir, üzerine yemin etse yeminini doğru çıkarır, kocası dışarıya gitse iffetini ve kocasının malını korur." (10)

irşadı, ailenin emanet duygusu ve iffet erdemi gibi nitelikler üzerine kurulduğunu gösterir. Bu iki olgu da zaten ailenin gerek bireysel gerek toplumsal öneminin temel taşıdır.

(8) Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 17; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/184.

(9) Müslim, *"Hac"*, 147; Ebu Dâvûd, *"Menâsik"*, 56; İbn Mâce, *"Menâsik"* 84; Müsned 5/73.

(10) Ebu Dâvûd, *"Zekât"* 32; İbn Mâce, *"Nikâh"*, 5.

II. İslam Ailesinin Bazı Temel Nitelikleri

"Ana-baba ve çocuklardan oluşan topluluk"; "Evlilik ve kan bağına dayanan, karı koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik."

Sözlükler aileyi böyle tanımlıyor. Bu tanımlar içinde, aileyi aile yapan sıcaklığı ve yakınlığı bulmak büyük çaba gerektiriyor. Aile gerçekten basit bir topluluktan mı ibaret? Acaba sadece belli bireyler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplumun en küçük birliğini, aile olarak görmek yeterli mi?

Doğal olarak sözlükler bir olgunun, bir kurumun, bir olayın ve niteliğin sadece dışa yansıyan belli başlı özelliklerini temel alarak tanımlar yapacaklardır. Fakat bu tanımlar o olgu, kurum, olay ya da niteliğin kabaca kuşatılması olduğundan çoğu zaman asıl kimliğe yer vermezler. İşte aile de bu talihsizliği yaşayan kavramlardan birisidir.

İnsan kaynaklı zaafı taşıyan bu kategorilendirmeye karşı İslam'ın aile anlayışına baktığımızda, kurum olarak ailenin üzerine bina edildiği temel bir ruhun öne çıkarıldığını görürüz. Bu ruh, "*buzur, sevgi ve rahmet*"tir.

İslam Aile Hukuku

Allah, insanı yaratan ve onun hemen yanbaşıında olan bu Yüce Yaratıcı, Kur'ân'da bu gerçeği řu cümleyle belirliyor:

"İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda düşünene toplum için dersler vardır." (11)

Öyleyse bir İslam ailesinin en temel niteliği, o ailenin bir huzur yuvası ve bir sevgi-rahmet pınarı olmasıdır. Bu ailede anne ile baba birbirleri dolayısıyla huzura kavuşurlar; çocuklar bu huzurlu havada dünyayı tanır ve hep beraber karşılıklı sevgi-rahmet vasatında şahsiyet kazanırlar.

İslam ailesinde anne-baba, daima üzerlerine adeta titrenilen değerlerdir. Onlara üzüntü verilmemeye çalışılır. Meşru çerçevedeki arzu ve istekleri derhal yerine getirilir, incitmemeye azami gayret gösterilir. Bu o kadar önemli bir İslamî hassasiyettir ki, Kur'ân tevhid gerçekliğinin yanında hemen ana-baba haklarına, bir başka ifadeyle kişinin anne-babasına karşı taşıdığı sorumluluğu işaret etmiştir:

"Rabbin, yalnız kendisine tapmanıza ve ana-babaya iyi davranmanıza hükmetmiştir. Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında yaşlanacak olursa, onlara 'öf' bile deme! Onları azarlama; onlara güzel söz söyle! Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: 'Rabbim! Küçükken beni büyüttükleri gibi, Sen de onlara acı' de." (12)

"De ki: "Geliniz, size Rabbinizin baram kıldığı şeyleri anlatayım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Ana-babaya iyi davranın! Yoksulluktan korkarak çocuklarınızı öldürmeyin!..." (13)

Hatta şükürün sadece kendisine yapıldığı Yüce Allah, bir yerde anne ve

(11) Rûm, 30/21.

(12) İsrâ, 17/23.

(13) En'âm, 6/151.

İslâm Ailesinin Nitelikleri

babaya da şükredileceğini bildirerek, üstelik bunun için emir de vererek onların derecelerinin ne yükseklikte olduğunu göstermiştir:

"... Biz 'Bana ve ana-babana şükret' diye insana öğütte bulunmuşuzdur." (14)

Az önce "ana-babanın her isteği yerine getirilir" derken bunu "meşru çerçevede" şartıyla kayıtlamıştık. İşte Kur'ân bu meşru çerçeveyi en genel biçimde "İslâmî değerler ve hükümler" olarak belirlemiş ve şöyle buyurmuştur:

"De ki: 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden evler size, Allah'tan, Elçisi'nden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah, yoldan çıkan toplumu doğru yola koymaz.'" (15)

Öyleyse Allah ve Elçisi'nin düzenlemelerine ve bu uğurda cihad etmeye ters düşen ebeveyn istekleri müslümanı bağlamayacaktır. Konuyla ilgili bir başka âyette de şu buyruk yer almaktadır:

"Ey insanoğlu! Ana-baban, seni körükörüne Bana ortak koşman için zorlarsa onlara itaat etme! Dünya işlerinde onlarla güzel geçin! Bana yönelen kimsenin yoluna uy; sonunda dönüşünüz Banadır. O zaman yaptıklarınızı size bildiririm." (16)

Her iki âyet aslında ailenin gerek kendi iç hayatını, gerekse dış ilişkilerini yani toplumsal ilişkilerini İslâmî değer ve hükümlere göre düzenlemesini öngörmektedir. Bu da şu demektir: İslam ailesi, Allah ve Rasulü'nün istediği gibi yaşayan bir ailedir.

İslam ailesinde çocuklar, Allah'ın bir emaneti olarak değer taşır. Çocuğu bahşeden, onun cinsiyetini belirleyen Yüce Yaratıcı'dır ve O, ana-

(14) Lokmân, 31/14.

(15) Tevbe, 9/24.

(16) Lokmân 31/14.

İslam Aile Hukuku

babadan bu yavrunun iyi yetiştirilmesini istemektedir:

"Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır; dilediğini yaratır. O, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir; yabut hem kız, hem erkek çocuk verir; dilediğini de kısır bırakır. O bilendir, her şeye gücü yetendir." (17)

"Beyinsizlikleri yüzünden körükörüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıkları -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar kaybetmişlerdir. Onlar şaşırmışlardır, doğru yolda değillerdir." (18)

Ailenin moral gücü, neşesi ve hayat kaynağı olan çocuklar, aslında dünyada girilen en büyük sınavın da konusudur. Çocuklara verilen terbiye, onlara kazandırılan kimlik ana-babanın ahiretteki başarılarının en büyük belirleyicilerindedir. Ayetleri bir kere daha okuyalım:

"Mallarınızın ve çocuklarınızın da bir sınav olduğunu, büyük ödülün Allah katında bulunduğunu bilin!" (19)

"Ey inananlar! Mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın! Böyle olanlar ziyana uğrayanlardır." (20)

"Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan yararlı işler, Rabbinin katında sevapça ve ümit bakımından daba iyidir." (21)

İşte İslam ailesi bu bilinçle yavrusunu eğitir, onu İslam şahsiyetinin canlı bir örneği yapmaya çalışır. Lokmân'ın (a.s.) çocuğuna bu yönde yaptığı şu tavsiyeler, Kur'ân tarafından örnek alınmak üzere bize de bildirilmiştir:

"(Lokmân öğütlerine devam ederek dedi ki): Yavrum, (yaptığın iyilik veya kötülük) bardal tanesi ağırlığımca bir

(17) Şûrâ, 42/49-50.

(18) En'âm, 6/140.

(19) Enfâl, 8/28.

(20) Münâfıkûn, 63/3.

(21) Kehf, 18/46.

İslâm Ailesinin Nitelikleri

şey de olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa Allah mutlaka onu getirir. Çünkü Allah'ın bilgisi her şeye ulaşır ve O herşeyi haber alır. Yavrum, namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Çünkü bunlar (Allah'ın yapmanı emrettiği) kesin işlerdendir. İnsanlara yanak büküp yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmeyi. Yürüyüşünde tutumlu ol, sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir." (22)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "*Bir babanın çocuğuna bırakacağı en büyük miras, iyi bir isimle güzel bir terbiyedir.*" (23) buyruğu da aynı tesbite vurgu yapmaktadır.

İslam ailesinin bir diğer özelliği, bu yuvaya mensup herkesin üzerine düşen görevleri bir ibadet vecdiyle yerine getirmesidir. İbadet vecdi diyoruz, çünkü aile bireylerinin görevleri, kısmen Kur'ân-ı Kerim'de, büyük ölçüde Peygamber Sünneti'nde dîni-şer'î bir muhteva ile duyurulmuş ve bu konuda müslümanlar uyarılmıştır. Nisâ Suresi'nde yer alan bir âyet-i kerime sözkonusu görevleri en genel çerçevesiyle şöyle belirlemektedir:

"Allah'ın bazılarını bazılarından üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından harcamalarından dolayı, erkekler kadınları kollayıp gözetirler. İyi kadınlar, gönülden saygılı olup Allah'ın kendilerini korumasına karşılık, saklı olanı muhafaza ederler..." (24)

Hz. Peygamber'in meşhur "*Hepiniz çobansınız*" hadisi de bu bağlamda hatırlanmalıdır:

"Sizden herbiriniz birer çobansınız ve herbiriniz güttüğünüzden sorumlusunuz. Devlet yöneticisi bir çobandır ve yönettiği kişilerden sorumludur. Evin erkeği

(22) Lokmân, 31/16-17.

(23) İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-Usûl*, 1/416. Bkz. Tirmizî, "*Birr*" 33; Müsned "3/412.

(24) Nisâ, 4/34.

bir çobandır ve aile bireylerinden sorumludur. Evin banımı, kocasının evi içinde bir çobandır ve güttüğünden sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malı üzerinde bir çoban ve bunun yönetiminden sorumludur."(25)

Bir başka sözünde "Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olandır. Ben de aileme karşı hayırlıyım." (26) şeklinde konuşan sevgili Peygamberimiz hem ahlâki ve hukûkî, hem cinsel ve bedenî hem de medenî gereklerin topluca yerine getirilmesini, "hayırlı olmak" gibi bir vasıfla nitelendirmiştir.

Eşlerin arasında zaman zaman başgösterebilecek kırgınlıklar, hem bu görevlerin ihmaline hem de aile yuvasının dağılmasına bir sebep teşkil edemez: "Ey inananlar! Kadınlarla iyi geçinin. Eğer onlardan boşlanmıyorsanız, boşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmuş olabilir." (27) âyeti yanında şu âyetler de eşler arasında çıkabilecek uyuşmazlık ve dargınlıkların hemencecik bir ayrılış vesilesi yapılmamasını, aksine yaraların sarılmasını istemektedir:

"... Sorumsuz davranmasından korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarından ayrılın ve (bunlarla yola gelmezlerse) onlara vurun. Eğer size itaat ederlerse, aleyblerine başka bir yol aramayın. Allah yücedir, uludur. Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Eğer onları düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur. Allah bilendir, haberdardır." (28)

"Ve eğer bir kadın, kocasının huysuzluğundan, yabut kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur. Barış daima

(25) Buhârî, "Cum'a" 11; Müslim, "İmare", 20; Ebu Dâvûd, "İmâra" 1, 13; Tirmizî, "Cihad", 27; Müsned 2/5, 54.

(26) Tirmizî, "Menâkıb" 63; İbn Mace, "Nikâh", 50.

(27) Nisâ, 4/19.

(28) Nisâ, 4/34-35.

İslâm Ailesinin Nitelikleri

iyidir. Zaten nefislerde kıskançlık hazırdır. Eğer güzel geçinir, sakınırsanız Allah yaptıklarınızı haber alır." (29)

Aile dışında kalan insanlara, kısaca topluma yönelik görev ve sorumluluklara duyarlı olmak, İslam ailesinin bir diğer temel niteliğini oluşturmaktadır. Nasıl müslüman birey sadece kendisini düşünen bencil bir varlık değilse, müslüman aile de kendi topluluğu dışında diğer topluluklara karşı belli bir ahlâkî-hukûkî sorumluluk altında olduğunu bilir.

Bir müslüman ailenin, kendi dışında sorumluluk taşıdığı ilk grup, akrabalarıdır. Gerek anne gerek baba tarafından aynı sülâle içinde bulunan insanlar yekdiğerinin sevincine ve üzüntüsüne ortak olmak durumundadırlar.

"Kuşkusuz Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor." (30)

buyruğuyla Yüce Allah bu noktanın altını çizmektedir.

Sıla-i rahm dediğimiz akrabalık bağlarının muhafaza edilmesi, Kur'ân-ı Kerim'de iyi bir müslümanın vazgeçilmez vasfı olarak nitelenirken, tersine bu bağa riâyet etmeyip akraba sorumluluğunu gözardı edenler "*hüsranı uğrayanlar*", "*yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, lanetlenip Cehenneme gidenler*" olarak nitelendirilmiştir. Şu âyeti kerimeleri okuyan akıllı ve bilinçli bir müslüman, tercihini herhalde birinciler yönünde kullanacaktır:

"Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözetken (akrabalık bağlarını koparmayıp onlara iyilik eden), Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir." (31)

"Onlar öyle sapıklardır ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler; Allah'ın, ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vaz geçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar

(29) Nisâ, 4/128.

(30) Nahl, 16/90.

(31) Ra'd, 13/21.

İslam Aile Hukuku

gerçekten hüsrana uğrayanlardır." (32)

"Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar ve Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri (bağları koparıp) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar, işte lanet onlar içindir, ve kötü yurt onlarındır." (33)

Müslüman ailenin topluma karşı sorumluluğu elbette yakın akraba ile sınırlı değildir. Nisâ Suresi'ndeki şu âyet sözkonusu sorumluluğun çerçevesine komşuları, yetimleri, yoksulları, dostları vb. kimseleri de dahil etmektedir:

"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve daima böbürlenlen kimseyi sevmez." (34)

İslam ailesinin özellikle günümüzde gözardı edemeyeceğimiz bir temel niteliği de ilim, kültür ve sanat bakımından sürekli kendisini geliştirmek olmalıdır. Bu bir taraftan dünyanın imar edilmesi için gerekliyken, diğer taraftan müslümanların dünyanın geri kalmış toplumları olmaktan kurtulması için önemlidir. Zaten beşikten mezara kadar bilgi ve kültür peşinde koşmayı bir erdem olarak sunan Peygambere, ilim nasipleri kıt aileler, ümmet olarak yaraşmaz. Müslüman aile Hz. Ali'nin (r.a.) tavsiyesine uyarak çocuklarını yarının bilgi ve tekniğiyle donatmalıdır. Böyle olduğu zaman toplum nitelikli, müslümanlar başı dik hale gelirler.

Ana hatlarıyla çizdiğimiz işte bu İslam ailesi modeli üzerine şekillenen toplumlar, moral değerlerin alabildiğince tahrip edildiği, iffetsizliğin çağdaşlık ambalajıyla sunulduğu, nikâhsız birlikteliklerin aslında tam bir solumsuzluk vesilesi iken özgürlük diye pazarlandığı günümüzde, insanlığın

(32) Bakara, 2/27

(33) Ra'd, 13/25

(34) Nisâ, 4/36. ayrıca bkz. Bakara, 2/177.

İslâm Ailesinin Nitelikleri

devamı için bir şanstır. Daha insanca bir hayat, daha huzurlu bir dünya umudu taşıyanlara düşen görev ise anılan bu niteliklerin kendi ailesinde hangi oranda bulunduğunu sorgulamaktır...

BİRİNCİ BÖLÜM

Evlenme Akdi ve Hukukî Sonuçları

Bu bölümde evlenme akdinin yani nikâhın hükmü, şartları ve çeşitleri üzerinde duracak; evlilik akdinin taraflara yüklediği sorumluluklar ile bahsettiği hakları ele alacağız.

I. Evlendirme Akdinin/Nikahın Tanımı ve Hükmi

Bir fıkıh terimi olarak nikâh kelimesiyle ifade edilen evlendirme akdi, birbirleriyle evlendirilmelerine hukuken bir engel bulunmayan bir erkek ile bir kadının sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarını birleştiren ve bunun için karşılıklı hak ve görevler belirleyen bağıdır. (35)

Şu halde bir evlendirme akdinin meydana gelebilmesi için şu unsurlar gerekmektedir:

a) Cinsiyetleri ayrı iki taraf. Yani evlendirme, nikâh ehliyeti taşıyan ve evlendirilmelerine herhangi bir engel bulunmayan bir erkek ile kadın arasında olur. (36)

b) Hayat beraberliği için ortak rıza. Tarafların böyle bir akde gönülden razı olmaları, onları sadece cinsel ilişkide değil, hayatın acı-tatlı her anında ortak yapmaktadır. Zaten evlilik akdinin esas konusu da budur. (37)

(35) İbn Kudame, *el-Muğnî*, 7/3; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/185; Velidedeoğlu, *Aile Hukuku*, s. 38.

(36) Rûm, 30/21.

(37) Bakara, 2/187.

c) İlke olarak devamlılık. Daha sonra başgösterecek bazı sebeplerle evliliğin sona ermesi de mümkün olmakla beraber, evlilik akdinde devamlılık esastır. Belli bir süre devam ettirilmek veya bir tecrübe devresi geçirmek maksadıyla geçici evlilikler yapılamaz. (38)

d) Hukukîlik. Yukarıdaki unsurların mevcudiyetine rağmen bu akit, ayrıca hukuk tarafından da tanınan bir akit olmalıdır. Bu sebeple mesela met-reslik anlayışına "evlilik" denmez. Evlilik akdinin taraflara sağladığı haklar ve karşılıklı sorumluluklar, hukuk nazarında geçerli olan bir nikâhta sözkonusu olabilir. (39)

Yukarıdaki esasları taşıyan ideal bir evlilik akdinin acaba hukukî mahiyeti nedir? Bir başka ifadeyle evlilik, iki iradenin bir noktada birleşmesinden ibaret bir medenî hukuk akdi midir; yoksa bundan daha fazla bir şey midir?

Günümüz hukukları evlenmeyi, bu akit nişanlıların evlenmelerine yönelik isteklerinin karşılıklı olarak ortaya konulması ile meydana geldiği için bir medenî hukuk sözleşmesi olarak nitelendirmektedirler. (40) İslam hukukçuları da nikâhı "*milk-i mü't'a, yani eşlerin birbirlerinden istifade etmesi üzerine yapılan bir sözleşmedir*" diye tarif ederken (41) onun akit niteliğini öne çıkarmışlardır.

Bununla birlikte İslamın nikâha bakışı ve fakihlerin eserlerinin ilerleyen sayfalarında görülen yaklaşımları nikâhın basit bir akitten daha fazla bir şey olduğu izlenimi vermektedir.

Kur'ân nikâh akdini *mîsâk-ı ğalîz*=çok büyük sorumluluğu olan bir söz olarak nitelemiş (42), yüze yakın âyetini aile hukuku meselelerine ayırmış; Hz. Peygamber de (s.a.s.) onu kendisinin sünneti olarak takdim

(38) Nisâ, 4/19.

(39) Bakara, 2/228.

(40) Akıntürk Turgut, *Aile Hukuku Dersleri*, s. 52-53.

(41) Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/184; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/200; Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 378

(42) Nisâ, 4/21.

Evlenme Akdi ve Hükmü

etmiştir. "Şu nikâbı etrafa duyurun, onu mescitlerde yapın ve nikâb dolayısıyla tepler çalın" (43) hadisi nikâhta, basit bir akitte rastlanmayan bazı niteliklerin bulunduğunu göstermektedir.

Bu bilgilerden hareketle biz, nikâhın ne sırf bir medenî muamele, ne de hukukî yönü olmayan sırf bir ibadet değil, aksine, iki niteliğin de içinde bulunduğu özel bir akit olduğunu söyleyebiliriz. Bunun içindir ki bazı fakihler, aile hukuku meselelerinin incelendiği "*Kitabu'n-Nikah*" bölümünü ibadet bahisleriyle hukuk bahisleri arasına yerleştirmişlerdir.

Evliliğin hükmü konusuna gelince: Bütün bir toplumu düşünerek insan neslinin devamını sağlamak amacıyla evlenmenin bir toplumsal görev (*farz-ı kifaye*) olduğunu söyleyebiliriz. Tek tek bireylere göre ise bazı detaylar bulunmaktadır. Şöyle ki:

- a) Cinsel yönden iradesine sahip olup zinaya düşme tehlikesi bulunmayan kimseler için sünnettir.
- b) Yaşlılıktan veya bedenî kusur ve hastalıktan dolayı cinsel gücünü kaybetmiş kimseler için mubahtır. Böyle kimseler evlenmekle, aile kurumunun cinsellik dışında kalan diğer faydalarından istifade ederler.
- c) Evlenmediği takdirde zina yapacağı korkusu taşıyanlara farz ya da vaciptir.
- d) Eşine eziyet çektirme ve haksızlık yapma ihtimali bulunan kimselerin evlenmesi mekruhtur. Sözkonusu zulüm ihtimali kesinlik taşıyorsa o takdirde de haramdır. (44)

"İçinizdeki bekârları, köleleriniz ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin... Evlenemeyenler, Allah kendilerini lütfü ile zenginleştirene kadar iffetli davransınlar..." (45)
"...(Kendileriyle evlenilmeleri haram olanların

(43) Tirmizî, "*Nikah*", 6.

(44) Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 157; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/187; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/2; Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 378; Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/243-244.

(45) Nûr, 24/32-33.

dışındakileri) zinadan kaçınıp iffetli olarak mallarınızla istemeniz size belâl kılındı..." (46) "Ey gençler! Sizden evlilik yükümlülüğüne gücü yetenleriniz hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve ırzı barama karşı daha fazla korur. Kimin evlenmeye gücü yetmezse oruca devam etsin. Çünkü oruç onun için kalkandır." (47)

meâlindeki naslar, fukahayı böyle bir sınıflandırma yapmaya sevketmiştir.

---

(46) Nisâ, 4/24.

(47) Buhârî, "Nikâh", 2; Müslim, "Nikâh", 1; Ebu Dâvûd, "Nikâh" 1; Tirmizî, "Nikâh", 1.

II. Evlenme Öncesi İlişkiler

Evlenmenin tarifi ve hükmünü belirledikten sonra burada, görüşme, nişanlanma ve düğün merasimi başlıklarıyla evlilik öncesi ilişkilere değineceğiz.

A. Görüşme

Hayat boyu beraberlik hedefiyle biraraya gelecek olan kişilerin birbirlerini görmeden, tanımadan evlenmeleri düşünülemez. Tarafların birbirlerini tanımadan yapacakları bir evlilik, aile kurumunun esas maksatlarını da gerçekleştirmez.

Evlilik ilişkisini daha sağlam bir zemine oturtmak için İslam, önceden görmeyi ve bir dereceye kadar görüşmeyi önermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir kadınla evlenmek isteyen Muğıra b. Şu'be'ye onu görüp görmediğini sormuş, görmediğini öğrenince "*Git onu gör. Çünkü bu, ileride mutlu olabilemeniz/birbirinize ısınabilmeniz için en iyisidir*" (48) buyurmuştur. Yine bir mübarek sözünde daha belirgin bir biçimde şöyle buyurmuştur: "*Bir*

(48) Müslim, "*Nikâh*", 74; Tirmizî, "*Nikâh*", 5; Nesâî, "*Nikâh*" 17; İbn Mâce, "*Nikâh*" 9; Müsned 4/245.

kadınla evlenmek istediğiniz zaman onun kadınsı niteliklerine bakabilirsiniz bakın." (49)

Hadislerin erkeklere hitap etmesi, görmenin sadece erkek tarafın hakkı olduğu anlamında algılanmamalıdır. Evlilik rızaya dayanan bir akit olduğuna göre, kadının da neye razı olduğunu bilmesi tabii hakkıdır.

Evlilik niyeti taşımayan normal durumlarda, birbirleriyle evlenmeleri hukuken mümkün olan karşı cinslerin birbirlerinin mahrem yerlerine bakmaları, ilgili naslar ile haram kılınmışken (50), samimi evlenme niyeti bulununca belli sınırlamalarla buna izin verilmiştir.

Fukahanın, sadece el ve yüze bakılabilir şeklindeki dar ichtihadı ile bütün bedenine bakılabilir şeklindeki geniş ichtihadı arasında (51), evlenilmesi planlanan karşı cinse bakmanın ve onunla görüşmenin ölçüsü hakkında özetle şunlar söylenebilir: Taraflar birbirlerinin fizikleri hakkında fikir verecek yerlere bakabilirler. Evliliğin asıl maksadı cinsellik olmadığına göre, görme konusunda haddi aşmak da doğru değildir.

Evlilik öncesi görüşme konusuna eklenecek bir önemli nokta da, bu görme veya görüşmenin, tarafları rencide etmeyecek tarzda olması ve bir de tarafların yalnız başlarına bırakılmamalarıdır. Bu iş, yakınlarında üçüncü kişilerin bulunduğu ortamlarda yapılmalıdır. Bu hassasiyete dikkat edilmesi şartıyla tarafların görüşüp konuşmaları caiz olacaktır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Sizden kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, yanında mahremi (kendi yakını) olmayan bir kadınla başbaşa kalmasın. Çünkü bunu yaparsa üçüncü kişileri şeytan olur.*" buyurmuştur. (52)

B. Nişanlanma

Nikah akdinden önce geçirilen bir evre olan nişanlanma, birbirlerini gören iki tarafın karşılıklı olarak evlenme vaadinde bulunmasıdır. Bir erkekle bir hanım, ileride birbirleriyle evleneceklerine dönük niyetlerini dile ge-

(49) Ebu Dâvûd, "*Nikâh*", 18; Tirmizî, "*Nikâh*" 5; Müsned 3/334, 360.

(50) Nûr, 24/30-31; Ebu Dâvûd, "*Nikâh*", 43.

(51) Bkz. Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 145.

(52) Buhârî, "*Nikâh*", 111; Müslim, "*Hac*", 424; Tirmizî, "*Radâ*" 16.

Evlenme Öncesi İlişkiler

tirince nişanlanmış olurlar. Böylece nikâh anına kadar sürecek olan nişanlılık hali de hukuken başlamış olur.

Nikahtan önce böyle bir ara dönemin meşru kılınmasındaki maksat, ileride bir yuva kuracak olan iki tarafın yekdiğerini tanıması ve doğru karar verebilmek için bir düşünme fırsatını kullanmalarıdır. Bu maksat, ailenin daha sağlam temellerle kurulmasına fayda sağlayacaktır.

Nişanlanma, daha sonraki bir zamanda gerçekleşecek olan evliliğe dönük bir vaad yani söz verme olduğu için onu bizzat evlenme demek olan nikâh ile karıştırmamak gerekir. Zira her ikisi de ayrı hükümlere sahip ayrı süreçlerdir. Bu sebeptendir ki, nişanlanmış kişiler nikâh kıyılıncaya kadar birbirlerine yabancıdır. Sadece nişanlanmakla nikâh meydana gelmeyeceğinden (53) kız ve erkek, nişanlılık devresinde iken birbirlerine helal olmazlar.

Düğün merasimine kadar geçecek zaman diliminde kız ve erkeğin günaha girmeden görüşmelerini sağlamak amacıyla günümüzde nişanın hemen arkasından nikâh da kıyılmaktadır. Bir mahzurdan kurtulmak için yapılan bu muamele, tafefisi çok güç zararlara sebep olduğundan doğru bir uygulama değildir. Çünkü nişanlılık, İslam hukukuna göre taraflara evlenme mecburiyeti yüklenmediğinden her an bozulma ihtimaline açıktır. Dolayısıyla şu veya bu sebeple nişan bozulduğunda, nişanla beraber yapılan nikâh, genellikle resmî kaydı olmadığından aileler ve taraflar arasında husumete ve inatlaşmaya kurban verilmektedir. Bu sebeple nişan ve nikâh birbirinden bağımsız düşünölmeli ve nikâh ilerideki merasime kadar ertelenmelidir.

Söz kesme, şerbet içme, mehir üzerinde konuşup tesbit etme vs. gibi örf'e dayanan hususlar dışında nişanlanma konusunda İslam hukuku iki noktada düzenleme getirmiştir. Birisi kimlerle nişanlanılabileceği, diğeri ise nişanın bozulmasından doğan neticelerdir.

Birinci meseleyle ilgili olarak kısaca, evlenmelerinde hukuken sakınca

(53) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 1; bkz. Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/245-246.

bulunmayan kimselerin nişanlanabileceklerini söyleyebiliriz. İleride ele alınacak olan evlenme mânilerinden/engellerinden birine sahip olan taraflar birbirleriyle nişanlanamazlar da. Buna bir de Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "...Sizden biriniz kardeşinin söz kesip nişanlanmasının üzerine nişan yapmasın." (54) buyruğuyla nişanlanmış kız veya kadınların istenmeyeceğini eklemeliyiz.

İkinci meseleye gelince; ulvî bir gayeye sebep olduğundan nişanın gerekçesiz olarak bozulması doğru bir davranış değildir. (55) Bununla beraber her iki taraf da nişanı bozma hakkına sahiptir. Nişan bozulduğu anda taraflar birbirlerinden bağımsız hale gelirler ve nişan süresinde alınan-verilen hediyeleri aynen iade ederler. Verildikten sonra değişikliğe uğramış hediyeler, değişikliğe uğramış şekliyle iade edilirken, harcanmak veya yenmek suretiyle elden çıkan hediyeler var ise, onların iade sorumluluğu da düşer. (56)

Bu arada mehir olmak üzere nişanlılık devresinde kıza verilen şeyler de erkeğe aynı biçimiyle iade edilir. Kullanılmış veya elden çıkarılmışsa bedeli ödenir. (57)

Nişanlılardan birinin ölümü halinde de mehir hakkında aynı hükümler geçerlidir; fakat hediyeler kabzedildikten sonra iade edilmez. (58)

C. Düğün Merasimi

Yuvanın kuruluşunu adeta bir bayram olarak telakki eden İslam Peygamberi, bunun bir merasimle kutlanmasını istemiştir. Böylece herkes bu sevince ortak olacaktır.

Günümüzdeki zevksiz, renksiz ve donuk anlayışa karşı Asr-ı Saâdet

(54) Buhârî, "Nikâh", 5; Müslim, "Nikâh", 49; Ebu Dâvûd, "Nikâh" 17; Tirmizî, "Nikâh" 38; Muvatta, "Nikâh" 1.

(55) İsrâ, 17/34.

(56) *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/328; Bilmen Ömer Nasûhi, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/12.

(57) *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/328; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 2.

(58) Bilmen, a.g.e., 2/12.

Evlendirme Öncesi İlişkiler

düğünleri çok şenlikli ve canlı icra edilirdi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) aşağıda vereceğimiz tatbikatı, günümüzün bir uçta matem havası estiren mevlitli, ağdalı; diğer uçta kimliğimizle hiç ilgisi olmayan danslı, balolu düğün anlayışının nasıl olması gerektiğine ışık tutacaktır.

Yetim kalmış bir kızı himaye edip büyüten Hz. Aişe (r.a.) daha sonra onu evlendirmiş ve kendi eliyle gelin gittiği eve yerleştirmişti. Döndüğünde merasimin nasıl yapıldığını Hz. Peygamber'e anlatınca Efendimiz farklı rivâyetlerle şöyle buyurmuştur:

"- Ey Aişe! Sizin eğlenmeniz yok mu? Çünkü Ensar eğlenceden hoşlanır."

"- Gelinle birlikte tef çalıp şarkı söyleyecek bir cariye göndermediniz mi?" (59)

Ma'bed el-Kays'ın düğününde Hz. Peygamber (s.a.s.) damadın yanına gelerek "Bir eğlence var mı?" diye sormuştu. (60)

Rubeyyi' isminde bir sahâbî hanım anlatıyor:

"Zifafa gireceğim zaman Rasulullah gelip içeri girdi ve sedirimin üstüne oturdu. Genç kızlar tef çalıp Bedir'de öldürülen atalarımın iyiliklerini dile getiren şeyler söylemeye başladılar. O arada birisi 'İçimizde yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var' diye ikaz edince, Rasulullah 'O konuyu bırak, söylemekte olduğunu söylemeye devam et' buyurdu." (61)

Şunu da Muâz b. Cebel anlatıyor:

"Hz. Peygamber (s.a.s.) Ensardan birisinin düğünündeydi. Kısa bir konuşma yapıp nikâhı kıydı ve 'Ülfet, hayır, bereket ve uğur üzere arkadaşınızın başı üzerinde tef çalın' buyurdu. Onun üzerine tef çalındı.

(59) Buhâri, "Nikâh", 63; İbn Mace, "Nikâh", 21.

(60) Kettânî, et-Terâtibu'l-Idâriyye, 2/348.

(61) Kettânî, a.g.e., 2/348.

enç kızlar, içinde badem ve şeker bulunan kaplarla gelip onların üzerine saçtılar. Oradakiler geri durup ellerini tabaklara uzatmayınca Hz. Peygamber 'kapışmıyor musunuz?' buyurdu." (62)

Bu nakiller düğünün neşe içinde eğlence ile geçirilmesinin işaretini vermektedir. Tabiatıyla bunlar, bağlayıcı şekiller değil, sadece örnek toplumunda bilgilerdir. Her toplum kendi eğlence örfü ve düğün adetlerini meşru çerçevede yaşatacak, mahallî zevkler ve canlılıklar muhafaza edilecektir. Hz. Peygamber'in günlerce düğün yemeği vermesi, Sudan'dan gelen halk oyunları ekibini eşi Hz. Aişe ile seyredip tempo tutması (63), O'nun bu noktalara gösterdiği yaklaşımı yeterince belirlemektedir. (64)

---

(62) Kettânî, a.g.e., 2/372. Yine "kapışma" ve "gelin-damat üzerine şeker, badem, hurma serpme" içeren benzer mealdeki bir hadis için Şevkânî, "Bu tür haberler sahih değil, uydurmadır" yorumunu yapar. Bkz. *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/248.

(63) Buhârî, "İdeyn", 2; Müslim, "İdeyn", 19; Nesâî, "İdeyn" 34.

(64) Sünnet verilerine göre Asr-ı Saâdetteki evlilik merasimleri ve düğün eğlenceleri hakkında geniş bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, *Hadis'te Folklor Eğlence* (İstanbul 1997), s. 56-67.

III. Evlenme Akdinin Unsurları ve Şartları

Bu ana başlık altında bir evlenme akdinin yani nikâhın hukuken meydana gelip geçerli bir şekilde yürürlüğe girmesi için gerekli olan değişik şartları dört başlık altında açıklayacağız.

A. Evlenme Akdinin Unsurları (İn'ikâd Şartları)

Bir evlenme akdinin kurulabilmesi ya da varlık kazanabilmesi için bazı unsurların mevcut olması gerekmektedir. Bu kurucu unsurlara "*in'ikâd şartları*" denmektedir. Aşağıda "Taraflar", "Evliliğe Dönük İrade Beyanı", "Evlenme Engellerinin Bulunmaması" başlıklarıyla, evlilik akdinde mutlaka aranan bu unsurları üç aşamada belirteceğiz.

1. Taraflar (Evlenme Ehliyeti, Velinin Rızası ve Evlilikte Vekalet)

Evlenme akdinin en önemli unsurunu taraflar yani evlenecek kişiler ve bunların veli ya da vekilleri oluşturmaktadır.

Evlenebilme ehliyetine sahip ve evlenmelerinde herhangi bir engel bulunmayan herkes evlilikte taraf olabilir. Evlenme ehliyeti, başkalarının izin

ve onayına ihtiyaç olmadan evlenebilme ehliyeti demektir. Bunun için akıl ve ruh sağlığı yanında bâliğ olmak şartı aranır. Küçükler, bunaklar gibi bu iki şarta sahip olmayanlar, hukuk nazarında eda/fiil ehliyeti açısından eksik sayıldıklarından kendi başlarına evlenemezler, ancak velilerinin izni ile böyle bir tasarrufta bulunabilirler. Akıl hastaları da eğer kendileri için evlilik zaruri ise ancak hakimin izni ve velilerinin evlendirmesi ile evlenebileceklerdir. (65)

Hanefiler dışında diğer üç mezhep, yetişkin (bülûğa ermiş) kızların da ancak velileri vasıtasıyla evlenebileceklerini söylerken (66); Hanefiler, yetişkinlerin veliye danışmadan da kendi başlarına nikâh akdinde taraf olabileceklerini kabul etmiştir. (67) Yetişkin sayılmada alt yaş sınırı kızlarda 9, erkeklerde 12; üst sınır ise her iki cinste de 15'tir. Ebu Hanîfe üst sınırın kızlarda 17, erkeklerde 18 yaş olduğunu söylemiştir. (68)

İlk bakışta insan şahsiyetine ve onun tasarruf hürriyetine önem verir gibi görünen Hanefi ichtihadı, toplumların büyümesi ve bozulması sonucunda bazı sakıncalı sonuçları da beraberinde getirmiştir. Duygusal yönelişlerle özellikle kızlar, tedbirsiz davranarak kendilerine ve ailelerine zarar verecek evlilikler yaptıkları için bunun kontrol altına alınması gerekmiştir. Bu sebeple olsa gerek 1917 tarihli *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* şu düzenlemeyi yapmıştır: Evlenme ehliyeti için erkeklerin 18, kızların 17 yaşını bitirmeleri şarttır. Evlenme ehliyetine sahip erkekler diledikleri gibi evlenebilirler. Fakat kızlar için hakim durumu velisine bildirip bir itirazı olup olmadığını sorar. Veli itiraz etmez ya da yaptığı itiraz yerinde bulunmazsa hakim tarafları evlendirir. (69) Günümüz şartlarında da bu düzenleme esas alınmalıdır.

(65) Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 157; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 9; bkz. Şafîî, *el-Ümm*, 5/33.

(66) Mâlik, *el-Müdevenetu'l-Kübrâ*, 2/165; Şafîî, *el-Ümm*, 5/21; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/31-32; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/5; bkz. Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/259.

(67) Merğînânî, *el-Hidaye*, 1/196; bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/3-5; 7-8.

(68) Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/7; bkz. Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi*, s. 381.

(69) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 4-8.

Evllenme Akdinin Unsurları ve Şartları

Hanefî mezhebine göre bülûğ çağına gelmiş bir kızı, kendi rızası olmadıkça hiç kimse zorla evlendiremez. Kızın razı olmadığı evlilik akdi hükümsüzdür. (70) "...Rızası alınmadan bekar kız evlendirilemez..." (71) hadisi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Modern hukukun aksine (72) İslam hukuku, evlenmede vekaleti kabul etmiştir. Vekalet, bizzat nikâh akdi yapabilme ehliyetine sahip olan kişilerin, bu yetkilerini bir vekil vasıtasıyla kullanabilmeleridir. Hem erkek hem de kadın vekalet verdikleri birer vekil aracılığıyla evlenebilirler. (73) Hatta iki taraf da aynı kişiye vekalet vererek o kişinin iki tarafı da temsil etmesini sağlayabilirler. (74) Vekilin akdettiği evlenme, tıpkı taraflar yapmış gibi hüküm doğurur.

2. Evlenme Engellerinin Bulunmaması

Tarafların bulunması, bir evlilik akdinin kurulabilmesi için yeterli sayılmamakta, bunun yanında birbirleriyle evlenmelerine mani bir engelin bulunmaması da gerekmektedir. Kimlerle evlenilemeyeceği, bir başka ifadeyle hangi özelliklerin evlenme engeli sayılacağı Kur'ân ve Sünnet tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır:

"Babalarınızın evlendirdikleri kadınlarla evlenmeyin! Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Çünkü bu bir fubuş ve iğrenç bir şeydi, ne kötü yoldu." "Sizlere analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi em-

(70) Merğînânî, a.g.e., 1/196; Hanefî bir fakih olmakla birlikte Debûsî aksi kanaattedir. Bkz. *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 159-160.

(71) Buhârî, "*Nikâh*", 40-41; Müslim "*Nikâh*" 64, 66-68; Ebu Dâvûd, "*Nikâh*", 23; Muvatta, "*Nikâh*" 4. ayrıca bkz. Tirmizî, "*Nikâh*", 18; Müsned, 6/368.

(72) Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, s. 91-92.

(73) Şîrâzî, *et-Tenbih*, s. 157; Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 485; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/202-203; Deyrabî, *Ahkamu'z-Zevâc ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, s. 186.

(74) Hanefilerce kabul edilen bu hükme karşılık bkz. Şâfiî, *el-Ümm*, 5/27; Şîrâzî, a.g.e., s. 159; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/14-15.

ziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz hanımlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız -ki onlarla (anneleriyle) gerdeğe girmişseniz size bir engel yoktur- öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek size haram kılındı. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder." "Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı..." (75) "Allah'a eş koşan kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin..." (76) "Mü'min kadınlar inkarcılara helal değildir, o inkarcı erkekler de bu mü'min kadınlara helal değildir..." (77) "Kan hısımlığından haram olanlar süt yönüyle de haram olurlar." (78)

Bu naslara göre evlenme engelleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

a. Devamlı Evlenme Engelleri

Hiçbir durumda ortadan kalkmayan bu çeşit evlenme engelleri Kur'ân'ın açıkladığı şekilde üç gruptur:

aa. Doğumdan meydana gelen kan hısımlığı. Bu gruba giren engeller şu dört derecede kendisini gösterir:

- Usûl: Ana, nine, baba, dede.

- Furû': Oğul, kız ve bunların çocukları (torunlar).

- Ana-babanın furû'u ve bunların çocukları: Kardeşler ve kardeş çocukları (yeğenler).

- Dede-ninenin furû'u: Amca-hala, dayı-teyze. Bunların çocuklarına gelince, onlar ikinci derecede oldukları için evlenme engeline dahil olmazlar.

bb. Evlenme sebebiyle meydana gelen hısımlık. Aralarında ev-

(75) Nisâ, 4/22-24.

(76) Bakara, 2/221.

(77) Mümtehine, 60/10.

(78) Buhârî, "Nikâh", 20; "Şehâdât", 7; Müslim, "Radâ", 1; Muvatta, "Radâ", 1.

Evlenme Akdinin Unsurları ve Şartları

lenmeden doğan hısımlık (karâbet-i musâhera) bulunan şu dört grupta, bu hısımlık ölüm veya boşanma ile sona ermediği için ebediyen evlenilemez:

- Usûlün eşleri: Baba veya dedenin hanımları yani üvey anne ve nineler.

- Furû'un eşleri: Çocuk veya torunların eşleri yani gelinler.

- Hanımın usûlü: Yani kayınvâlîde ve nineler.

- Hanımın furû'u: Yani üvey kızlar.

İlk üç grupta evliliğin yasak hale gelmesi için sadece nikâh akdinin yapılmış olması yeterli iken son grupta nikâhın yanında cinsel birleşmenin varlığı da şarttır. Daha açık bir ifadeyle nikâhtan sonra hanımla cinsel birleşme olmadan boşanma sözkonusu olmuşsa, o hanımın başka erkekten olma kızı ile evlenmek mümkündür. Fakat hanımla cinsel birleşme olursa artık üvey kızlarla hiçbir şekilde evlenilemez.

cc. Süt emzirmeden doğan hısımlık, "... *Sizi emziren süt anneleriniz ve süt kadınlarınız size haram kılındı...*" (79) âyeti ile süt emzirmenin ve emmenin bir evlilik engeli olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) daha genel bir ifade ile süttten dolayı kimlerle evlenmenin haram olacağını şöyle formülleştirmiştir: "*Kan hısımlığından (nesepten) haram olanlar süt hısımlığından da (radâ') haram olurlar.*" (80)

Zikri geçen hadisteki formülü açacak olursak süttten dolayı evlenme engeline giren hısımları şöyle belirleyebiliriz: Süt emen çocuğu süt emziren kadının öz çocuğu gibi kabul ettiğimizde, öz çocuk o aileden kimlerle evlenemezse süt emen çocuk da aynı kişilerle evlenemez. Süt anne, süt kardeş, süt hala, süt teyze ... gibi. (81)

Çoğunluğa göre emilen süt miktarının haram kılmada bir önemi yok

(79) Nisâ, 4/23.

(80) Buhârî, "*Nikâh*", 20; Müslim, "*Radâ*", 1; Muvatta, "*Radâ*" 1; Ebu Dâvûd, "*Nikâh*" 6; İbn Mâce, "*Nikâh*" 34; Müsned, 1/275.

(81) Şa'ban Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, s. 152; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 172.

iken (82) İmam Şafii (v. 204/820), aralıklı olarak beş defa üstelik doyuracak nitelikte tekrarlanmayan emzirmelerin haram kılacağına söylemiştir. (83) Hadis kaynaklarında yer alan Hz. Aişe kaynaklı bazı haberler (84) Şafii icihadını desteklemektedir.

Yine İslam hukukçularının çoğunluğuna göre süt hısımlığının oluşabilmesi için emmenin ilk iki yaş içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. (85)

b. Geçici Evlenme Engelleri

Bu türdeki evlenme engelleri belirli hallerde ortadan kalkabilir ve dolayısıyla daha önce evlenemeyen taraflar evlenebilir hale gelebilirler. Şu altı şekil bu tip evlenme engellerini göstermektedir.

aa. Din farkı. Müslüman erkek veya kadın, müşriklerle evlenemezler. (86) Müşrik, Allah'tan başka sahte ilahlara tapan, O'na ortak koşan demektir. Müslüman bir kadın ehl-i kitab olan gayri müslimlerle de evlenemez. (87) Fakat bir müslüman erkek, ehl-i kitab bir kadınla evlenebilir. (88) Çünkü ailenin reisi baba olacağından İslamın üstünlüğü ve doğacak çocukların geleceği teminat altına alınmış olur.

Din farkı geçici bir engeldir. Eğer yukarıdaki ihtimallerde, müslüman olmayanlar İslamı kabul edecek olurlarsa engel de ortadan kalkar.

bb. Üç kere boşama. Hanımıyla üç kere boşanan bir erkek artık onunla evlenemez. Ancak o kadının bir başkasıyla normal bir evlilik yapıp tekrar boşanır ya da ikinci kocası ölürse o zaman ilk kocasıyla tekrar evlenebilir. (89)

(82) Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/405; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/438; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/312.

(83) Şâfiî, *el-Ümm*, 5/44; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/130-131; bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/137.

(84) Müslim, "*Radâ*" 25; Muvatta, "*Radâ*" 18; Ebu Dâvûd, "*Nikâh*" 9-10; Tirmizî, "*Radâ*" 3; Müsned, 6/201, 255.

(85) Şâfiî, *el-Ümm*, 5/45; Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/31; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/29; Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 453.

(86) Bakara, 2/221.

(87) Mümtehine, 60/10.

(88) Mâide, 5/5.

(89) Bakara, 2/228-229.

Evlenme Akdinin Unsurları ve Şartları

cc. İddete bağlı evlenme engeli: Evliliğin boşanma, ölüm veya fesih sebeplerinden biri ile sona ermesi halinde kadın belli bir süre iddet bekleyecektir. (90) İşte bu bekleme süresinde kadın geçici olarak evlenemeyecektir.

dd. Çok eşliliğe bağlı evlenme engeli: İslam aynı anda en fazla dört hanımla evli olmayı caiz saydığından (91) beşinci hanımla evlenilemez.

ee. Kadının başkasıyla evli olması: Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesi haram olduğundan evli bir kadınla nikâh yapılamaz. (92) Kadın mevcut kocası tarafından boşanmadıkça ya da kocası ölmedikçe bir başkasıyla evlenemez.

ff. Zevcenin hısımlı olma: Birden fazla evlilikte sözkonusu olan bu engel, aynı anda iki hısımlı bir nikâh altında buluşamayacağı anlamına gelmektedir. İki kızkardeşle birden evlenmek gibi. Kadınlar arasında hangi derecedeki hısımlılığın evlenmeye engel olacağı hususundaki ölçü şudur: Evlenilmek istenilen kadınlardan birisi erkek olarak varsayıldığında diğeri ile evlenmesi yasak ise onların ikisini bir nikâh altında birleştirmek de yasaktır. (93)

3. Evliliğe Dönük İrade Beyanı ve Şartları

Evlilik akdinin üçüncü unsuru, tarafların evliliğe dönük rızalarının göstergesi olan irade beyanlarıdır. Evlenmenin meydana gelebilmesi için evlenecek olan şahısların iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun bir tarzda beyan etmeleri gerekir. Bu beyan sözlü olabildiği gibi yazılı da olabilir.

İslam hukukçularının *îcâb* (ilk teklif) ve *kabul* (ilk teklife cevaben onay ya da red) ismini verdikleri irade beyanı vekiller aracılığıyla da olabilir. (94)

(90) Bakara, 2/228, 234; Talâk 65/4.

(91) Nisâ, 4/3.

(92) Nisâ, 4/24.

(93) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/88; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/295. Kuralın ayrıntıları için bkz: Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/250, 257.

(94) Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 485; Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 157; *Hukuk-ı Aile Karamnamesi*, md: 35.

Beyanın geçerli olabilmesi için şu şartlar aranmaktadır:

a) İcâb ve kabul beyanları taraflarca işitilecek ya da anlaşılacak tarzda açıklanmalıdır ve araya fasıla girmeden birbirini takip etmelidir.

b) İrade beyanında kullanılan ifadeler, yapılan işin bir evlenme akdi olduğunu kesin ve açık bir şekilde göstermelidir. Örfün açıklık kazandırdığı ifadeler de kesin ve açık sayılır.

c) İcâb ve kabul beyanları, geciktirici bir şarta bağlı olmamalıdır. Yani sonuçlarını hemen doğurmaya hazır olmalı, bu iş ileriki bir zamana bağlanmamalıdır. (95)

İrade beyanı sırasında taraflar, akdin ruhuna uygun ve evlilik düzenine aykırı olmayan bir takım kayıtlandırıcı şartlar da ileri sürebilirler. Meselâ kocanın ikinci bir eş almaması şartıyla veya kocanın ayrı bir ev açması şartıyla nikâha evet demek gibi. İslam hukukçuları içinde özellikle Hanbelilerin kabul ettiği (96) bu görüş Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi tarafından da benimsenerek kanunlaştırılmıştır. (97)

B. Evlenme Akdinin Geçerlilik (Sihhat) Şartları

Evlenme akdinin hukukî sonuçlarını tam olarak doğurabilmesi için yukarıda sayılan unsurların varlığı yanında bazı sihhat şartlarının da bulunması gerekmektedir. Aşağıda sıralayacağımız iki sihhat şartından birisinin yokluğu halinde akit fasit olarak doğar.

1. Şahitlerin Bulunması

Evliliği zinadan ayıran ölçü açıklıktır. Evlilik açık ve alenî, zina ise gizli ve kapalıdır. Evliliğin açıklığı da şahitler ile sağlanır. (98)

Buna göre nikâh akdi, akıl ve ruh sağlığı yerinde, ergenlik çağına gelmiş ve müslüman olan iki erkek şahidin veya bir erkek, iki kadın şahidin

(95) Şa'bân, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye*, s. 96; Aydın Mehmed Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 19.

(96) İbn Kudâme, a.g.e., 7/81-82; Behûfî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 388.

(97) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 38.

(98) Karaman Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/89.

Evlendirme Akdinin Unsurları ve Şartları

huzurunda (99) yapılmalıdır. (100) Yapılan bu akdin açıklığını tam olarak temin edebilmek için günümüzde ilanın da büyük önemi bulunmaktadır. Bir evlilik akdinde sadece iki şahitle yetinilip etrafa duyurulmaması, geniş toplumlarda nikâhın varlığının isbatını da güçleştirmektedir. Bu sebeple olsa gerek Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Veli ve iki adaletli şahit olmadıkça nikâh olmaz.*" (101) buyurarak şahidin varlığına, "*Nikâhı ilan edip duyurun...*" (102) sözleriyle de ilanın gerekliliğine işaret etmiştir. Akdin resmî kayıtlara geçirilmesi de ilan sayılacaktır.

2. Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması

Hanefî mezhebi dışındaki çoğunluk İslam hukukçuları, ikrah ve cebir altında (zorla) yapılan nikâh akdinin geçerli olmayacağını söylemişlerdir. (103)

Evlilik herhangi bir akit olmanın ötesinde anlamlar taşıdığı, hayat boyu huzurlu bir birliktelik arzu edildiği için taraflar kendi rıza ve seçimleriyle karar vermelidirler. Hz. Aişe'nin (r.a.) bildirdiği şu haber bunun önemini vurgulamaktadır:

"Ensar'dan Hızâm kızı Hansâ, Hz. Aişe'ye gelip 'Babam aile şerefini artırmak için beni kardeşinin oğlu ile evlendirdi. Oysa ben bu evliliği istemiyorum' dedi. Hz. Aişe ona Allah Rasulü gelinceye kadar beklemesini söyledi. Nebî (s.a.s.) gelince Aişe durumu kendisine anlattı. O da kızın babasını çağırdı ve onun yanında kadına tercih hakkı verdi. Bunun üzerine kadın, 'Ya Rasulallah! Ben babamın akdettiği nikâhı kabul ettim. Fakat böyle davranmakla, kadınlara, babalarının evlilikte böyle bir yetkilerinin

(99) Bakara, 2/282.

(100) Şâfiî, *el-Ümm*, 5/35; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/48; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/190; Behûtî, a.g.e., s. 384; Şevkânî, *es-Seyli'l-Cerrâr*, 2/270.

(101) Ebu Dâvûd, "*Nikâh*", 19. Bkz. Buhârî, "*Nikâh*" 36; Tirmizî, "*Nikâh*" 14; İbn Mâce, "*Nikâh*" 15.

(102) Tirmizî, "*Nikâh*", 6; İbn Mâce, "*Nikâh*" 20; Müsned 4/5.

(103) Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi*, s. 381; Şa'bân, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye*, s. 101.

bulunmadığını bildirmek istedim' dedi." (104)

Nitekim *Hukuk-ı Aile Kararnamesi* de "*İkrâh ile vuku bulan nikâh fasittir*" (105) hükmünü koyarak evlilikte rıza ve ihtiyarın bulunmasını bir sıhhat şartı olarak tanımıştır.

C. Evlenme Akdinin Yürürlük (Nefâz) Şartları

Kuruluş (in'ikâd) ve geçerlilik (sıhhat) şartlarını taşıdığı için hukuken varlık kazanan bir evlilik akdi, bazen bir takım eksikliklerden dolayı yürürlüğe girmeyebilir. İşte akdin yürürlük kazanabilmesi için gerekli şartlara nefâz şartları denmektedir.

Tarafların veya velilerinin onaylarının alınmasının gerekli olduğu durumlarda bu onay alınmamışsa akit yürürlüğe girmez, askıda/mevkûf kalır. (106) Şu halde onayın alınması bir nefâz şartıdır. (107)

Yakın veli varken uzak velinin evlendirmesi halinde de akit yürürlüğe girmez. Bu işte asıl yetkili kişi, yakın veli olduğundan onun onay vermesi bir nefaz şartıdır. (108)

D. Evlenme Akdinin Bağlayıcılık (Lüzum) Şartı ve Eşler Arasında Denklik (Kefâet) Meselesi

Bulunmadığı taktirde evlenme akdinin feshini gerektiren şartlara bağlayıcılık/lüzum şartı denmektedir. (109) Evlenme akdi tabiatı gereği esasen bağlayıcı/lâzım bir akittir, yani tek taraflı olarak bozulamaz. Bununla beraber İslam hukuku, bazı durumlarda akdin lâzım olmadığını ve tarafların

(104) Buhârî, "*Nikâh*" 42; Ebu Dâvûd, "*Nikâh*" 25; Tirmizî, "*Nikâh*" 18; Nesâî, "*Nikâh*" 35; Muvatta, "*Nikâh*" 25; Müsned, 6/328.

(105) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 57. İkrâh ile ilgili bir mukayese için krş. *Mecelle*, md: 1006.

(106) Bazı örnekler için bkz. Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/166; Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/272-273; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/48.

(107) Şa'bân, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 119; Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 21.

(108) Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 165; krş: İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/11-12.

(109) Hallâf Abdülvehhâb, *Ahkâmu'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, s. 28.

Evlenme Akdinin Unsurları ve Şartları

belli şartlar dahilinde bunu bozabileceklerini hükme bağlamıştır. Bu durumlardan önemlileri (110) şöyle sıralanabilir:

a. Akıl sağlığı yerinde ve bülüğa ermiş bir hanım velisinin iznini almadan dengi olmayan bir erkekle evlenmişse, hanımın velisi, denkliğin yokluğunu ileri sürerek akdi feshedebilir.

b. Yukarıdaki meselede erkek kadının dengi olur ama mehir, emsal mehrin altında olursa veli, mehrin emsalden az olduğunu ileri sürerek akdi feshedebilir.

c. Kadın, nikâhtan sonra kocasında evliliğin yürümesine engel bir bedenî eksiklik bulur da buna razı olmazsa akdi feshedebilir.

İlk iki maddede etkin olduğu görülen denklik (kefâet), evlenecek kişiler arasında dinî, iktisadî ve sosyal bakımlardan belli bir yakınlığın varlığı anlamında kullanılmaktadır. "*Üç şeyi geciktirme: Vakti geldiğinde namazı, bazar olduğunda cenazeyi ve dengini bulunca evlenecek kıızı.*" (111) hadisi, eşler arasında denkliğin göze-tilmesini önermektedir.

Gerçekten de denklik, hem bizzat evlenecekler için hem de onların aileleri için kaynaşmayı ve ülfeti daha çabuk temin edecek, üstelik bunu sürekli kılacak bir unsurdur. Bunun için fakihler, kendi dönemlerinin şartları içinde eşlerin hangi yönlerden denk olmaları gerektiği üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. (112) Biz günümüz açısından meseleye baktığımızda şu üç noktada denklik aranacağı kanaatindeyiz:

- a) Dindarlık,
- b) İyi ahlak sahibi olma,
- c) Ekonomik ve sosyo-kültürel seviye yakınlığı. (113)

(110) Hallâf, a.g.e., s. 28-29.

(111) Tirmizî, "*Salât*", 13; İbn Mâce, "*Cenâiz*", 17, 18; Müsned, 1/105.

(112) Şafii, *el-Ümm*, 5/30-31; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/270 vd.; Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 137 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/27-30; bkz. Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/170.

(113) Krş. *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 45.

Evlenmede denklik kadında değil erkekte aranır. Erkek, kendisine denk olmayan bir kadınla evlenebilir; fakat kadın, kendisine denk olmayan bir erkekle evlenemez. Evlenecek olursa yukarıda belirtildiği gibi velisinin akdi feshetme hakkı vardır. Eğer kadın bu arada hamile kalmış olursa velisinin bu hakkı düşer. (114)

---

(114) İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/294; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/13; Şeltût-Sâııs, *Mukâranetü'l-Mezâhib*, s. 61.

IV. Geçerlilik Bakımından Evlenme Akdinin Çeşitleri

Evlenme akdi, bir önceki bahiste zikredilen kuruluş, geçerlik, yürürlük ve bağlayıcılık şartlarının tam ya da eksik oluşuna göre çeşitli şekillere ayrılmaktadır. Muteberlik yönüyle yani akdin sonuçları ve hukukî niteliği açısından evlilik akdi; sahih, fasit, batıl, mevkûf ve gayrı lâzım şeklinde tasnif edilmektedir. Aşağıda bu şekiller ve sonuçları hakkında kısa bilgiler verilecektir.

A. Sahih Evlenme Akdi

Unsur ve şartları tam olarak mevcut bulunan evlenme akdidir. Hiçbir eksiği bulunmayan böyle bir akit, evliliğin bütün hukukî sonuçlarını doğurur. Buna göre eşler cinsel ilişki kurabilir, kadın nafakaya ve belirlenen mehre hak kazanır, eşler arasında evlenmeden doğan sıhrî hısımlık meydana gelir, çocukların nesebi sabit olur ve karşılıklı mirasçılık cereyan eder. (115)

---

(115) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 69 vd.; Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâli's-Sahsiyye*, s. 42; Şa'bân, *el-Ahvâlu's-Sahsiyye*, s. 129-130.

B. Fâsıt Evlenme Akdi

Kuruluş şartları tam olmakla beraber daha önce geçen sıhhat yani geçerlilik şartlarında bir eksiklik bulunan evlilik akdi fâsıttır. Bu açıdan bakıldığında şahitsiz yapılan nikâh akdi ile ikrah (zorlama) altında yapılan akitler fâsıttır. (116) Bunun yanında muvakkat diye nitelenen ve süresi, eşlerin üzerinde anlaştıkları bir süreyle sınırlı olan nikâh akdi de fâsıttır. (117)

Fâsıt evlenme akdinde tarafların evliliği sürdürmeleri caiz değildir. Ak-sine derhal ayrılmaları gerekir. Eğer kendiliklerinden ayrılmazlarsa adlî makamlar bu evliliğe zorla son verirler. (118)

Cinsel birleşme olmadıkça fâsıt evlilik hiçbir hukukî netice doğurmaz. Eğer eşler arasında birleşme olmuşsa şu sonuçlar doğar:

a) Ortalama mehir ile taraflar arasında belirlenmiş olan mehirden hangisi az ise kadın ona hak sahibi olur.

b) Akit tarihinden başlamak üzere en az altı ay geçtikten sonra doğan çocuğun nesebi sabit olur.

c) Evlenmeden doğan hısımlık oluşur.

d) Eğer ayrılma olursa iddet ve iddet süresince nafaka da gerekir. (119)

C. Batıl Evlenme Akdi ve Mut'a Nikahı:

Kuruluş şartlarında bir eksiklik bulunan akde, batıl evlenme akdi den-

(116) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 56-57. İkrah ile ilgili bir mukayese için bkz. *Mecelle*, md: 1006.

(117) Biraz sonra ele alınacak olan mut'a nikâhı ile karıştırılmaması gereken bu hüküm için bkz. Merğînânî, *el-Hidâye* 1/195. Hanefiler dışındaki diğer üç mezhep, muvakkat evliliği batıl saymışlardır. Mâlik, *el-Müdevvenetu'l-Kübra*, 2/196; Şâfiî, *el-Ümm*, 5/36; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/72.

(118) İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/49; İbn Kudâme, a.g.e., 7/9; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/330.

(119) İbn Kudâme, a.g.e., 7/9-10; İbn Rüşd, 2/49; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 52-57, 75-77; Hallâf, a.g.e., s. 39-41; Döndüren, a.g.e., s. 206.

Geçerlilik Bakımından Evlenme Akdinin Çeşitleri

mehtedir. Birbirleriyle evlenmelerinde engel bulunan iki kişinin evlenmeleri, bir çocuğun ya da akıl hastasının kendi başına evlenmesi gibi.

Noksanlık, ana unsurlarında bulunduğundan böyle bir akit hiçbir anlam ve hüküm ifade etmez. Cinsel birleşmenin olup olmaması da bu sonucunu değiştirmez. Tarafların derhal birbirlerinden ayrılması gerekir. Kendiliklerinden ayrılmazlarsa hakim zorla ayırır.

Diğer taraftan mehir, nafaka, nesep, iddet ve miras da sözkonusu değildir. Yalnız Ebu Hanife (v. 150/767), eğer aralarında evlenme yasağı bulunanlar evlenmişse, doğacak çocuğun babasız kalmaması için bu evliliğı batıl değil fâsıt saymıştır ki, Osmanlı döneminde de bu görüş kanunlaştırılmıştır. (120) Ayrıca Ebu Hanife, cinsel birleşme olmuşsa ortalama (misil) mehrin verileceğini söylemektedir. (121)

Batıl evlenme akitlerinden birisi de *mut'a nikâhı* olarak bilinen sözleşmedir. Evlenmeleri hukuken caiz olan kişilerin bir ücret karşılığında belli bir süre birbirlerinin cinselliklerinden yararlanmak amacıyla yaptıkları evlenme akdi olan *mut'a nikâhı*, sahabe çoğunluğuna ve dört mezhep imamına göre batıldır. (122) Şîaya mensup Zeydî mezhebi de böyle bir akdi meşru görmemiştir. (123)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu sözleri *mut'a nikâhının* hükmü konusunda tartışmaya yer bırakmayacak ölçüde açıktır:

"Hz. Ali'nin bildirdiğine göre, Nebi (s.a.s.) Hayber savaşı sonrasında *mut'a nikâhını* ve evcil eşek etini yasaklamıştır." (124)

"Ey insanlar! Ben size kadınlarla *mut'a nikâhı* yap-

(120) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 54

(121) Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/36; Şa'bân, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye*, s. 133.

(122) Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/196; Şâfiî, *el-Ümm*, 5/117; Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/20; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/48; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/129; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/136; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, 6/133 vd.

(123) Şevkânî, *es-Seylû'l-Cerrâr*, 2/267-268.

(124) Buhârî, "*Nikâh*" 31; Müslim, "*Nikâh*" 29-32; İbn Mace, "*Nikâh*" 44.

manuz konusunda izin vermişim. Şüphesiz Allah bunu kıyamete kadar baram kılacaktır. Kimin yanında mut'a nikâhıyla bulunan bir kadın varsa onu bıraksın..." (125)
"Allah Rasulü, veda haccında mut'a nikâhını yasaklamıştır." (126)

D. Mevkûf ve Gayri Lâzım Evlenme Akdi

1) Kuruluş (in'ikâd) ve geçerlilik (sıhhat) şartları tamam olmakla beraber yürürlük (nefâz) şartlarında eksiklik bulunan evlenme akdi mevkûftur. Mevkûf terimiyle, yürürlük kazanması başkasının izin ya da onayını gerektiren akitler kastedilir. Mesela akli başında ama henüz balığ olmamış çocukların yaptıkları evlilik akdi, velilerinin izin ve onayına kadar mevkûftur.

Keza vekalet yetkisine dayanmadan başkası adına evlilik akdi icra eden kişinin (fuzûlünin) akdi de mevkûftur; yürürlüğe girmesi, kendi adına nikâh kıyılan kimsenin onayına bağlıdır.

Böyle akitler, onay verecek kişinin onayından/icâzetinden önce fasit nikâh hükümlerine tabidir. (127)

2) Diğer şartları tamam olduğu halde bağlayıcılık (lüzum) şartlarında eksiklik olan evlenme akdine de gayri lâzım yani bağlayıcı olmayan evlenme denmektedir. Mesela akli başında ve bulûğa ermiş bir kadının velisinden izinsiz olarak dengi olmayan bir erkekle yaptığı evlilik gayri lâzımdır. Çünkü denkliğin eksikliği veliye akdi feshetme hakkını verir.

Cinsel birleşmeden önce fesih hakkı kullanılmışsa gayri lâzım evlilik hiçbir sonuç doğurmaz. Ama birleşme olmuş ve ondan sonra fesih gerçekleşmişse iddet, nafaka, evlenmeden doğan hısımlık (müsâhera), nesep ve emsal mehir sabit olur. (128) Fakat kadın hamile kalmışsa fesih hakkına

(125) Müslim, "Nikâh" 22; Müsned, 3/406.

(126) Buhârî, "Meğâzî" 38; Müslim, "Nikâh" 25-30; Ebu Dâvûd, "Nikâh" 14; Müsned, 3/404.

(127) Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, s. 41; Şa'bân, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye*, s. 130; Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 31.

(128) Şa'bân, a.g.e., s. 130; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 215.

sahip olanlar artık bu haklarını kullanamazlar. (129)

---

(129) İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr* 3/294; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid* 2/13; Şeltût-Sâyis, *Mukâranetu'l-Mezâhib*, s. 61; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/278.

V. Evliliğin Sonuçları ya da Evlenme Akdinden Doğan Hak ve Sorumluluklar

Usulüne uygun olarak kurulmuş olan evlilik akdi artık sonuçlarını doğurmaya hazırdır. Böyle bir evlilik akdi taraflara bazı haklar tanıdığı gibi kimi sorumluluklar da yükler. Aşağıda, şahsî sonuçlar ve mâli sonuçlar biçiminde iki başlık altında konu özetlenecektir.

A. Evlenme Akdinin Şahsî Sonuçları

İslam, hukukî norm kadar ahlakî düşünce ve davranışa da büyük önem vermiştir. Bu sebeple İslam hukukçuları, ahlakî niteliği daha ağır bassa da evliliğin karı-koca üzerinde doğurduğu şahsî sonuçlara da değinmişlerdir. Zaten Kur'ân'da da;

"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler..." (130)

âyeti ile evliliğin şahsî sonuçlarına işaret edilmiştir. Buna göre:

(130) Bakara, 2/228.

1. Hanımın Hakları ve Görevleri:

Eğer mehrini almışsa hanım, beyinin belirlediği eve gider ve ona tâbî olur. Normal hayatın akışı içinde ve dinin izin verdiği durumlarda beyinin izni gerekmeden evin dışına çıkabilir; bunun dışındaki hallerde ancak beyinin izniyle çıkabilir. (131)

"...Kadınlarınızla iyi geçinin..." (132); *Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır..."* (133)

gibi temel naslar, kadınların beylerinden iyi muamele görme haklarına işaret etmektedir.

İslamın öngördüğü hukuk anlayışına uygun olan noktalarda hanım, beyinin isteklerini yerine getirmek zorundadır. Yine beyinin yokluğunda evine ve onun haklarına sahip çıkıp korumak, kadının görevleri arasındadır. (134)

"Kadınların en hayırlısı, kendisine baktığın zaman seni sevindiren, birşey istediğin zaman sana itaat eden ve senin yokluğunda, ifetini ve senin malını koruyan kadındır." (135)

hadisi, kadının evlilik içindeki sorumluluklarını veciz bir biçimde özetlemektedir.

2. Kocanın Hakları ve Görevleri

Evlilik içinde kocanın en önemli görevi hanımına iyi muamele etmektir. Cinsellikten adalete kadar kocalık görevlerini yerine getirmeli, hanımıyla beraber yaşmalıdır.

"Onlarla iyi geçinin, eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa olabilir ki bir şey sizin boşunuza gitmez"

(131) Ebu Dâvûd, "Nikâh" 40; İbn Mace, "Nikâh" 4.

(132) Nisâ, 4/9.

(133) Ebu Dâvûd, "Sünnet" 14; Tirmizî, "İman" 6; "Menâkıb" 63; İbn Mace, "Nikâh" 50.

(134) Buhârî, "Ahkâm" 1; Müslim, "İmârâ" 20.

(135) Ebu Dâvûd, "Zekât" 32; İbn Mace, "Nikâh" 5.

İslam Aile Hukuku

de, Allah onda bir çok hayır takdir etmiş olur." (136)
"Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun! Kuşkusuz siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onların cinselliklerini Allah'ın kelimesiyle (nikâh akdi ile) kendinize helal kıldınız." (137) "İyi kulak verin! Kadınlara hayrı tavsiye edin, onlar üzerinde hayırdan başka bir şeye sahip değilsiniz..." (138)

gibi âyet ve hadisler, bu konudaki temel İslamî yaklaşımı sunmaktadır.

Bu görevlerine karşılık kocanın da hanımı üzerinde bazı hakları vardır. Yukarıda hanımın sorumlulukları sadedinde söylenenler burada kocanın hakları olarak karşımıza çıkacaktır. Onlara ek olarak burada şu hakları da sayabiliriz:

Koca, eve ziyaretçi kabulünü sınırlayabilir, kadını kendi memleketi dışında bir yere götürebilir. (139) Koca bir dereceye kadar hanımını tedip hakkına da sahiptir. Şu âyet-i kerîme söz konusu tedip hakkının mahiyetini şöyle belirlemektedir:

"Baş kaldırmalarından/serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince, onlara önce öğüt verin, vazgeçmezlerse yataklarında yalnız bırakın, bu da fayda vermezse dövün!..." (140)

Ayette ifade edilen "*dövmek*" fiili, kadına karşı şiddet kullanma anlamında beden üzerinde iz bırakacak ve hasar meydana getirecek tarzda dövme anlamında değildir. Buradaki maksat evliliğin devamını temin için başka yol kalmamışsa hafifçe dövme seçeneğinin kullanılmasıdır. (141) Zaten Hz. Peygamber (s.a.s.), bu amacın dışındaki şiddet içerikli dövmeleri şu

(136) Nisâ, 4/19.

(137) Müslim, "Hac" 1 47; Ebu Dâvûd, "Menâsik", 56; İbn Mâce, "Menâsik" 84; Müsned, 5/73.

(138) Buhârî, "Enbiyâ" 1; "Nikâh" 80; Müslim, "Radâ" 62.

(139) Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md: 71-72.

(140) Nisâ, 4/34.

(141) Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân 2/268-269; İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, 1/535.

Evlilik Akdinin Sonuçları

sözleriyle yasaklamıştır:

"Kadınları dövmeyin!" (142) "Sizden biriniz gece beraber olacağı eşini köleye vurur gibi dövmesin!" (143)

B. Evlenme Akdinin Mâli Sonuçları:

Anlatılan şahsî sonuçlar yanında evlilik akdi bir takım mâli sonuçlar da doğurur. Mehir ve nafaka olarak iki alt başlıkta değineceğimiz bu mâli sonuçlar kocanın sorumluluğu altındadır. Bu sebeple kadın, evin masraflarına ortak olma hukuken zorlanamaz.

"Erkekler kadınlara karşı güçlü ve sorumludurlar. Bunun nedeni, Allah'ın onlardan kimini kiminden üstün kılması ve erkeklerin (evin geçimini sağlamak üzere) mallarından sarfetmeleridir." (144)

âyeti sorumluluğun kimde olduğunu göstermektedir.

1. Mehir

Erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya paraya mehir denmektedir. Verilen şeyler tamamen kadının olup onda hiç kimsenin ortaklığı yoktur. (145)

Şu âyet-i kerimeler evlilikte mehrin mutlaka gerekli olduğunu göstermektedir:

"Evlendiğiniz kadınların mehirlerini gönülden isteyerek ve bir bağış olarak verin! Eğer onlar size gönül rızasıyla bir şey bağışlarsa onu da afiyetle yeyin!" (146)

(142) Ebu Dâvûd, "Nikâh" 41, 42; İbn Mâce, "Nikâh" 51.

(143) Buhârî, "Nikâh" 93; Müslim, "Cennet" 49.

(144) Nisâ, 4/34.

(145) Bkz. Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/160; Şâfiî, *el-Ümm*, 5/110; İbn Hazm, *el-Muhallâ* 9/59; İbnu'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/293; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 89-90. Hanbeliler, istediği takdirde velinin mehirinden belli bir pay alabileceği kanaatindedirler. Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî* 7/171; Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 305.

(146) Nisâ, 4/4.

"...Haram olanlar dışındaki kadınlarla evlenmeniz, iffetli kalarak ve zinaya düşmeden yaşamak ve mallarınızdan onlara mehir vermek şartıyla size belal kılındı. Onlardan yararlanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin! Mehir miktarını belirledikten sonra karşılıklı rıza ile indirim yapmanızda bir sakınca yoktur." (147)

Mehir, nikâhın şartlarından değil de sonuçlarından birisidir. Bu sebeple, nikâh sırasında mehir konuşulmuş olmasa, hatta mehir verilmeyeceği açıkça söylenmiş olsa bile bu durum, nikâh akdinin oluşmasını engellemez. Böyle bir durumda kadın, yine de emsal mehre hak kazanır. (148)

Akit esnasında belirlenip belirlenmemesine göre mehir, mehr-i müsemma ve mehr-i misil şeklinde ikiye ayrılır. Tarafların konuşarak üzerinde anlaştıkları mehre, "belirlenmiş mehir" anlamında *mehr-i müsemma* denir. Eğer böyle bir belirleme olmamışsa o zaman kadının yakın akrabası içinde kendi özelliklerine yakın birisi için belirlenmiş olan mehir dikkate alınır ki, buna da "benzer mehir" anlamında *mehr-i misil* denir. (149)

İslam hukukçuları, mal denebilecek her şeyin veya maddî geliri ve değeri olan her menfaatin mehir olabileceğini söylemişlerdir. (150)

Mehrin en çok ne kadar olacağı hususunda bir üst sınır yokken (151), en az ne kadar olabileceği noktasında farklı ictihatlar bulunmaktadır. Bu miktar, yaşanan döneme ve tarafların içinde bulunduğu şartlara göre değişim gösterebilir. (152) Bununla beraber Hanefî mezhebi kaynakları en az mehrin

(147) Nisâ, 4/24.

(148) Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/204; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/381; Behûtî, a.g.e., s. 399; Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/276. Krş. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/50.

(149) Şîrâzî *et-Tenbîh*, s. 167; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 80; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/119.

(150) Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 166; Şevkânî, a.g.e., 2/277; Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, s. 76; Şa'bân, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye*, s. 239; Aydın, a.g.e., s. 31; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 223-224.

(151) Nisâ, 4/20

(152) Nisâ, 4/4, 24; Buhârî, "Nikâh" 34-51.

Evlilik Akdinin Sonuçları

10 dirhem yani yaklaşık iki kurbanlık koyun değeri (153) olacağını yazarlar. (154)

Mehir bütünüyle peşin verilebileceği gibi, bir kısmı peşin verilip bir kısmı daha sonraya da bırakılabilir. Birincisi "peşin mehir" anlamında *mebr-i muaccel*, ikincisi "ertelenmiş mehir" anlamında *mebr-i müeccel* olarak isimlendirilir.

Kadının mehrin tamamına hak sahibi olabilmesi için şu üç durumdan birisinin gerçekleşmesi gerekir:

- a) Cinsel birleşme olursa,
- b) Henüz birleşme olmadan önce koca vefat ederse,
- c) Sahih halvet meydana gelirse. Sahih halvet, kimsenin göremeyeceği veya ansızın gelemeyeceği bir yerde eşlerin başbaşa kalmalarıdır. (155)

Usûlüne uygun bir nikâh akdinden sonra henüz birleşme olmadan veya sahih halvet gerçekleşmeden önce bir boşanma sözkonusu olursa o zaman kadın, şu âyetin hükmü gereğince konuşulan (müsemmâ) mehrin yarısına hak kazanır:

"Eğer siz onları kendileriyle cinsel ilişkide bulunmadan önce boşar, üstelik önceden mehir de tesbit etmiş olursanız, bu mehrin yarısı onlarındır..." (156)

Kadının mehre tümüyle veya yarısıyla hak kazandığı bu durumlar yanında hiç kazanamadığı durumlar da vardır:

- a) Fasit bir evlenme akdinde cinsel ilişkiden önce boşanma gerçekleşirse, erkek mehir vermek zorunda değildir.
- b) Evlenme akdi sahih olur fakat ilişki veya sahih halvetten önce

(153) Döndüren, a.g.e., s. 224, 231.

(154) Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/14; Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 665; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/317.

(155) Nisâ, 4/21; Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 166; Şevkânî, a.g.e., 2/279; Şa'bân, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 253; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/279.

(156) Bakara, 2/237.

kadının sebep olmasıyla ayrılık vaki olursa, kadının mehir hakkı da düşer. (157)

2. Nafaka

Evlilik içinde kocanın eşi ve çocukları için yüklendiği geçim masraflarına nafaka denmektedir. Erkeğin ailesi içindeki mâlî sorumluluğunu gösteren ve bir kısmı daha önce geçen âyetler (158) yanında, ilgili hadisler de kocanın nafaka sorumluluğunu düzenlemiştir. (159)

Kocanın eşine olan nafaka sorumluluğunun içine, kocanın durumuyla orantılı ve normal miktarlar içinde olmak üzere yiyecek, giyecek, mesken, tedavi ve ilaç giderleri ile gerektiğinde hizmetçi masrafları girmektedir. (160)

Kocanın nafaka borcuyla yükümlü olabilmesi için temelde üç şart gerekmektedir:

a) Evlilik sahih bir akit ile kurulmuş bulunmalıdır. Bu sebeple fasit nikâh akitleri nafaka mecburiyeti doğurmaz.

b) Kadın evliliğe hazır bir fizik olgunluğuna sahip olmalıdır. Bu sebeple evlilik için elverişli beden gelişimine sahip olmayan eş, nafaka alamaz. (161)

c) Kadın, kocasının istifade edeceği bir durum ve yerde bulunmalıdır. Bu şarttan hareketle, kocasının evine taşınmayan ya da kocasından izinsiz evi terkeden kadın, nafaka hakkını kaybeder. (162)

(157) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/211; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 4/388; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/304.

(158) Bakara, 2/233; Nisâ, 4/34; Talâk, 65/7.

(159) Mesela bkz. Buhârî, "*Nafakât*", 1-4; Müslim, "*Hac*" 147.

(160) Şâfiî, *el-Ümm*, 5/129; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/249-252; İbn Kudâme, a.g.e., 7/157-160 (krş. 8/159); İbnü'l-Hümâm, a.g.e., 4/378-9, 387; Bilmen, a.g.e., 2/448-454; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/286.

(161) Mâlik, *el-Müdeveve*, 2/256; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/39; İbn Kudâme, a.g.e., 7/199; Şîrbînî, a.g.e., 5/171.

(162) Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/92; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/45-46; Erbay Celâl, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, s. 32-34.

Evlilik Akdinin Sonuçları

Bu şartların beraberce varlığı anından itibaren koca, nafaka ile sorumlu olur. Eğer koca, bu sorumluluğunu kasden yerine getirmezse kadın, yargıya müracaatla kendisine nafaka takdir ettirebilir. (163) Aynı şekilde koca nafaka bırakmadan yolculuğa çıkar veya kaybolursa, kadının müracaatına binaen mahkeme belli bir nafaka belirler ve kocası hesabına borçlanma hakkı verir. (164)

(163) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/163; Şa'bân, *el-Ahvâlî'ş-Şahsiyye*, s. 305; Erbay, a.g.e., s. 53 vd.

(164) Kudûrî, a.g.e., 3/96; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/41-43; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 97-99; Ayrıca bkz. Mâlik, a.g.e., 2/451-452; Erbay, a.g.e., s. 56 vd.

VI. Doğum ve Sonuçları

Evliliğin en tabîî sonucu ve belki de evliliğin esas gayelerinden birisi doğum ve çocuktur. Çocuğun doğması aile ve toplum içinde nesepten terbiyeye kadar bazı meseleleri de beraberinde getirir. Bu başlık altında biz nesep, emzirme ve hısımlık nafakası üzerinde duracağız.

A. Nesep: Subûtu ve Evlat Edinme Meselesi

Soy, hısımlık gibi sözlük anlamları olan nesep, hukukî terim olarak çocuğu ana-babasına bağlayan kan ve soy bağı olarak tanımlanmaktadır. (165) Yani nesep, çocukla ana-baba arasında doğumla meydana gelen tabîî ve hukukî bağı ifade etmektedir.

Çocuğun, doğduğu kadınla nesep bağı sabittir ve bunun için doğumda etkili olan birleşmenin meşru ya da gayri meşru olmasının bir etkisi yoktur. Çünkü doğum, başka bir isbat vasıtasına gerek kalmaksızın

(165) Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s. 230; Velidedeoğlu, *Aile Hukuku*, s. 292; Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, s. 241.

apaçık bir tarzda çocukla onu doğuran kadın arasındaki bağı ortaya koyar.

Nesep konusunda asıl önemli olan husus, çocuğun babası ile olan bağının tesbitidir. İlke olarak, evlilik içinde doğan çocuk o evlilikteki kocaya bağlanır.

"Çocuk, yatak sahibi olan kocaya aittir. Zina eden kimse için ise mabrumiyet vardır." (166)

hadisi, bir taraftan bu ilkeyi tesbit ederken diğer taraftan da zina sonucu doğan çocuğun nesebinin erkeğe bağlanmayacağını açıklamıştır.

Çocuğun babaya nisbeti için, bir başka ifadeyle nesebin sahih olabilmesi için dört kaynak vardır:

1. Sahih Evlilikte Nesep

Evlilik içinde doğan çocuk, kadının evli bulunduğu erkeğe bağlanır. Bunun için çocuğun evlilikten itibaren hamileliğin en az müddeti olan altı aylık bir sürenin (167) geçmiş olması, erkeğin baba olabilecek nitelikleri taşıması ve nikâh akdinden sonra eşlerin biraraya gelme imkanlarının bulunması şarttır. (168)

Kocası vefat eden veya boşanıp da iddet bekleyen kadın, vefat ya da boşanma tarihinden itibaren en uzun hamilelik süresi olan bir yıl (169) içinde doğum yaparsa doğan çocuğun da nesebi sahihtir. Fakat bir yılı geçtikten sonra doğan çocuk, o kocaya bağlanmaz. (170)

(166) Buhârî, "Husûmât", 6; Müslim, "Radâ", 36, 38; Ebu Dâvûd, "Talâk" 34; Tirmizî, "Radâ" 8; Nesâî, "Talâk" 48-49; Muvatta, "Akdiye" 20.

(167) Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/97; İbn Kudâme, a.g.e., 8/64-65; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/348; Erbay Celâl, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, s. 128.

(168) İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/64; Hallâf, *Ahkâmü'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, s. 178; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 301-302.

(169) Bkz. İbn Rüşd, a.g.e., 2/97-98; Krş. Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/90; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/86; Erbay, a.g.e., s. 129.

(170) Şa'bân, *el-Ahvâlî's-Şahsiyye*, s. 543; krş. Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/442; Kudûrî, a.g.e., 3/88; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/65-66; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/87.

2. Fâsit Evlilikte Nesep

Fasit evlilikten doğmuş bir çocuğun nesebinin sahih olabilmesi için de *tıpkı sahih evlilikteki şartlar* aranır. Şu farkla ki, burada nikâh akdinin varlığı ve eşlerin biraraya gelebilme imkanları yeterli olmayıp fiilî birleşmenin bizzat bulunması gerekmektedir. (171)

3. Evlilik Şüphesi İle Birleşmede Nesep

Ne sahih ne de fasit bir nikâh akdine dayanmayan ama tarafların sanki böyle bir akit varmış zannederek birleşmeleri de söz konusu olabilir. Mesela erkeğin daha önce görmeyip vekil aracılığıyla evlendiği bir kadın yerine yanlışlıkla başka bir kadınla veya üçüncü defa boşadığı eşiyile iddet içinde helal olduğunu sanarak ilişkide bulunması, şüpheye dayalı birleşme örnekleridir. (172)

Böyle birleşmelerden doğan çocuğun nesebi de tarafların iyi niyetine ve çocuğun nesebini koruma ilkesine dayanarak sahih sayılmıştır. (173)

4. İkrar ve Dava ile Sabit Olan Nesep

Bir kimsenin "Bu çocuk benimdir" veya "Bu benim babamdır" diye birini kendisine nisbet etmesi ile de nesep sabit olur. Yalnız bunun için şu şartların da beraberce bulunması gerekir: Baba ile çocuk arasında bu iddiaya uygun bir yaş farkı bulunmalı; çocuğun nesebi önceden meçhul olmalı, çocuğun zina sonucu doğmuş olduğu söylenmemiş olmalı ve eğer çocuk mümeyyiz ise yani genelde 6-7 yaşlarında kendisini gösteren iyi-kötü, doğru-yanlış ayırımını yapabilecek akli gelişmişlikte ise bu ikrarı kabul etmelidir. (174)

(171) İbn Kudâme, a.g.e., 7/10; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/540; Karaman, *Mu-kayeseli İslam Hukuku*, 1/337.

(172) Döndüren, a.g.e., s. 303.

(173) İbn Kudâme, a.g.e., 8/66; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/352-353, Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/298; Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâlî'ş-Şahsiyye*, s. 179-180.

(174) Şa'bân, a.g.e., s. 554-555; Karaman, a.g.e., 1/338; Döndüren, a.g.e., s. 304; Erbay, a.g.e., s. 131-133.

Doğum ve Sonuçları

Anılan bu dört yolla sabit olan nesebin hukukî sonuçları arasında bir fark yoktur. Bu dört yolun yanında bazı toplumlarda görülen evlatlık müessesesini İslam, bir nesep kaynağı olarak tanımamıştır.

"Allah, oğulluk edindiğiniz kimseleri size öz oğul kılma. Bunlar sizin ağızlarınızla söylediğiniz sözlerdir. Allah size söziün doğrusunu söyler ve doğru yolu gösterir. O oğulları kendi öz babalarına nisbetle çağırın! Bu, Allah katında daba doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır." (175)

âyeti ile

"Bile bile babasından başkasına nesep iddiasında bulunan kimseye cennet haramdır." (176)

hadisi, evlatlık ile evlat edinen arasında hiçbir nesep bağının mevcut olmadığını ve buna bağlı olarak da aralarında mirasçılık ve evlenme engellerinin bulunmadığını açıkça göstermektedir.

B. Emzirme (Radâ) Sorumluluğu

Kur'ân, çocuğun emzirme hakkını ifade yanında aynı zamanda bu işten kimin sorumlu olduğunu şöyle belirtir:

"Anneler çocuklarını, emzirmeyi tamamlamak isteyen baba için tam iki sene emzirirler. Annelerin yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuğun babasına borçtur. Herkese ancak gücü nisbetinde teklifte bulunulur. Anne çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın. (Baba ölmüşse onun yerine) varis olana da aynı şeyi yapmak borçtur. Ana-baba, aralarında danışarak ve anlaşarak süttten kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur. Çocuklarınızı süttanneye emzirtmek isterseniz, vereceğinizi örfe uygun bir

(175) Ahzâb, 33/4-5.

(176) Buhârî, "Ferâiz" 29; Müslim, "İman" 112.

şekilde öderseniz size sorumluluk yoktur..." (177)

Buna göre çocuğu emzirmek anne için dinî bir vazifedir. Gönüllü emzirmedikçe buna zorlanamaz. (178)

"Boşadığınız fakat iddeti dolmamış kadınlar... çocuğu sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini ödeyin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın; eğer güçlkle karşılaşsanız çocuğu başka bir kadın emzirebilir." (179)

meâlindeki âyet-i kerîme de bu hükme pekiştirmektedir. Mâlikî ve Zâhîrî hukukçular emzirmenin sadece diyâneten değil hukuken de annenin sorumluluğunda olduğunu ve bunun için hukuken zorlanabileceğini de kabul etmişlerdir. (180)

C. Nafaka Sorumluluğu

Burada nafakadan kasıt, daha önce geçen eşler arasındaki evlilik nafakası değil, yakından uzağa doğru akrabalık nafakasıdır.

Kişinin kendi ihtiyaçlarını kendi imkanlarıyla karşılaması esas olduğundan böyle imkan sahibi olanlar, başkasından nafaka talep edemezler. Usûl (ana-babalar...), furû' (çocuk-torunlar...) ve diğer akrabalar arasında bir nafaka sorumluluğundan bahsedebilmek için genel hatlarıyla şu şartlar oluşmalıdır:

Nafaka alacak kimse fakir ve kazanma imkanından mahrum bulunmalı, nafaka verecek kişi başkasına muhtaç olmalı, nafaka alacak kişi eş, usûl ve furû dışında kalan diğer akrabalardan ise müslüman olmalıdır. (181)

Söz konusu umumî şartlar ışığında bazı detaylara değinecek olursak:

(177) Bakara, 2/233.

(178) Şafîî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, s. 282; Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/556; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/199.

(179) Talâk, 65/6.

(180) Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/416; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/275; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/165.

(181) Bkz. Karaman, a.g.e., 1/346-452; Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısmılık Nafakası*, s. 77 vd.

Doğum ve Sonuçları

1) Furûun yani çocuk ve torunların nafakası, onların usûlune yani baba ve dedelerine aittir. Bunun için çocuk ve torunların, fakir ve kazanmaya da güç yetiremez olmaları şarttır. Hastalık, küçüklük, kızlık ve öğrenci olma gibi nitelikler de güç yetirememe sayılır.

2) Fakir olan usûlun nafakalarını temin, onların çocuklarına düşer. Usûlun çalışmaya güç yetirebilir olması, nafaka almalarına engel değildir, fakirlik yeter sebeptir.

3) Ana-babanın nafakasını teminde erkek çocuklar ile kız çocuklar arasında bir fark yoktur.

4) Aralarında evlenme yasağı bulunacak derecede birbirlerine yakın olan kan hısımları karşılıklı olarak birbirlerinin nafakalarından sorumludurlar. Bunun için ek olarak aralarında mirasçılık bağının mevcut olması ve din birliğinin bulunması gerekir. (182)

Böylece, evlenme akdi ve hukukî sonuçlarına ayırdığımız Birinci Bölüm'ü tamamlamış bulunuyoruz. Takib eden İkinci Bölüm'de, evliliğin sona ermesi ve bunun doğuracağı sonuçları ele alacağız.

---

(182) Şa'bân, a.g.e., s. 640-670; Hallâf, a.g.e., s. 202-211; Karaman, a.g.e., 1/345 vd.; Döndüren, a.g.e., s. 341-347; Erbay, a.g.e., s. 127-133.

İKİNCİ BÖLÜM

Evliliğin Sona Ermesi ve Bunun Sonuçları

Bu bölümde "**mufârakât**" denen evliliğin sona ermesinin değişik şekilleri, "**talak**" denen boşama ve hükümleri ile bunlardan doğan sonuçlar incelenecektir.

GİRİŞ

Evlilik kurulurken prensip itibariyle bir ömür boyu devam edecek bir hukukî beraberlik olarak kabul edildiği için bu birlikteliğin, ölüm dışında bir sebeple sona ermesi pek düşünülmez. Toplumdaki genel anlayışa göre eşler arasındaki bu hukukî münasebet, daha onlar hayatta iken ortadan kalkmamalıdır. Bu beraberlikte eşler kadar toplumun da büyük yararı vardır. Çünkü toplumun en küçük birliğinin dağılması, onun dirlik ve düzenini de yakından etkileyecektir.

Diğer taraftan bir huzur ve mutluluk ikliminde yaşansın diye kurulan evlilik bağı, bazı sebepler dolayısıyla bu ortamı oluşturmayabilir. Hatta daha da ileri boyutta evliliğin devamı bazan üzüntü, sıkıntı ve işkence anlamına da gelebilir. Böyle bir durumda da evliliğin sona erdirilmesi ihtimali düşünülebilir.

İşte bu iki farklı yaklaşım, tarih boyunca evliliğin sona ermesiyle ilgili olarak farklı düşünceler doğurmuştur. Meselâ X. yüzyıldan itibaren Hristiyan Katolik Kilisesi, "*Tanrı'nın birleştirdiği insan ayrılmamalıdır*" şeklindeki İncil buyruğundan hareketle hayatta iken evlilik bağının bozulmayacağını ka-

İslam Aile Hukuku

rarlaştırmıştır. Bunun karşısında Roma, Cermen ve İbrânî hukukları boşanmanın serbest olması görüşünü benimsemiş, günümüz modern hukuk sistemleri de belli sebeplerin mevcudiyetine binaen hakim kararıyla evliliğin sona erdirilebileceğini kabul etmişlerdir. (1)

İslam hukuku ise bu noktada iki temel yaklaşım sergilemektedir: Öncelikle evlenme akdinin sürekli olmasını arzu edip, hiç sebepsiz yere bozulmasına bazı ağır manevî yaptırımlar getirmekle bu beraberliğin devamını temin etmekte; diğer taraftan da karşılıklı rıza ile veya ileride değinilecek belli sebeplere bağlı olarak ya da gerektiğinde yargı yoluyla sona erebileceğini de kabul etmektedir.

Aşağıda, İslam hukukunun bu konularla ilgili düzenlemelerine ana hatlarıyla yer verilecektir.

---

(1) Velidedeoğlu, *Aile Hukuku*, 178 vd.; Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, s. 188, 190.

I. Evliliğin Sona Erme Şekilleri

Evliliğin sona ermesinde daha çok rastlanılan şekil, kocanın boşaması demek olan talaktır. Bunun yanında *mubâla'a* ya da *bul'* denen karşılıklı rıza ile boşanma, tefrîk denen adlî boşanma, irtidât diye ifade edilen dinden çıkma sonucu meydana gelen boşanma gibi şekiller de bahis mevzuudur. Yerinde görüleceği üzere bu sayılan şekillerin kendi içlerine dahil başka ayrılık sebep ve şekilleri de bulunmaktadır.

Bu noktadan itibaren taraflardan sadece birisinin iradesiyle meydana gelen ayrılığa "*boşama*", her iki tarafın iradesini gerektiren ayrılıklarla, hakimın ayırmasına "*boşanma*" diyerek bu şekiller ele alınacaktır.

II. Boşama (Talâk) ve Hükümleri

A. Tanımı ve Dindeki Yeri

Bağı çözmek, ayırmak, serbest bırakmak gibi kök anlamları bulunan "talâk" kelimesi, bir hukuk terimi olarak şu anlama gelmektedir: Nikah akdini çözmek ve kaldırmak amacıyla kullanılan belli sözlerle erkeğin evlilik bağıını ortadan kaldırmasıdır. (2)

Tanımdan da anlaşılacağı üzere talâk terimi, *fesih* ve *tefrîkten* farklıdır. Zira fesih, kuruluşu sırasında bulunan veya eşlerden birisinin dinden çıkması gibi sonradan meydana gelen bir bozukluk sebebiyle evlilik akdinin iptali demekken; tefrîk de hakimın evliliğe son vermesi demektir. (3)

İslam hukuku kaynakları, Kur'an ve Sünnet metinlerindeki kullanımdan hareketle talâk terimi ile sadece erkeğin tek taraflı iradesi ile evliliğe son vermesini kastetmişlerdir. (4)

(2) Neseî, *Tilbetu'l-Talebe*, s. ; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/463.

(3) Şafiî, *el-Ümm*, 5/169-174; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., 3/463-464; *Mv. F.* "Talâk". 2/6-7.

(4) Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 36.

Boşama ve Hükümleri

Az önce de ifade edildiği gibi İslam, boşamaya baştan yasak koymamış, ama gereksiz boşamaya da müeyyideler getirmiştir.

"Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek vardır. Kadınlara verdiklerinizden bir şey almanız size belal olmaz. Ancak erkek ve kadın, Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik baklarını tam olarak yerine getirmekten korkarlarsa bu durum müstesnadır." (5) "Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu yeniden alması kendisine belal olmaz. Şayet bu kişi de onu boşarsa her ikisi de Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde yeniden evlenmelerinde bir sakınca yoktur." (6)

ayetleri bir taraftan boşamanın meşruluğunu gösterirken diğer taraftan da Allah'ın sınırlarına dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber de (s.a.s.)

"Meşru olduğu halde Allah nezdinde en sevimsiz olan şey boşamadır." (7)

buyurarak boşama yetkisinin uluorta kullanılmasının manevî sorumluluğuna vurgu yapmıştır.

İslam hukuku, "aslında bir nimet ve saadet vesilesi olduğu halde artık çekilmez bir yük haline gelen evlilik bağına çözmek ve eşlerin anlaşabileceği kimselerle yeni aile yuvaları kurmalarına imkan vermek" (8) için talâki meşru saymış ama onun gerçekte istenen ve sevilen bir husus olmadığını hatta sırf zevk için yapılan boşamaların Allah'ın lanetini çekeceğini de (9) beyan etmiştir.

(5) Bakara, 2/229.

(6) Bakara, 2/230.

(7) Ebu Dâvûd, "Talâk" 3; İbn Mace, "Talâk" 1.

(8) Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/295.

(9) Serahsî, *el-Mebsût*, 6/2; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., 3/465.

B. Boşama Salahiyeti ve Ehliyeti

Boşamanın hukukî bir değer taşıması için bu hakkı kullanacak kişinin yetkili olması gerekir. Bir başka ifadeye boşama eğer salahiyet ve ehliyet sahibi birinden sudur etmişse bir değer taşır.

1. Boşama Salahiyeti

Prencip olarak boşama salahiyeti kocaya verilmiştir. (10) Bunun niçin böyle olduğunun, İslam hukukunun sistem bütünlüğü içinde mantıklı izahları yapılmıştır. Onlara değinmeden önce söz konusu salahiyetten bahseden bir kaç ayet meâlini görelim:

"Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın..." (11)

"Kendilerine mehir belirleyerek evlendiğiniz kadınları, cinsel ilişkiden önce boşarsanız belirlediğiniz mebrin yarısı onlarındır." (12)

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikablayıp da benüz cinsel beraberlikten önce onları boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur." (13)

Benzer mealdeki birçok ayetin yanında Sünnet verileri de açıkça kocanın salahiyet sahibi olduğunu göstermektedir. (14)

Bununla beraber koca, boşama salahiyetini hanımına devredebilir. İleride "Boşamayla İlgili Bazı Özel Durumlar" başlığında ele alınacak olan ve *Tefvîdu't-Talâk* (boşama hakkının devri) denen bu uygulama ile koca, gerek akit anında gerekse akitten sonraki herhangi bir zamanda boşama sa-

(10) Muvattâ, "*Talâk*" 70; İbn Mace, "*Talâk*" 31; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/81; İbnu'l-Hümâm, a.g.e., 3/465; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/505; Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 413.

(11) *Talâk*, 65/1.

(12) Bakara, 2/237.

(13) Ahzâb, 33/49. Ayrıca bkz. Bakara 2/226-232.

(14) Meselâ bkz. Buhârî, "*Talâk*" 1-3; Müslim, "*Talâk*" 1-5; Ebu Dâvûd, "*Talâk*" 4, 38; Nesâî, "*Talâk*", 86; Müsned, 2/42, 157.

Boşama ve Hüükümleri

lahiyetini hanımına vermektedir. Bu takdirde kadın da boşama salahiyetine sahip olmaktadır. (15)

İslamın boşama salahiyetini bazı küçük istisnalar dışında erkeğe vermiş olması tenkit konusu yapılmıştır. İslam hukukçuları bu tenkitlere özetle şu cevapları vermişlerdir:

a) Böyle olması kadının hiçbir surette boşanma hakkının bulunmadığı anlamına gelmez. Zira gerek tefvîd't-talâk yoluyla, gerekse icap ettiği zaman mahkemeye müracaatla evliliğe son verme salahiyeti vardır.

b) Kadınlar, psikolojileri ve fitratları gereği erkeğe göre daha duygusal ve kınılgandır. Kendilerine tam boşama/boşanma yetkisi verilirse basit sebeplerden dolayı evliliğe son verebilirler.

c) Boşama sonrasında devreye girecek malî külfetlerle beraber aile kurumunun bütün maddî yükü kocanın üzerinde bulunduğu için o, boşama konusunda daha temkinli davranır. (16)

d) Yetkinin bir kişiye verilmiş olması, iki kişiye tanınması halindeki meydana geliş ihtimalini yarıyarıya azaltacağından yuvanın dağılması da o oranda zorlaşır.

e) Yetki, eşlerin dışında bir başkasına meselâ yargıya verilse, duruşmalar sırasında aile içinde kalması gerekli sırlar ifşâ edilebilir, isbat için haksız itham ve uydurma deliller devreye girebilir ki, bunlar da karşılıklı nefret ve kin duygularına sebep olur.

2. Boşama Ehliyeti

Boşama salahiyetinin kullanılabilmesi için bu hakka sahip kişinin belli nitelikleri taşıması gerekecektir. Talâkın muteber olabilmesi için kocada boşama ehliyeti, karşı tarafta (kadında) da boşanma ehliyetinin bulunması

(15) Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/243-245; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/59-60; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/308; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 4/465; Krş. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/291 vd. ve özellikle 301-302.

(16) İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/465; Şa'bân, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye*, s. 352-353; Karaman, a.g.e., 1/296; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 352.

şarttır.

Koca, boşayabilmek için fiil (eda) ehliyetine sahip olmalı, yani aklı başında ve bülûğa ermiş bulunmalıdır. Bu bakımdan çocuğun ve akıl hastasının boşamaları geçerlilik kazanmaz. (17) Bunun yanında boşama fiili bizzat kocadan veya boşama vekaletini verdiği vekili ya da elçisinden sadır olmalıdır. (18)

Şu halde henüz ergin olmayan küçüklerin, akli melekeleri yerinde olmayan akıl hastası ve bunakların, uyur halde ya da baygın olanların, bir de boşama vekaleti bulunmayan kimselerin yapacakları boşamalar hukuken geçerli değildir.

Kocada aranan bu boşama ehliyeti yanında boşamanın asıl konusu (mahall-i talâk) olan kadında da bazı şartlar aranır. Öncelikle boşamaya muhatap olan kadın, boşayanın eşi olmalıdır. (19) Hz. Peygamber'in "*Nikabtan önce talâk yoktur.*" (20) ve "*İnsanoğlu sahip olmadığı bir şeyi adar, azad eder ve boşarsa bunlar hükümsüzdür.*" (21) şeklindeki buyruklarından da anlaşılacağı üzere bir kimse, henüz evlenmediği birisini boşayamaz. (22)

Ric'î talâk (23) iddeti bekleyen bir kadının iddet içinde kocası tarafından tekrar boşanabileceğinde görüş birliği içinde olan İslam

(17) Şâfiî, *el-Ümm*, 5/363; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/229; İbn Rüşd, a.g.e., 2/67-68; Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi*, s. 413.

(18) Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 173; Behûtî, a.g.e., s. 413; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 102. Zâhirîler boşamada vekâlet vermeyi kabul etmezler. Bkz. *el-Muhallâ* 9/453.

(19) Şâfiî, a.g.e., 5/361; bkz. Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/46; İbn Hazm, a.g.e., 9/466; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/475; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 103.

(20) Buhârî, "*Talâk*", 9; Ebu Dâvûd, "*Talâk*" 7; İbn Mâce, "*Talâk*" 17; Müsned, 2/110, 189.

(21) Bkz. Ebu Dâvûd, "*Talâk*" 7; İbn Mâce, "*Talâk*" 17; Müsned, 2/110; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/240.

(22) İbn Hazm, a.g.e., 9/466; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/69; İbn Kudâme, *el-Muğni* 9/410. Krş. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/250; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/418-419.

(23) Dönülebilir boşama demek olan ric'î talak hakkında bkz. s. 80.

hukukçuları, bâin talâk (24) iddeti bekleyen kadın hakkında yeni bir talâkın vaki olup olmayacağına farklı görüşlere sahiptirler. Çoğunluk, bâin talakla evlilik bağı kopmuş olduğundan ve ancak yeni bir akitle tekrar kurulabileceğinden bunun iddetinde yeni bir talâkın geçerli olmayacağını söylerken; Hanefiler, geçerli saymışlardır. (25)

Beynûnet-i kübrâ (büyük ve kesin olarak ayrılma) denen ve üçüncü yani son defa boşama sebebiyle iddet bekleyen kadın da tekrar boşanamaz. Çünkü koca, o eş üzerindeki boşama haklarının tamamını zaten kullanmış bulunmaktadır. Hangi tür boşama olursa olsun iddetini bitiren ve bu arada kendisini boşayan koca ile tekrar evlenmeyen bir kadın da artık yeniden boşanamaz. (26)

3. Boşama Ehliyeti İle İlgili Bazı Özel Durumlar

Boşama ehliyetine sahip olabilmek için kocada ittifakla aranan ve yukarıda değinilen şartların yanında bazı özel durumlar söz konusu olabilir. Mesela sözlerinde ciddî olmama veya sinir krizi içinde olma; sarhoş veya hasta iken boşama ya da tehdit altında bulunma gibi özel haller boşama ehliyetini acaba engeller mi? Bu hallerde yapılan boşamalar hukuken yürürlük kazanır mı? Aşağıda bu sorulara cevap aranacaktır.

a) Ciddi olmayan boşama (Hâzilin talâkı)

İslam hukuk kaynaklarında "hezl" olarak tabir edilen, boşama niyeti olmaksızın sırf şaka ve eğlence olsun diye yapılan ciddiyetten uzak boşamalar hakkında hukukçuları farklı kanaatlara sahiptirler.

"Kadınları boşadığınızda iddetleri sona ererken, onları güzellikle tutun ya da güzellikle bırakın. Haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın. Böyle yapan şüphesiz kendine yazık etmiş olur. Allah'ın

(24) Ayırıcı ve ancak yeni bir akitle birleştirici boşama demek olan bâin talak hakkında bkz. s. 81.

(25) İbn Rüşd, a.g.e., 2/69, 71; Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, s. 133; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 362.

(26) Şa'bân, *el-Ahvâlî's-Şahsiyye*, s. 384; Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, s. 38.

ayetlerini de alaya almayın!..." (27)

ayeti ile (28)

"Üç şey vardır ki, bunların ciddîsi de ciddî, şakası da ciddîdir. Evlenme, boşama ve ric'i boşamada eşine dönme." (29)

hadisine dayanan Hanefi ve Şafiiler hâzilin boşamasını geçerli saymışlardır. (30) Buna karşılık Maliki ve Hanbeliler ise boşamanın geçerli olabilmesi için niyet ve kastın bulunmasını şart koştuklarından gayrı ciddî boşamaları geçersiz sayarlar. (31) *"...Eğer onlar boşamaya karar verirlerse..." (32)* âyetinden hareketle boşamanın ancak azimle ve niyetle olacağını söyleyen bu iki mezhep, amellerin ancak niyetlere göre değerlendirileceğini bildiren hadisi de (33) delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Aile gibi önemli bir kurumun şakaya alınacak tarafı yoktur. Bu bakımdan akli başında mü'minlerin şaka yollu da olsa ağızlarını boşama lafızlarına alıştırılmaları gerekir. Bu hassasiyeti göstermekle birlikte, hakikaten hiç boşama kastı ve niyeti yokken biraz da dil sürçmesiyle meydana gelmiş boşamalar konusunda, aile kurumunun günümüzdeki konumu ve problemleri de dikkate alınarak son görüşle amel edilebileceği kanaatindeyiz.

(27) Bakara, 2/231.

(28) Bazı haberlere göre ayetin iniş sebebi, gayrı ciddi sözlü tasarrufların ve özellikle talâkın aynen ciddî imiş gibi değerlendirileceğini göstermek içindir. Bkz. Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/544; İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/271.

(29) Ebu Dâvûd, *"Talâk"*, 9; Tirmizî, *"Talâk"* 9; İbn Mace, *"Talâk"*, 3; Muvatta, *"Nikâh"* 56.

(30) İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/488; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/469.

(31) İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/62; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/61; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/235.

(32) Bakara, 2/227.

(33) Buhârî, *"Bed'ül-Vahy"* 1; *"Talâk"* 11; Müslim, *"İmâre"* 155; Ebu Dâvûd, *"Talâk"* 11; Nesâî, *"Talâk"* 24; Tirmizî, *"Fedâilu'l-Cihâd"*, 16.

b) Sinir krizi içindeyken boşama (Medhüşun talâkı)

İnsanın mantıklı düşünme kabiliyetini yitirdiği aşırı sinirlilik halindeki boşamalar geçerli değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "İğlâk halinde boşama yoktur" (34) buyruğundaki "iğlâk" aşırı kızgınlık ve sinir krizi olarak anlaşılmıştır. (35)

Bunun yanında, mantıklı düşünmeyi zedelemeyecek ölçüdeki sinirlilik hali, boşamaya engel görülmemiştir. (36)

c) Sarhoş iken boşama

Dışarıdan aldığı sarhoşluk veren maddeler sebebiyle ne dediğini ve ne yaptığını bilemeyecek durumda olan kişiye sarhoş denmektedir. Sarhoşluk kişinin fiil/eda ehliyetine tesir ettiğinden boşamasını da etkilemektedir.

Bunun için meselâ ilaç almak, çok fazla bal yemek veya tehdit altında zorla içki içirmek gibi mubah vesilelerle sarhoş olanların boşamasının geçerli olmayacağında görüş birliği vardır. (37) Buna karşılık sarhoşluk veren haram içkiler yoluyla kendi istekleriyle sarhoş olanların talâkının geçerliliği hususunda İslam hukukçuları farklı içtihatlar ileri sürmüşlerdir.

Çoğunluk, alkollü içki içme suçunun sonucuna katlansın ve içen akıllansın gerekçesiyle sarhoşun boşamasını geçerli kabul ederken (38); sahâbeden Hz. Osman (r.a.), tâbînden Ömer b. Abdülazîz, Tâvus, Leys, Ebu Sevr ve İshak b. Râhaveyh, Şafiilerden Müzenî, (v. 264/878), Zâhirîler, Hanefilerden Tahâvî (v. 321/933) ve Kerhî (v. 340/951) gibi hukukçular, böyle

(34) Buhârî, "Talâk" 11; İbn Mace, "Talâk" 16; Müsned, 2/276.

(35) Ebu Dâvûd, "Talâk" 8, Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, 6/235, Mv.F. "İğlâk" 5/266-267. Krş. Neseî, Tilbetü't-Talebe, s. 60.

(36) Şa'bân, el-Ahvalü's-Şahsiyye, s. 379.

(37) Şâfiî, el-Ümm, 5/365; Merğînânî, el-Hidâye, 1/230; İbn Kudâme, a.g.e., 7/288; Şa'bân, a.g.e., s. 379; Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 37.

(38) Mâlik, a.g.e., 3/30; Şâfiî, a.g.e., 5/364; Kudûrî, el-Kitâb, 3/45; Merğînânî, a.g.e., 1/230; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, 2/67-68; İbn Kudâme, a.g.e., 7/289; Behûtî, er-Ravdu'l-Murbi', s. 413.

bir boşamayı hükümsüz saymıştır. (39)

Şu gerekçelere dayanarak ikinci görüşün tercih edilmesi, İslamın teklif ve ehliyet anlayışı açısından daha tutarlı görünmektedir:

Mükellef yani hukuk karşısında muhatap olmak için şart koşulan akıl ve irade, sarhoşluk halinde iken yok olacağından, sarhoşlar önemli bir ehliyet dayanağını yitirmiş sayılırlar. Bu bakımdan onlar uyuyan, baygın halde bulunan ya da sinir krizleri geçiren kimselere benzeyeceklerinden temyiz kudretlerinden geçici olarak mahrum kalmışlardır. Nasıl ki temyiz gücüne sahip olmayan akıl hastalarının boşamaları geçerli sayılmıyorsa, sarhoşların boşaması da geçerli sayılmamalıdır. Nitekim Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi de sarhoşun talakının muteber olmayacağı görüşünü kanunlaştırmıştır. (40)

d. Hastalık halinde iken boşama

Burada kastedilen hastalık "maraz-ı mevî" denilen ölüm hastalığıdır. Dışarıdaki ihtiyaçlarını kendi başına göremeyecek kadar yatağa bağımlı kılan ve neticede ölüm getiren hastalık, ölüm hastalığı olarak bilinmektedir. (41)

Aklı başında olan böyle bir hastanın boşaması geçerlidir. Çünkü ortada eda ehliyetini zedeleyecek bir durum yoktur. (42)

Hastalığı sırasında biraz da ölümün geldiğini hissederek eşini boşayan kişi, boşama hakkını kötüye kullanıp onu mirastan mahrum etmek istemiş olabilir. İşte bu tür kötüye kullanımların önünü alabilmek (sedd-i zerâi') ilkesinden hareketle bazı müctehitler, bir başkasıyla evlenmediği sürece kadının miras hakkının kaybolmayacağını söylemişlerdir. (43)

(39) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/471-473; İbn Rüşd, a.g.e., 2/67-68; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/489; İbn Kudâme, a.g.e., 7/289; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/234 vd.

(40) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 104.

(41) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/106; bkz. Nesefî, *Tılbetu't-Talebe*, s. 59.

(42) Mâlik, *el-Müdevvene*, 3/34-35; Şafîî, *el-Ümm*, 5/365; Kudûrî, a.g.e., 3/52; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/485; Hallâf, a.g.e., s. 148.

(43) Serahsî, *el-Mebsût*, 6/154; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/68-69; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/94.

e. Zorla ve tehdit altında yapılan boşama

İslam hukuk kaynaklarının "ikrah" olarak nitelediği bu hal, kişinin canına veya malına yöneltilen ağır tehdit ve zorlamayı ifade etmektedir. Böyle bir zorlama altında kalan kişi (mükreh) canını veya malını ancak tehdit konusu işi yaparsa kurtarabilmektedir.

Hanefi hukukçulara karşılık büyük çoğunluk, böyle bir durumda yapılan boşamayı geçersiz saymaktadır. (44)

"Kuşkusuz Allah, ümmetinden yanılma, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır." (45)

hadisi çoğunluğun görüşünü kuvvetlendirmektedir. Ayrıca kişinin hiç rızasının bulunmadığı bir işe zorlanması halinde sonucu gerçekleşmeyeceğini kabul etmek, suistimallerin önünü tıkayacaktır. Nitekim Osmanlı'nın son kanun düzenlemesi de *"İkrah ile vuku bulan talâk mu-teber değildir"* (46) diyerek çoğunluğun ictihadını benimsemiştir.

C. Boşama İçin Kullanılan Sözcükler, Şekiller ve Boşama Sayısı

Sözlü bir tasarruf olduğu için boşama, kural olarak her şeyden önce belli sözlerle olur. Kullanılan sözlerin boşama anlamını ifadedeki açıklığı ya da kapalılığı boşama ile ilgili hükümleri etkilemektedir.

İradesini sözlü olarak ifade edemeyen sağır ve dilsiz gibi özürlülerin boşama kastı taşıyan maruf işaretleri de söz gibi kabul edilir. (47)

Bunun yanında eşlerin sözlü iletişim imkanından mahrum olduğu durumlarda yazı ile boşama da mümkündür. İslam hukukçularının çoğunluğuna göre, eğer koca boşama niyetiyle bir kağıda hanımını boşadığını yazsa, bu boşama meydana gelmiş sayılır. Çünkü boşama niyeti ile

(44) Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/229-230; Mâlik, a.g.e., 3/29; İbn Rüşd, a.g.e., 2/67; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/291; İbn Hazm, a.g.e., 5/462; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 4/470.

(45) Buhari, *"Talâk"* 11; İbn Mace, *"Talâk"* 16, 20. Bkz. Müslim *"İman"* 201; Ebu Dâvûd, *"Talâk"*, 15; Tirmizî, *"Talâk"* 8.

(46) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 105.

(47) Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/46; İbn Kudâme, a.g.e., 7/373-374.

yazılan yazı tıpkı boşama niyetiyle söylenen söz gibidir. (48)

Daha önce de değinildiği gibi boşama vekil veya elçi aracılığıyla da gerçekleşebilir. Ayrıca şarta ve zamana da bağlanabilir. (49)

Boşamada kullanılan sözler, mahiyetleri ve doğurduğu neticeler bakımından ikiye ayrılmaktadır: Sarih sözler ve kinâyeli sözler. Boşama iradesi kendisinden açık olarak anlaşılabilir ve toplumun örfüne göre bu anlamı doğurmak üzere kullanılan sözlere, sarih boşama lafızları denmektedir. Buna karşılık hem boşamaya hem de başka anlamlara gelebilen ve gerçek maksadın ancak niyetle anlaşılabilirdiği sözlere de, kinâyeli boşama lafızları denmektedir. (50)

Dilimizdeki "*sen boşsun, boş ol, seni boşadım*" gibi "talâk" yani "boşama" kökünden türeyen kelimelerle "*Senden ayrıldım, sen bana baramsın, şart olsun, sen bana namabrem oldun*" gibi örfün kendilerine boşama anlamı yüklediği söz kalıpları sarih boşama lafızlarıdır. (51) Böyle lafızlarla niyet ve ortamın delaletine (karineye) bakılmaksızın boşama meydana gelir.

"*Seni terkettim, seni serbest bıraktım, benden kurtuldun, çık git, ce-benneme git, git başkası ile evlen*" gibi ifadeler ise kinâyeli lafızlardır. (52) Böyle lafızlar ancak şu hallerde boşama anlamına gelir ve eşleri ayırır:

a) Koca, bu sözleri söylerken boşama niyetiyle söylemeli,

b) Sözün kullanıldığı ortam boşama niyetinin varlığına delalet etmeli. Mesela boşama konusunun konuşulduğu bir anda bu sözler kullanılmışsa, halin delaleti, ortada boşama niyetinin varlığını göstermektedir. (53)

(48) Bu cümleden olmak üzere sahâbî hanımlardan Fatıma bint Kays merkezi bir olay için bkz. Müslim, "*Talâk*" 41; Müsned, 6/414. Ayrıca bkz. Ebu Dâvûd, "*Talâk*" 39; Nesâî, "*Nikâh*" 8, 73.

(49) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 106-107; bkz. Behûfî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 422-432.

(50) Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/230; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/61.

(51) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 109; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/184-186.

(52) Bilmen, a.g.e., 2/187.

(53) Şafîî, *el-Ümm*, 5/290; Kudûrî, a.g.e., 3/41; İbn Kudâme, a.g.e., 7/303; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 109.

Hanefi hukukçular, sarîh lafızlarla olan boşamanın ric'î yani iddet içinde yeni bir akde gerek kalmaksızın dönülebilir; kinâyeli lafızlarla olan boşamanın bâin yani ancak yeni bir akitle devam edilebilir bir boşama olduğu kanaatinde idirler. (54)

Talâkın hangi çeşidi olursa olsun İslam hukuku kocaya üç boşama hakkı vermiştir. Bir ve ikinci boşamalardan sonra bâin ve ric'î oluşuna göre usulüne uygun bir biçimde tekrar bir araya gelme imkanı bulunmaktadır. (55) Fakat üçüncü boşama hakkının kullanılmasıyla eşler birbirlerinden tamamen ayrılırlar. Beynûnet-i kübra (büyük ayrılık) denen bu halde, kadın bir başka erkekle evlenmedikçe eski kocasına helâl olmaz. (56)

D. Boşama Çeşitleri

Dönüşlü olup olmamasına ve usulüne, yani sünnete uygunluğuna göre boşama, çeşitli şekillere ayrılmaktadır.

1. Dönüşlü olup olmamasına göre,

İddet içerisinde kocanın hanımına dönüp dönememesi açısından boşama ric'î ve bâin olarak ikiye ayrılmaktadır.

a. Ric'î boşama (iddet içinde iken dönülebilir boşama)

Yeni bir evlilik akdine ve yeniden mehir vermeye gerek olmaksızın kocaya, tek taraflı iradesiyle iddet süresi içinde boşadığı eşine dönme imkanı veren boşamaya ric'î denmektedir. (57) Böyle bir talâkın söz konusu olabilmesi için eşler arasında fiilen karı-koca hayatı (zifaf) yaşanmış olmalı, talâk yukarıda beyan edilen sarîh sözlerle yapılmış olmalı ve ayrıca bu boşama, üçüncü ve son boşama olmamalıdır. (58)

(54) Kudûrî, a.g.e., 3/40-42; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/80; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/230, 241.

(55) Bakara, 2/229; Nisâ, 4/19; Talâk, 65/2.

(56) Bakara, 2/230.

(57) Serahsî, a.g.e., 6/19; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/403; Konevî, *Enîsu'l-Fukahâ*, s. 159; *Mv. F.* "Talâk" 29/29.

(58) Şafîî, *el-Ümm*, 5/352; Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/349; *Hukuk-ı Aile Karamanesi*, md: 111; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/303; Şa'bân, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 388-389.

Bu durumda koca, eğer isterse boşanma iddeti içinde iken hanımının rızası olmasa bile yeni bir akde gerek kalmaksızın ona dönebilir:

"Boşanmış kadınlar kendi başlarına üç hayız süresi beklesinler... Kocaları barışmak istedikleri takdirde o süre içinde onları geri almaya başkalarından daha fazla bak sahibidirler..." (59)

âyeti bu hakkın kaynağını göstermektedir.

Koca dönme iradesini sözle beyan edebileceği gibi, kucaklama, öpme gibi sevgi ya da cinsellik içeren fiil ve davranışlarla da gösterebilir. (60)

Ric'î talakta, iddet içinde iken evlilik akdi bütün sonuçlarıyla devam eder. Yani eşler birbirlerine helaldir, mirasçı olabilir, boşama anına kadar vadeye bağlanmış mehir, muacceliyet kazanmaz. Şu kadar var ki, üç talak hakkından birisi gitmiş olur. (61)

İddet içinde dönüş olmadığı takdirde ise talâk, bâin hale gelir; yani akitsiz ve mehirsiz yeniden bir araya gelme imkanı ortadan kalkmış olur.

b. Bâin boşama (Ayrııcı ve iddet içinde iken dönülemeyen boşama)

Evliliği kesin olarak sona erdiren, kocaya yeni bir nikah ve mehir tesbiti olmadıkça boşadığı eşine dönme imkanı vermeyen boşamaya bâin denmektedir.

Boşama cinsel birleşmeden önce olursa veya ileride açıklanacağı üzere bir bedel karşılığında (muhâla'a) vuku bulursa, ya da kinâyeli sözlerle (62) yapılmış olursa bu boşama, bâin sayılır. Bunun yanında nasıl cereyan ederse etsin üçüncü ve son boşama hakkının kullanıldığı boşamalar da

(59) Bakara, 2/228.

(60) Serahsî, a.g.e., 6/21; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/6; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/70; İbn Kudâme, a.g.e., 7/403-404; krş. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/17; Şîrbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/6.

(61) Şevkânî, a.g.e., 2/385; Hallâf, a.g.e., s. 144-145.

(62) Şafîî ve Hanbelîler, kinâyeli lafızlarla yapılan talâkı, ric'î sayarlar. İbn Kudâme, a.g.e., 7/302; Şîrbîni, a.g.e., 5/4.

bâindir. (63)

Bâin talak evlilik birliğini hemen sona erdirir. Artık eşler birbirlerine yabancı hale gelirler. Fakat bununla beraber eğer üçüncü boşama hakkı kullanılmamışsa eşler, gerek iddet içinde iken, gerekse daha sonra yeni bir nikah akdiyle tekrar evlenebilirler. Bâin talakın neticesi olarak, iddet bitinceye kadar kadına ödenecek nafaka ve kadının bu süre içinde koca evinde oturabilmesi dışında karşılıklı haklar düşer. Henüz ödenmemiş mehir varsa o muaccel hale gelir yani hemen ödenir. Bu tip talâk, karı-koca arasındaki mirasçılığa da engel olur. (64)

2. Sünnete uygun olup olmamasına göre

Yukarıdaki teknik ayırım yanında İslam hukuku, yapılan bir boşamayı Kur'ân-ı Kerim'in irşadına ve Sünnet'teki tatbikata uygunluğu açısından da ikiye ayırmıştır. Sünnet'e ve örnek uygulamalara uygun olarak icra edilen talâka sünnî, böyle olmayanlara da bid'î denmiştir.

a) Sünnî talak/boşama

"Ey Peygamber! Kadınlarınızı boşadığınız zaman onları iddete başlayabilecekleri bir zamanda boşayın ve iddetleri sayın!..." (65)

ayeti ile, eşini hayız gördüğü (regl olduğu) bir anda boşayan Abdullah b. Ömer'e (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gönderdiği şu buyruk, sünnete uygun boşamanın niteliklerini belirlemektedir:

"O, eşine dönsün, hayızdan temizleninceye kadar onu evde barındırsın, sonra yeniden hayız görüp tekrar temizlenince isterse onunla ilişki kurmadan yeniden boşasın! İşte Yüce Allah'ın, kadınların içinde boşanmasını"

(63) Ahzâb, 33/49; Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâlî'ş-Şahsiyye*, s. 139; Şa'bân, *el-Ahvâlî'ş-Şahsiyye*, s. 229-230.

(64) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 117-118; bkz. Şevkânî, a.g.e., 2/391, 395.

(65) Talâk, 65/1.

emrettiği iddet budur." (66)

Buna göre bir boşamanın sünnî sayılabilmesi için, kadının hayız görmediği ve son hayzından itibaren cinsel ilişkide bulunulmadığı bir dönemde bir boşama hakkı ile vukuu bulması gerekmektedir. (67) Büyük hadis imamı *Buhârî* (v. 256/869) bu nitelikler yanında, sünnete uygunluk için iki şahidin bulunmasını da zikretmektedir. (68)

b) Bid'i talak/boşama

Yukarıda sayılan sünnî talak niteliklerini taşımayan boşamalar bid'îdir. Yani kadın hayızlı iken veya temizlik devresinde ama kendisiyle cinsel ilişkide bulunulduktan sonra boşanırsa ya da bir temizlik devresinde birden fazla boşama hakkı kullanılmışsa bid'i talak söz konusu olur. (69)

Fakihlerin çoğunluğuna göre bu durumdaki bir boşama, bidât ve haram olmakla ve bu yola başvuran kişi günahkar olmakla birlikte hukuken geçerlidir. Tıpkı sünnî şeklinde olduğu gibi talâkın hükümleri ve neticeleri devreye girer. Buna karşılık İbn Hazm (v. 456/1064), İbn Teymiyye (v. 728/1327), İbn Kayyîm (v. 751/1350) ve Şevkânî (v. 1250/1834) gibi müctehitler, hayız halinde vuku bulan veya temizlendikten sonraki birleşmeyi takibeden talakın, Kitap ve Sünnetle çeliştiğinden dolayı geçerli olmayacağını söylemişlerdir. (70)

Bir temizlik içinde birden fazla yapılan boşamada da aynı ihtilaf vardır. Çoğunluk, kaç defa boşama vaki olmuşsa o kadar geçerli olacağını söylerken,

(66) Buhârî, "*Talâk*" 1; Müslim, "*Radâ*" 66; Ebu Dâvûd, "*Talâk*" 4; Tirmizî, "*Talâk*" 1.

(67) Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/419; Şafîî, *el-Ümm*, 5/267; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/364; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/3; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/52; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/278.

(68) Buhârî, "*Talâk*" 1.

(69) Son iki dipnota ek olarak bkz. Şa'bân, a.g.e., s. 346 vd.; Döndüren, a.g.e., s. 404.

(70) İbn Hazm, a.g.e., 9/363; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/221-226.

ikinci grup sadece bir talakın vaki olacağı kanaatini ileri sürmüştür. (71) Sahabe neslinden de birçok kişiye nisbet edilen "bir temizlik süresince veya bir mecliste sadece bir boşama vaki olur" şeklindeki bu son görüş, delillerindeki açıklık bakımından tercihe daya şayandır. (72)

E. Karşılıklı Rıza İle Boşanma (Muhâla'a ya da Hul')

Boşama hakkı temelde kocaya verilmiş olmakla birlikte bazı durumlarda kadının girişimiyle de talâk vaki olabileceğini söylemiştik. İşte bu yollardan birisi de kadının vereceği bir bedel karşılığında karşılıklı rıza ile boşanmaktır.

İslamî anlayışta evlilikler gereksiz yere bozulamayacağından, kadınların da hiçbir gerekçe yokken boşanma talebinde bulunmaları doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Önemli bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu baram olur*" (73), "*Hiçbir mazeret olmaksızın kocasından boşanmak isteyen kadınlar münaфіktir.*" (74) buyurmaktadır.

Fakat evlilik hayatında bazan karşılıklı sevgi, anlaşma sağlanamaz veya evliliğin devamı halinde kadın, tahammülü güç maddî ve ruhî sıkıntılara maruz kalabilir. İşte böyle durumlarda İslam hukuku kaynakları kadına, belli bir bedel üzerinde kocasıyla anlaşarak boşanma hakkı tanımıştır.

Sözlük anlamı itibariyle çekip çıkarmak, gidermek anlamına gelen hul' ve muhâla'a kelimeleri, terim anlamıyla işte bu durumu anlatmaktadır. (75) Bazı İslam hukukçuları mesela Maliki ve Hanbeliler, bedelsiz olarak da muhâla'anın yapılabileceğini kabul etmişlerdir. (76)

(71) Mâlik, a.g.e., 2/419; Şafiî, a.g.e., 5/199, 268; İbn Hazm, a.g.e., 9/387, 395, 398; Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/37-38; Behûti, *er-Ravdu'l-Murbi*, s. 418; Şevkânî, a.g.e., 6/231; Karaman, a.g.e., 1/306-307.

(72) Delillerin tartışması için ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr* 6/230-234; Şeltût-Sâyis, *Mukâranetu'l-Mezâhib fi'l-Fikh*, s. 80-89.

(73) Ebu Dâvûd, "*Talâk*" 3; İbn Mace, "*Talâk*" 1.

(74) Tirmizî, "*Talâk*" 10; Müsned, 2/414,

(75) Neseî, *Tilbetu't-Talebe*, s. 59; Konevî, *Enîsü'l-Fukahâ*, s. 161-162; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s. 68.

(76) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/257.

İslam Aile Hukuku

Şu ayet, eşler arasında böyle karşılıklı rıza ile boşanmanın olabileceğine delildir:

"...Karı-koca, Allah'ın yasalarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız helal değildir. Eğer Allah'ın yasalarını ikisi koruyamayacaklar diye korkarsanız, o zaman kadının kurtulmak için bir bedel vermesinde ikisi için de bir günah yoktur." (77)

Rasulullah'ın huzurunda cereyan eden bir olay da, evliliğin kadın için artık çekilmez hale geldiğinde muhâla'a yöntemiyle sona erdirilebileceğine ışık tutmaktadır:

"Sababeden birisi eşiyile kavga etmiş ve banımının kolunu incitmişti. Kadının kardeşi durumu Rasulullah'a bildirince Efendimiz, eşini döven sabâbiyi çağırılmış ve 'Onda neyin varsa al ve kendisini serbest bırak' (78)

diyerek bedelli boşamayı sağlamıştı.

Evlilikte mehir olarak verilebilen herşey muhâla'ada da bedel olabilir. Buna göre taşınır-taşınmaz mallar ve bazı menfaatlerle, vadeye bağlanmış mehir ve iddet nafakası da bedel olabilir. (79)

Muhâla'anın hukuken geçerli olabilmesi için kocada boşama ehliyetinin bulunması yeterli iken, kadın tam ehliyetli yani akıllı, ergin ve reşit olmalıdır. Çünkü bu, onun mal varlığını eksiltici bir tasarruftur. İşte böyle karşılıklı rıza ile olan boşama bir bâin talak sayılmaktadır. (80)

(77) Bakara, 2/229.

(78) Nesâî, "Talâk" 53; İbn Mâce, "Talâk" 22. Ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/246.

(79) Şirâzî, *et-Tenbîh*, s. 172.

(80) Merğînanî, *el-Hidâye*, 2/13; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/57; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/439. Hanbeliler, muhâla'anın fesih olduğu kanaatinde idirler. İbn Kudâme, a.g.e., 7/249; Behûfî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 410.

F. Yargı Yoluyla (Adli) Boşanma/Tefrik ve Sebepleri

Buraya kadar söz konusu edilen ayrılık yolları yargıya müracaata gerek kalmaksızın tarafların bizzat kendilerinin tasarrufuyla cereyan ediyordu. Bunların dışında özellikle prensipte boşama hakkına sahip olamayan kadının bazı gerekçelere dayanarak mahkemeye müracaatı ile de boşanma gerçekleşebilmektedir. (81) Hakim kararıyla gerçekleşen boşanmalar "tefrîk" terimiyle karşılanmaktadır. (82)

Tefrîk sebepleri karşısında hakimin takdir hakkı oldukça sınırlıdır. Biraz sonra verilecek olan tefrîk sebeplerinin varlığını tesbit eden hakim, tefrîk (adli boşanma) kararı vermek zorundadır. (83)

Bu noktada, Hanefilere kıyasla diğer mezheplerin daha geniş baktığı tefrîk sebeplerine kısaca yer vereceğiz.

1. Hastalık ve beden kusuru

Nikah akdi yapıldığı sırada kocada mevcut olan veya sonradan ortaya çıkan bazı hastalık ve fizyolojik kusurlar, fakihlerin çoğunluğuna göre kadın için mahkemeye başvurma hakkı doğurmaktadır.

Mesela, frengi gibi zührevî hastalıklar, akıl hastalığı, cüzzam, alaca ve saç kıran gibi diğer hastalıklar, İmam Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf dışında kalan büyük çoğunluğa göre tefrîk sebebidir. (84) Hatta Hanefilerden İmam Muhammed sayılan hastalıkların dışında, kocasıyla beraber bulunduğu kadının zarar göreceği her tür hastalığın, kadın için hakime müracaat sebebi sayılacağı kanaatindedir. (85)

Anılan hastalıklar yanında bedende bulunan bazı cinsel kusurlar da tefrîk sebebi sayılabilmektedir. Erkekten bulunan iktidarsızlık, cinsel organın

(81) İbn Rüşd, a.g.e., 2/41 vd; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/297 vd.

(82) *Mv.F.* "Talâk" 29/6-7.

(83) Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, s. 43.

(84) Mâlik, *el-Müdevene*, 2/212-215; Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 162; Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/25; İbn Kudâme, a.g.e., 7/141; Şîrbînî, a.g.e., 4/339-340; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 122.

(85) Serahsî, *el-Mebûsût*, 5/97; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/355.

kesikliği, husyelerin çıkarılmış olması, çift cinsiyetlilik gibi cinsel ilişkiye engel fizyonomik kusurlar sebebiyle kadın, tefrîk talebinde bulunabilir. Yalnız bunun için kadının söz konusu kusurların varlığını nikâhtan önce bilmemesi, öğrendikten sonra da razı olmaması gerekir. (86)

Bu hastalık ve kusur sebebiyle mahkemeye müracaat edildiğinde tedavi ile giderilme ihtimali bulunursa hakim bir yıl süre verir ve bir yılın sonunda görülen duruma göre karar verir. Fakat iyileşme ümidi yok ise derhal tefrike hükmeder. (87)

2. Kötü Davranma ve Şiddetli Geçimsizlik Hali

Eşlerin karşılıklı nefretleşmeleri, haksız davranışları, evliliğin gereği olan hukuka riayet etmemeleri, kocanın iz bırakacak şekilde hanımını dövmesi veya onu haram bir fiili işlemeye zorlaması gibi fena muamele ve geçimsizlik (nüşûz ve şikâk) hallerinde ilk planda ne yapılması gerektiğini Kur'an şöyle açıklamaktadır:

"...Eğer karı ile kocanın aralarının açılmasından endişelenirseniz o zaman kendilerine erkeğin ailesinden bir bakem, kadının ailesinden bir bakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah, aralarındaki dargınlık yerine uyuşma lutfeder..." (88)

Ayet-i kerîme, eşler arasında başgösteren geçimsizlik hallerinde hakemler aracılığıyla arayı bulmayı emrederek evliliğin devamından yana gayret sarfedilmesini önermektedir. Buna rağmen ara bulunamaz, kötü muamele ve geçimsizlik devam edecek olursa nasıl davranılacaktır?

Mâlikîler, hem zarar gören kadının hakime müracaatla tefrîk talebinde bulunabileceğini hem de ıslah için görev alan hakemlerin, karı-kocanın vekalet vermesine gerek kalmadan bedelli ya da bedelsiz tefrîk haklarının bu-

(86) Mâlik, a.g.e., 2/213-214; Şafiî, a.g.e., 5/64-65; Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 380; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/26-7; İbn Kudâme, a.g.e., 7/152.

(87) Yukarıdaki dipnota ilaveten bkz. Hallâf, *Ahkâmü'l-Ahvâlî'ş-Şahsiyye*, s. 162-163; Şa'bân, *el-Ahvâlî'ş-Şahsiyye*, s. 480.

(88) Nisâ, 4/35.

Boşama ve Hükümleri

lunduğunu söyleyerek (89) meseleyi adlı boşama kapsamına almışlardır. Buna karşılık Hanefi ve Şafiiiler, koca kendilerine boşama vekaleti vermediği takdirde hakemlere tefrik yetkisini tanımayarak (90) konuyu adlı boşamaya dahil etmemişlerdir.

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Maliki mezhebinin icthadını benimsemiş ve konuyla ilgili olarak şu düzenlemeyi yapmıştır: Eşler arasında geçimsizlik çıkıp da mahkemeye müracaat edildiğinde mahkeme her iki taraftan birer hakem tayin eder. Hakemler eşlerin arasını düzeltemezse ve kusur da kocada bulunursa hakim karı-kocayı ayırır. Kusur kadında ise mehir miktarı üzerinden bedelli boşamaya (muhâla'a) hükmeder. Hakemler kararda birleşemeyecek olursa yeni bir hakem heyeti seçilir. Hakemlerin vereceği kararlar kesindir ve onların mütâlaalarına göre hakimin vereceği tefrik hükmü bir bâin talak sayılır. (91)

3. Kocanın Nafakayı Kesmesi veya Temin Edememesi

Evlilik içinde hanımın nafakasını teminle yükümlü olan koca, bu yükümlülüğünü bazen fakirlik sebebiyle bazen de zengin olduğu halde ihmâl ve kasıtlı yerine getirmeyebilir. Böyle bir durumda kadının boşanma talebiyle mahkemeye müracaatına Hanefiler cevaz vermezken, diğer mezhepler bunu caiz görmekteirler. (92)

"Eğer borçlu, darlık içinde ise ona eli genişleyinceye kadar süre vermek vardır..." (93)

ayeti ve evliliğin oturduğu manevî temeller, nafakayı temin edememenin bir ayrılık vesilesi yapılamayacağını göstermektedir. Böyle bir durumda kadın, bir taraftan sabrederken, diğer taraftan kocanın izniyle çalışabilir de. Üstelik

(89) İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/81.

(90) Şafii, a.g.e., 5/286; Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/271; Şa'bân, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 485.

(91) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 130.

(92) Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/41; Şafii, *el-Ümm*, 5/153; İbn Rüşd, a.g.e., 2/43; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/162-165; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 94-99; Hallâf, *Ahkâmu'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, s. 159.

(93) Bakara, 2/280.

ocanın aciz kaldığı durumda hakim, talep ettiği takdirde kadına kocası hesabına borçlanma yetkisi verir. (94)

Diğer taraftan koca varlık sahibi olduğu halde nafakadan kaçınırsa hakim, tarafların maddî imkanlarına göre peşin nafaka takdirinde de bulunabilir. (95) Böyle telafi yolları varken tefrîk talebi gibi aileyi dağıtmayı doğuracak girişimlerde bulunmak doğru değildir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"...*Eli geniş olan bu genişliğine göre nafaka versin. Eli dar olan kimseye de Allah, verdiği rızaktan fazla yük yüklemesin. Allah güçlükten sonra kolaylık verir.*" (96)

4. Kocanın Kaybolması veya Evi Terketmesi

Kocanın kaybolmasında iki durum sözkonusu olabilir: Mefkûdluk ve gâiplik.

Mefkûd, ortadan kaybolup kendisinden haber alınamayan, ölü mü dirimi olduğu bilinemeyen kimse iken; gâip, evini terkedip giden, hayatta olduğu bilindiği halde evine uğramayan kimseye denir. (97)

Eşi mefkûd olan bir kadın Malikilere göre mahkemeye müracaattan dört yıl sonra eşinden boşanmış sayılır. (98) Genelde Zeydî mezhebinin görüşlerini seslendiren Şevkânî (1250/1834) böyle durumdaki bir kadının bekleyeceği sürenin belli bir sınırı olmadığını, bunun kadınlara danışılarak ve görülen zarara oranlanarak tesbit edileceğini söyler. (99) Hanefi ve Şafililer ise kadının, mefkûd kocasının akranelerinin yaşayacağı süre kadar bekleyeceğini kararlaştırmışlardır. (100)

(94) Kudûrî, a.g.e., 3/96; Serahsî, a.g.e., 5/184-185; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/41; *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 96.

(95) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 94; bkz. Serahsî, a.g.e., 5/184.

(96) Talâk, 65/7.

(97) Neseî, *Tilbetu't-Talebe*, s. 95; İbn Kudâme, a.g.e., 8/105; Karaman, a.g.e., 1/315; *Mv. F. "Çaybet"* 31/324.

(98) Mâlik, *el-Müdevene*, 2/450; İbn Rüşd, a.g.e., 2/43.

(99) Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/257, 263.

(100) Şâfiî, *el-Ümm*, 5/346; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 6/146-147; bkz. Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/250.

Kadının bu kadar uzun süre beklemesinin doğuracağı hem maddî ve bedenî, hem de ruhî sıkıntılar gözönüne alınırsa "*Zarar, imkan ölçüsünde giderilir*" (101) genel hukuk ilkesine de uygun olarak Maliki ichtihadının tercih edilmesi daha uygundur. Nitekim Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi bu görüşü benimsemiştir. (102)

Gaiplik haline gelince yine Hanefi ve Şafiiler bu durumu bir tefrîk sebebi saymamışlardır. (103) Maliki ve Hanbelilere göre ise böyle bir durumda şu süreç işletilir: Meşru bir mazerete dayanmadan evini terkeden kimsenin yeri biliniyor ise ve hanımı da tefrîk istemiyle mahkemeye müracaat etmişse hakim, belli bir süre tahdid ederek kocasına, ya evine dönmesini ya da hanımını yanına almasını haber verir. Belirlenen sürenin bitiminde aynı hal devam ediyorsa hakim evliliğe son verir. Kocanın yeri belli değilse ve ayrılık da bir yılı geçmişse kadının isteği üzerine tefrîk kararı verilir. Bu karar bir bâin talak hükmündedir. (104)

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi de nafaka hakkının elde edilmesini imkansız kıldığı için evi terketmeyi bir tefrîk sebebi olarak kabul etmiştir. (105)

5. Hanımına Zina İsnadı Sebebiyle Yeminleşme ve Lanetleşme (Mülâ'ane-Li'ân)

Hakim kararıyla boşanma sonucunu doğuran sebeplerden birisi de li'ândır. Kelime anlamı itibariyle lanetleşme demek olan li'ân, bir hukuk terimi olarak şöyle tanımlanmaktadır: Hanımını zina yapmakla suçlayan ama bu suç isnadını dört şahitle ispatlayamayan kocanın, mahkeme huzurunda hanımıyla özel bir şekilde ve karşılıklı olarak yeminleşmeleridir. (106)

Şu âyet-i kerîme, bu uygulamanın hem delilini teşkil etmekte, hem de

(101) İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, s. 85; *Mecelle*, md: 31.

(102) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 127-129.

(103) Şafii, a.g.e., 5/346; Şa'bân, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 488.

(104) Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/316.

(105) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 126; bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/105.

(106) Nesefî, *Tilbetu't-Talebe*, s. 62; Konevî, *Enîsü'l-Fukahâ*, s. 162-163;

Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s. 212.

şeklini göstermektedir:

"Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının da, kocasının yalancılardan olduğuna dair, Allah'ı dört defa şahit tutup yemin etmesi, beşinci defasında da kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır." (107)

Li'ân ya da mülâ'ane yoluna gidebilmek için karı-kocanın aklı başında, bâliğ olmaları ve iffete iftira suçundan (kazf) sabıkalarının da bulunmaması gerekmektedir. Buna ilaveten kadında da iffetli olma yani yapılan zina isnadının doğruluk ihtimaline hiç kapı aratmayacak dürüstlükte olması şartı aranmaktadır. (108)

Yeminleşmeye önce erkeğin başladığı mülâ'ane işlemi tamamlanınca hakim, eşleri ayırır ve bu ayırma Hanefilere göre bir bâin talâk sayılır. (109) Ebu Hanîfe ve öğrencisi Muhammed eş-Şeybânî dışında kalan büyük çoğunluk ise li'ân neticesinde ayrılan eşlerin birbirlerine ebediyen haram olduğu kanaatindedir. (110)

6. Eşine Yaklaşmama Yemini (İlâ)

Adli boşama konusunda ele alacağımız son şekil, yine bir tür yemin olan îlâdır. Kök anlamı olarak birbirinden uzaklaşmak ve yemin etmek demek olan îlâ, bir kimsenin dört ay veya daha fazla bir süre hanımına

(107) Nur, 24/6-9.

(108) Serahsî, *el-Mebsût*, 6/40-41; Merğînânî, a.g.e., 2/23; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/98. Bkz. Mâlik, *el-Müdevenne*, 3/105-106; Şafiî, *el-Ümm*, 5/410-411; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/40-41.

(109) Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/76-77; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/286; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/515.

(110) Mâlik, *el-Müdevenne*, 3/107; Şafiî, a.g.e., 5/417; İbn Kudâme, a.g.e., 8/54; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/335; Şevkânî, *es-Seyli'l-Cerrâr*, 2/434.

yaklaşmayacağına dair Allah adıyla yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlamasıdır. (111)

"Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse kuşkusuz Allah, her şeyi çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Eğer boşamayı kastederlerse kuşkusuz Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir." (112)

ayeti, îlâ ile ilgili hükmü düzenlemektedir. Buna göre yeminden dönmek de, dönmeyip boşamak da mümkün olmaktadır.

Hanefilere göre koca, bu süre içinde hanımıyla beraber olacak olursa yemin keffareti verir ya da îlâyı bir ibadete bağlamışsa onunla mükellef olur. Ama dönmez de süre sona ererse, kendiliğinden bir bâin talak vukû bulmuş olur. (113)

Diğer mezheplere göre ise sürenin bitimiyle talâk kendiliğinden meydana gelmez; koca ya hanımına dönmeli ya da onu boşamalıdır. Aksi halde kadın, mahkemeye müracaatla tefrîk talebinde bulunabilir. İşte bu son şekilde îlâ da adli boşama çeşitlerine dahil olmaktadır.

İlâ uygulamasında gerek kocanın boşaması gerekse mahkemenin tefriki, bir ric'î talâk hükmündedir. (114)

G. Boşama ile İlgili Bazı Özel Durumlar

Bu başlık altında, dinden çıkma ile boşama ilişkisi, koca tarafından boşama yetkisinin hanımına verilmesi ve üç boşama hakkının kullanılması sonucunda eşlerin tekrar biraraya gelebilmeleri gibi özel bazı haller ele

(111) Mâlik, a.g.e., 3/84; Neseî, *Tilbetu't-Talebe*, s. 61-62; Konevî, *Enîsü'l-Fukahâ*, s. 161; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s. 8; *Mv. F.* "İlâ" 7/221.

(112) Bakara, 2/226-227.

(113) Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/490-491; Serahsî, *el-Mebsût*, 7/20; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/11-12.

(114) Mâlik, a.g.e., 3/85; Şafîî, *el-Ümm*, 5/390; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid* 2/82-83; Behûfî, *er-Ravdu'l-Murbî*, s. 437; Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/426. Krş. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/178.

alınacaktır. Bunlara ek olarak, nasıl gerçekleşmiş olursa olsun bir boşamanın isbat ve tescili üzerinde de kısaca durulacaktır.

1. Dinden Çıkmanın (irtidât) Nikâha Etkisi

Şu ayet-i kerimeler, benimsedikten sonra İslamdan dönmenin ne kadar ağır bir manevî suç olduğunu göstermektedir:

"...Sizden kim, dininden döner de inkarcı olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de geçersiz sayılmıştır. Onlar cebennemliklerdir ve orada devamlı kalırlar." (115) "İman ettikten, Rasul'ün bak olduğuna tanıklık ettikten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkarcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez." (116)

İrtidât suçunun bu manevî sonuçları yanında dünyada uygulanacak hukukî hükümler açısından da maddî sonuçları vardır. Bu sonuçlardan birisi de nikahla ilişkisinde kendisini gösterir.

Hanefi ve Malikilere göre, karı-kocadan herhangi birisinin İslamdan çıkması, mahkeme kararına gerek kalmadan nikahı sona erdirir. (117) Bu sona eriş Hanefilere göre talak değil fesih sayılır, dolayısıyla talak sayılarında bir eksilme olmaz. (118) Diğer iki mezhep, feshin ne zaman gerçekleşeceği konusunda farklı düşünmektedirler. Onlara göre evlilik, irtidat ile başlayan iddet süresi sonunda ve mahkeme kararıyla feshedilmiş olur. (119)

Burada yeri gelmişken bir de gayri müslim iken müslümanlığı kabul etme durumu ve bunun daha önce mevcut olan bir nikaha etkisi meselesine değinelim.

(115) Bakara, 2/217.

(116) Al-u İmran, 3/86; ayrıca bkz. Nisâ, 4/115; Nahl, 16/106.

(117) Mâlik, a.g.e., 2/315; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/221.

(118) Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/28; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/49; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3/428-429.

(119) Şafiî, *el-Ümm*, 5/75; Şîrâzî, *et-Tenbîh*, 165; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/248-249; Döndüren, a.g.e., s. 446.

Eğer gayri müslim eşlerden kadın İslamı kabul edip kocası gayri müslim olarak kalırsa, öncelikle kocaya müslüman olması teklif edilir. Teklife olumlu cevap verir ve İslama girerse eski nikahları üzere aile hayatına devam ederler. Ama İslamı benimsemeyecek olursa hakim, aralarını ayırır. Bu ayırma Hanefilere göre bir bâin talak sayılır. (120) Kocanın müslüman olması halinde ise eğer kadın müşrik değilse yani Allah'a eş-ortak koşan bir dine sahip değilse evlilikleri bir zarar görmez. (121)

2. Boşama Yetkisinin Hanıma Verilmesi (Tefvîdu't-Talâk)

Koca, kendisine ait olan boşama haklarından birisini hanımına devredecek olursa bu işleme tefvîdu't-talâk denmektedir. (122) İslam hukuku, ilk planda kocaya ait olan boşamanın bu yolla hanıma da geçmesini onaylamış ve değişik şekillerine ait hükümleri tesbit etmiştir.

Ahzâb Suresi'nde bulunan şu âyet-i kerîme, bu uygulamanın delilini teşkil etmektedir (123):

"Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Eğer dünya hayatımı ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salvereyim. Eğer Allah'ı, Elçisini ve abiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyi davrananlara büyük ecir hazırlamıştır." (124)

Ayette anlatılan olayla ilgili olarak Hz. Aişe de (r.a.) şu haberi vermiştir:

"Rasulullah bizi mubayyer bıraktı, biz de Allah ve

(120) Kudûrî, a.g.e., 3/26; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/338. Din farkının nikâha etkisi konusunda Hanefî mezhebi merkezli tartışmalar için bkz.: Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 315-317.

(121) Kudûrî, a.g.e., 3/26; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/320; Behûtî, a.g.e., s. 393-394.

(122) Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 37; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 418.

(123) İbnü'l-Hümâm, a.g.e., 4/77; Şîrbînî, a.g.e., 4/465. Ayetin delil olma keyfiyetindeki bazı tartışmalar için bkz. Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3/526-527; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/559-564.

(124) Ahzâb, 33/28-9.

Rasulünü seçtik. Bu mubayyerlik bizim aleyhimize bir hüküm (boşanma) da meydana getirmedir." (125)

Ayet ve haberden açıkça anlaşıldığına göre Rasulullah (s.a.s.), hanımlarına boşama yetkilerini vermiş ama onlar tercihlerini Hz. Peygamber ile beraber yaşama yönünde kullanmışlardır. Eğer bu yetkiyi kullanarak ayrılmayı tercih etselerdi, bu da bir talak sayılacaktı.

Tefvîdu't-talâk daha çok, evliliğin herhangi bir döneminde koca tarafından "Boşama işi senin kendi elindedir" veya "İstersen kendini boşayabilirsin" ya da "Sen mubayyersin" gibi ifadelerle hanımına tercih hakkı vermesi şeklinde cereyan etmektedir. Bunun yanında nikah akdi sırasında kadının, kendi lehine bu hakkı şart koşması üzerine veya kocanın kendiliğinden lutfetmesi yoluyla da tefvîdu't-talâk gerçekleşebilmektedir. (126)

3. Üç Boşama Hakkının Aynı Anda Kullanılması

Daha önce, sünnete uygun olup olmamasına göre boşama çeşitlerini ele aldığımız yerde de söylediğimiz gibi bir temizlik içinde birden fazla yapılan boşamalar bid'îdir, yani Sünnete uygun değildir. Sünnete aykırı olmakla birlikte aynı anda yapılan üç boşama acaba geçerli midir? Böyle bir uygulama eşleri birbirinden kesin surette ayırır mı?

Sahâbe neslinden birçok ismin ve meşhur dört mezhebe bağlı hukukçuların oluşturduğu çoğunluk, sünnete aykırılığının bir talakın geçerli olmasını engellemeyeceğini dolayısıyla kaç defa boşama vaki olmuşsa, o kadar geçerli olacağını söylemişlerdir. (127) Buna karşılık yine sahâbe ve tâbiünden bazılarına, İbn Teymiyye (v. 728/1327), İbn Kayyîm el-Cevziyye (v. 751/1350) ve Şevkânî (v. 1250/1834) gibi alimlerle günümüzün önde gelen

(125) Buhârî, "Talâk" 5; Müslim, "Talâk" 26; Ebu Dâvûd, "Talâk" 12; Tirmizî, "Talâk" 4; Nesâî, "Nikâh" 2.

(126) Hallâf, *Ahkâmü'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, s. 149; Şa'bân, *el-Ahvâli's-Şahsiyye*, s. 431; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 419.

(127) Mâlik, *el-Müdevvene* 2/419; Şafî, *el-Ümm* 5/199, 268; Kudûrî, *el-Kitâb* 3/37-38; Behûfî, *er-Ravdu'l-Murbî*, s. 418; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr* 6/231.

azı hukukçularına göre böyle bir boşama, hem Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekr dönemindeki uygulamalara, hem de gözönüne alınması gereken maslahat/yarar-mefsedet/zarar dengelerine göre sadece bir boşama sayılır. (128)

"*Rasulullah ile Ebu Bekr döneminde ve Ömer'in yönetiminin ilk iki yılında üç boşama bir sayılıyordu. Ömer 'Bu insanlar düşünüp taşınarak yapmaları gereken bir işi aceleye getirir oldular. Şunu onlara geçerli saysak' dedi ve (aynı anda yapılan üç boşamayı üç boşama olarak uyguladı.*" (129)

"*Rükâne b. Abdi Yezîd, hanımını bir mecliste üç defa boşamıştı. Sonra buna çok pişman olarak Hz. Peygamber'e gelip durumu arzemişti. Rasulullah kendisine eşini nasıl boşadığını sorunca 'üç defa boşadım' demiş, 'bir mecliste mi?' sorusuna da 'evet' cevabını vermişti. Bunun üzerine Allah Rasülü: 'Bu sadece bir boşama sayılır; istersen eşine dönebilirsin' buyurmuş, Rükâne de eşine dönmüştü.*" (130)

meâlindeki hadisler, ikinci grubun görüşüne destek vermektedir. Bu hadisleri senet ve metin tenkidine tabi tutan çoğunluk, Hz. Ömer'in belli maksatlarla verdiği yargı kararını konunun nihâî hükmü olarak değerlendirmiş ve bu karar üzerinde sahâbe icmasının da teşekkül etmiş olduğunu ileri sürmüştür. Oysa sahâbeden İbn Abbas, Zübeyr b. el-Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) bu görüşe katılmadığına dair bilgiler vardır. (131)

Üstelik bir anda verilen üç talâkın hepsinin birden geçerli sayılması, geçmiş zamanlara göre çok daha önemli hale gelen aile kurumunu

(128) İbn Kayyim, *I'lâmu'l-Muvakkîin* 3/31 vd.; Şevkânî, a.g.e., 6/231; Seltût-Sâyis, *Mukâranetü'l-Mezâhib*, s. 80 vd.; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/306-308; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 379-380. Konuyla ilgili ayrıntılar için bkz. Umeyri Süleyman, *Tesmiyetü'l-Müftîn bi enne't-Talâka's-Selâs bi Lafz Vâhid Talka Vâhide*, Riyad 1413.

(129) Müslim, "Talâk" 15, 17; Müsned, 1/314, 3/23; bkz. Ebu Dâvûd, "Edeb" 49; Tirmizî, "Birr" 65.

(130) Ebu Dâvûd, "Talâk" 10; Müsned, 1/265; Tirmizî, "Talâk" 2.

(131) Bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/388-397; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/230-231.

ağıtacağından, çocukları perişan edeceğinden ve Allah Rasulü'nün diliyle lanetlenmiş bir rezalet olan anlaşmalı hulle evliliklerine kapı açacağından büyük mafsedetlere de sebep olacaktır. Öyleyse hem delilinin mevcudiyeti, hem de aileyi koruyucu yönü dikkate alınarak aynı anda vaki olan üç boşamayı bir boşama olarak değerdendirmek uygun olacaktır.

4. Boşamanın İsbatı ve Tescili

Sonuçları bütün bir toplumu etkilediği için boşama ya da boşanmaların isbatı önem taşımaktadır. İslam usûl/yargılama hukukunda en önemli isbat vasıtalarından birisi olan şahitlik, Kur'an-ı Kerim'de boşama konusunda da gündeme getirilmiştir:

"Boşadığımız kadınlar iddet sürelerinin sonuna ulaşınca onları ya uygun şekilde alıkoyun ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın; içinizden de iki âdil şabit tutun. Şahitliği Allah için yapın. Allah'a ve ahiret gününe inananlara böyle öğüt verilir..." (132)

Bazı fakihler, ayetin emredici hükmü gereği boşamaların muteber olabilmesi için şahitlerin bulunmasını şart görmüşlerdir. (133) Buna karşılık çoğunluk, asr-ı saâdetteki uygulamalara bakarak ayetteki emir formunun tavsiye niteliğinde bulunduğunu dolayısıyla şahitsiz boşamaların da geçerli olacağını belirtmişlerdir. (134)

Dar ve küçük toplumlarda kimin kiminle evlendiği, ne zaman ve nasıl boşandığı kolayca bilinebildiği halde günümüzün geniş insan topluluklarında bunun takibi hayli zorlaşmıştır. Bu yüzden evlenmeler gibi boşamaların da şahitler huzurunda tescili gerekli hale gelmiştir. Nitekim 1917'de yürürlüğe giren Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi "*Hamımını boşayan koca durumu hakime beyan etmeye mecburdur.*" (135) diyerek talakın bütün toplumun

(132) Talâk, 65/2.

(133) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/17; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/309-310.

(134) Cassâs, a.g.e., 3/682; Karaman, a.g.e., 1/310; Döndüren, a.g.e., s. 451.

(135) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 110, 131.

bilgisi dahilinde olmasını öngörmüştür.

Gerçekleştiği zaman tescili konusunda bu hükmü taşıyan boşamanın; gerçekleşip gerçekleşmediği, sayısı ve niteliği konusunda şüpheye düşülmesi ihtimali de bulunabilir. Böyle durumlarda boşamanın isbatı için şu ilkelerden hareket edilir:

Koca eşini boşayıp boşamadığından şüphe ederse, boşamaya hükmedilmez. Çünkü sırf bir şüpheye dayanarak kesin olan evlilik bağı çözülmez. (136)

Boşamanın ric'i mi, bâin mi olduğunda şüpheye düşülse ric'i olduğuna hükmedilir. Çünkü asıl olan boşama, bu tür boşamadır.

Boşamanın sayısında şüphe edilse en az sayı esas alınır. Çünkü diğerlerine göre kesin olan ve normal olan, boşamanın bir tek olmasıdır. (137)

5. Üç Boşama Hakkının Kullanılmasından Sonra Eski Eşlerin Yeniden Evlenebilmesinin Şartları

Birçok hukuk sisteminde aynı erkek ve kadının evlenip boşanmasına sayı olarak bir sınır getirilmediği bilinmektedir. İslam hukuku ise hem kadının onurunu korumak, hem de talak hakkının kötüye kullanılmasını engellemek için bunu üçle sınırlandırmış, üçüncü boşanmadan sonraki birlikteliği ağır şartlara bağlamıştır. Şu Kur'an ayeti, bu ağır şartların temel çerçevesini çizmektedir:

"Yine erkek karısını -üçüncü defa- boşarsa, ondan sonra kadın başka birisi ile evlenmedikçe ona belal olmaz. Eğer -bu yeni koca- kadını boşarsa Allah'ın sınırlarını gözeteceklerine inandıkları takdirde eski karı-kocanın bir-

(136) Şirâzî, *et-Tenbîh*, s. 181; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, s. 61; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/491; Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 432. Krş. Şafîî, *el-Ümm*, 5/379.

(137) İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/379; İbn Nüceym, a.g.e., s. 61; Şîrbînî, a.g.e., 4/491. Krş. Mâlik, *el-Müdevene*, 3/13; Şafîî, a.g.e., 5/379.

birlerine dönmelerinde, ikisine de günah yoktur. Bunlar, anlayan topluluğa Allah'ın açıkladığı sınırlardır." (138)

Bu ayet ve ilgili hadis verilerine göre üç boşama hakkını kullanmış eşlerin tekrar evlenebilmeleri için şu şartlar gerekmektedir:

a. Üçüncü defa boşanan kadın iddetini bitirdikten sonra bir başka erkekle sahih bir nikahla evlenmiş olacak.

b. Bu yeni evlilikte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) açıklamasına göre cinsel ilişkinin bulunması şarttır. (139)

c. İkinci evlilik ölüm, talak veya adli yollarla sona ermiş olacak.

d. Kadın bu son boşamadan kaynaklanan iddeti de bitirmiş olacak.

Söz konusu şartları taşıması gerekli yeni evliliğin, sırf kadını eski eşine helal kılmak amacıyla anlaşmalı olarak yapılması halinde acaba bu evlilik sahih sayılabilir mi?

İçlerinde Ebu Hanîfe'nin de bulunduğu bazı fakihler böyle bir evliliğin, çok çirkin ve harama yakın bir mekruh olduğunu söylemekle birlikte dış görünüşüne bakarak sahih saymışlardır. (140) Buna karşılık büyük çoğunluk, anlaşmalı hulle evliliğinin haram ve fasit olduğunu dolayısıyla ayette şart koşulan yeni bir evlilik cinsinden sayılmayacağını söylemişlerdir. (141) Her iki yaklaşım da kendisine şu hadisleri dayanak almakta ama farklı yorumlarla farklı sonuçlara varmaktadır:

"Allah anlaşmalı hulle evliliği yaparak kadını eski kocasına helal kılana da, bu yolla kadın kendisine helal kılınan eski kocaya da lanet etsin!" (142) *"Kiralık teke*

(138) Bakara, 2/230.

(139) Buhârî, *"Talâk"* 4, 7, 27; Müslim, *"Talâk"* 2; Ebu Dâvûd, *"Talâk"* 49; Nesâî, *"Talâk"* 9; İbn Mâce, *"Nikâh"* 32; Müsned, 1/214, 2/25; Mu-vattâ, *"Nikâh"* 17, 18.

(140) Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/58; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/9-10; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/474-475; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/48.

(141) Şafîî, a.g.e., 5/117-118; Şirâzî, *et-Tenbîh*, s. 161; İbn Rüşd, a.g.e., 2/48, 72; İbn Kudâme, a.g.e., 7/137-139.

(142) Ebu Dâvûd, *"Nikâh"* 15; Tirmizî, *"Nikâh"* 28; Müsned, 1/450.

Boşama ve Hükümleri

nedir, size bildireyim mi? O, anlaşmalı evlilikte kadını (eski kocaya) helal kılandır. Yüce Allah helal kılana da, kendisi için helal kılmana da lanet etsin!" (143)

Hadislerin açık anlamları, çoğunluğun görüşüne destek vermektedir. Zira Allah'ın lanetini çekecek bir tasarrufun kendisi sahih ve helal sayılmaz ki bir başka şeyi sahih ve helal hale getirsin. Üstelik bazı sahabîlerin böyle bir anlaşmalı evliliğin zina sayılacağına dair açık sözleri bulunmaktadır. Meselâ, Hz. Ömer (r.a.) amacı önceden belli anlaşmalı hulle evliliğini düzenleyen yeni ve eski kocaları taşıyarak öldüreceğini söylemiştir. (144)

Bu açıdan olsa gerek ki, Aile Hukuku Kararnamesi de anlaşmalı hulle evliliğini eski eşlerin yeniden biraraya gelebilmeleri için muteber görmemiştir. (145)

(143) İbn Mace, "*Nikâh*" 33; Bkz. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/148.

(144) Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 6/265. No: (10777.)

(145) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 118.

III. Evliliğin Sona Ermesinden Doğan Neticeler

Bir evlilik akdinin şu veya bu sebeple sona ermesi bir takım neticeler doğurur. Bu neticelerin bir kısmı eşleri, diğer bir kısmı da çocukları ilgilendirir. Burada kısaca *iddet* ile çocukların bakım ve terbiyesi demek olan hadâne üzerinde duracağız.

A. İddet Kavramı, Çeşitleri ve Hukukî Sonuçları

1. İddet Kavramı ve Varlık Sebebi

Sözlükte saymak, beklemek ve belirli bir sayı gibi anlamlara gelen iddet bir fıkıh terimi olarak şöyle tanımlanabilir: Kocasını ölen, ya da karı-koca hayatı yaşadıkdan sonra boşanan veya evliliği feshedilmiş olan bir kadının, başka birisiyle evlenebilmek için mutlaka beklemesi gereken süreye iddet denir.

Tarifte geçen "karı-koca hayatı yaşadıkdan sonra" kaydı, nikah akdinden sonra cinsel ilişki veya sahih halvet denen başbaşa kalma durumu olmadan meydana gelen boşamaları dışarıda bırakmaktadır. Böyle bir durumdaki kadın, şu ayetin hükmü gereği herhangi bir iddet beklemez:

"Mümin kadınları nikablayıp da sonra onları cinsel birleşmeden önce boşamışsanız, üzerlerine sayacağınız bir iddet yoktur." (146)

İddetin gaye ve hikmeti öncelikle kadının hamile olup olmadığının anlaşılmasını sağlamaktır. Bunun yanında boşama eğer ric'î ise evlilik hayatına tekrar devam etmesi için kocaya belli bir süre düşünme fırsatı tanımak, eğer koca ölmüş ise hanımının ona olan hürmet ve vefasını göstermek için kadına belli bir süre fırsat vermek gibi noktalar da iddetin gaye ve hikmetleri arasındadır. (147) Dolayısıyla günümüzde ultrason gibi cihazlarla hamilelik derhal belli oluyor, bu sebeple uzun süre iddet beklemeye gerek yoktur biçimindeki bir iddia, iddetin diğer hikmetlerini gözardı edeceğinden geçerli bir iddia değildir.

2. İddet Çeşitleri

Kadının durumuna ve taşıdığı bazı niteliklere göre iddet altı çeşide ayrılmaktadır:

a. Talak veya fesh ile evliliği sona eren kadının iddeti.

Boşanmış veya nikahı feshedilmiş bir kadının beklemesi gerekli iddet, Kur'an tarafından şöyle belirlenmiştir:

"Boşanan kadınlar üç kurû' beklerler." (148)

Ayetteki "kurû" (tekili kar) lafzı, sözlük kökeni açısından hem hayız (regl), hem de temizlik anlamına gelmektedir. Hanefiler ayetin lafızları arasındaki ilişkiden hareketle bu ikisi arasından hayız anlamını tercih etmişlerdir. (149) Buna göre eğer kadın hamile değil ve normal olarak hayız görüyorsa üç hayız görme süresince iddet bekler ki bu da yaklaşık olarak üç

(146) Ahzâb, 33/49.

(147) Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/394; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/329; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 458; Şa'bân, *el-Ahvâlü's-Sahsiyye*, s. 496.

(148) Bakara, 2/228.

(149) Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/496; Kudûrî, *el-Kitâb*, 3/80; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/308; Neseî, *Tilbetu't-Talebe*, s. 52-53; bkz. Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/379.

ayı bulur. Boşanma veya fesih, kadının hayızlı olduğu bir sırada gerçekleşmişse bu hayız sayımda hesaba katılmaz. (150)

b. Kocasının ölümü ile evliliği sona eren kadının iddeti

"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşler dört ay on gün iddet beklerler." (151)

ayeti böyle bir durumdaki kadının iddetini belirlemektedir. Kocasını ölmüş olan bir kadın eğer hamile değilse dört ay on gün süre ile iddet bekler. Fakat hamile ise onun iddeti doğum yapıncaya kadardır. Hatta isterse doğum kocasının ölümünden kısa bir müddet sonra olsun durum değişmez. (152)

Evlilik fasit bir nikah akdine dayanıyor da bu sırada koca ölürse kadın vefat iddeti beklemez, eğer cinsel ilişki olmuşsa talak iddeti bekler. (153)

c. Hamile kadının iddeti

Boşandığı veya kocası öldüğü sırada hamile olan kadın, doğum yapıncaya kadar iddet bekler.

"Hamile kadınların iddetlerinin sonu, çocuklarını doğurmalarıdır." (154)

ayeti, iddetin doğum ile sona ereceğini göstermektedir.

Böyle hamile bir kadın düşük yapacak olursa, iddetin bitip bitmediği bu düşüğün durumuna göre tesbit edilir. Eğer düşüğün yaratılışı/şekli belirgin ise iddet sona erer, böyle değilse sona ermez. Çünkü şüphe ile iddet düşmez. Bu durumdaki bir kadın, şayet boşanmışsa talak iddeti, kocasını ölmüş ise ölüm iddetini tamamlar. (155)

(150) Kudûrî, a.g.e., 3/83; Serahsî, a.g.e., 6/40; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., 4/310-311; Hallâf, *Ahkâmü'l-Ahvâlî'ş-Şahsiyye*, s. 169.

(151) Bakara, 2/234.

(152) Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/28; İbn Kudâme, a.g.e., 8/78; Şa'bân, *el-Ahvâlî'ş-Şahsiyye*, s. 500; Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, s. 50.

(153) Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/458; Kudûrî, a.g.e., 3/82; Merğînânî, a.g.e., 2/29; İbn Kudâme, a.g.e., 8/112-113.

(154) Talâk, 65/4.

(155) İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/97; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/85; Bilmen, a.g.e., 2/375.

d. Küçüklükten veya yaşlılıktan dolayı hayız görmeyen kadınların iddeti

Henüz ergenliğe ulaşmamış kızların evlendirilmeleri çok tasvip edilmemekle beraber (156) bazı hukuklarca caiz görülmektedir. (157) İşte böyle küçük olduğundan daha hayız görmeye başlamayanlarla belli bir yaşa (sinn-i iyâs) ulaştıkları için artık hayız görmeyen kadınların gerektiğinde iddetleri nasıl tesbit edilecektir? Şu ayet-i kerime işte bu sorunun cevabını vermektedir:

"Kadınlarınızdan artık ay halinden ümit kesmiş olanlarla, benüz ay hali görmeyecek kadar küçük yaşta olanların iddeti, şüphe ederseniz bilin ki üç aydır." (158)

Gerek hayız görmeye ilk başlama yaşı, gerekse hayızdan kesilme yaşı, kişiden kişiye değişmekle beraber birincisi için en az dokuz en fazla onbeş, ikincisi için ise genellikle ellibeş yaşını tamamlama sınırı olarak kabul edilmiştir. (159) Şu halde kadın itibarıyla dokuz yaşından önce ve ellibeş yaşından sonra meydana gelecek boşamalarda üç ay iddet beklenenecektir.

e. Normal erginlikte olduğu halde hiç hayız görmeyen kadının iddeti

Yukarıda belirtilen yaş sınırları arasında yani onbeş-ellibeş yaşları arasında olup da herhangi bir sebepten dolayı hayatlarında hiç hayız görmemiş veya bir-iki defa görüp de kesilmiş kadınlar da bulunabilir. Böyle kadınların ne kadar iddet bekleyeceği konusunda hukukçular farklı içtihatları ileri sürmektedirler.

Hanefiler ve Şafiiler böyle bir kadının hayız görünceye kadar veya

(156) Nitekim Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, "Oniki yaşını tamamlamamış olan erkek çocuk ile dokuz yaşını tamamlamamış olan kız çocuk hiçbir kimse tarafından evlendirilemez" (md: 7) diyerek küçüklerin evlendirilmelerini yasaklamıştır.

(157) Tartışma için bkz. Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 144, 149; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/5-6.

(158) Talâk, 65/4.

(159) Bkz. İbn Kudâme, a.g.e., 8/86-87; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., 4/318; Bilmen, a.g.e., 2/373.

hayızdan kesilme sınırı olan ellibeş yaşına ulaşıncaya kadar bekleyeceğini söylerken (160) *Maliki ve Hanbeliler, az öne meâlini verdiğimiz Talâk 65/4* ayetini temel alarak bu durumdaki bir kadının oniki ay iddet bekleyeceğini söylemişlerdir. Bu oniki ayın dokuzu, varsa hamileliği ve doğumu tesbit, geriye kalan üç ayı da ihtiyat payıdır. (161)

Birinci içtihat, hem karı-koca hayatı yaşamadığı halde ellibeş yaşına kadar iddet nafakası ödeme mecburiyetinde kalacak koca, hem de iddeti yıllarca sürdüğü için artık bir başkasıyla evlenemeyecek kadın aleyhine mahzurlar taşımaktadır. İslamın genel maksatları ve aile hayatından beklediği özel yararlar gözönüne alındığında böyle kadınların oniki ay bekleyeceği yönündeki ikinci içtihad daha uygun gelmektedir. (162)

Zaten Hukuk-ı Aile Kararnamesi de hiç hayız görmeyen kadınların dokuz ay iddet bekleyeceği hükmünü kanunlaştırmıştır. (163)

f. Müslüman olmayan kadının iddeti

İddetin hikmet ve varlık sebebinde söylediğimiz hususlar kişilerin dinlerine göre değişmeyeceğinden, aksine konunun zaten özünden kaynaklandığından bu noktada din farkının bir rolü yoktur. Müslüman olmayan bir kadın da yukarıda sayılan türlerden hangisini bekleyecekse tıpkı bir müslüman kadın gibi iddet bekler. (164)

3. İddetin Hukukî Sonuçları

İddet her iki taraf üzerinde de bazı sonuçlar doğurur:

a. Talak ve genel olarak fesih iddeti bekleyen kadının yiyecek, giyecek

(160) Şafii, *el-Ümm*, 5/310; Bu çalışmada kullandığımız Hanefi kaynaklarında bulamadığımız bu hükmün Hanefilere atfı için bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/75; Bilmen, a.g.e., 2/373; Karaman, a.g.e., 1/330; Döndüren, a.g.e., s. 462.

(161) İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/76; İbn Kudame, a.g.e., 8/87.

(162) Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/330; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 50-51.

(163) *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 140.

(164) Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/424; Şafii, a.g.e., 5/312; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/30; İbn Kudâme, a.g.e., 8/78.

Evliliğin Sona Ermesinden Doğan Neticeler

ve barınma (mesken) gibi ihtiyaçları iddet süresince kocası tarafından karşılanır.

"Eğer onlar hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını versin!" (165) *"Boşadığımız kadınları iddet süresince evlerinden çıkarmayın; apaçık bir kötülük işlemedikçe onlar da çıkmasınlar!"* (166)

b. Kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadın, zaten kocasının mirasından belli bir hisseye sahip olacağından ayrıca iddet nafakası söz konusu olmaz. (167)

c. Kadın iddetini bitirmeden başka birisi ile evlenemez ve hatta nişanlanamaz. Kendilerine bu yönde teklifte de bulunulamaz. Çünkü önceki evliliğin bir kısım hükümleri iddet süresince devam etmektedir. Yalnız kocasının vefatından dolayı iddet bekleyen kadınlar için üstü kapalı bir tarzda teklifte bulunulabileceğine Kur'an izin vermektedir:

"Vefat iddeti bekleyen kadınlara nikah isteğinizi çitlatmanızda veya böyle bir arzuyu gönüllerinizde saklamanızda bir sakınca yoktur." (168)

d. Daha önce meâlîni verdiğimiz Talak 65/1 ve 6. ayetlerin emri gereğince kadın iddetini koca evinde tamamlar. Bu hüküm, iddet boyunca mesken güvencesi sağladığından kadın lehine bir hükümdür.

e. İddet bitimine kadar aynı evde kalacaklarından boşanan eşler arasındaki ilişki, boşamanın türüne göre şöyledir: Boşama ric'î ise, yerinde de açıklandığı üzere yeni bir akde gerek olmadan birbirlerine dönmeleri mümkün olduğundan bu dönmeyi sağlayacak fiiller de caizdir. Dolayısıyla eşler birbirlerinin cinselliklerinden yararlanabilirler. Bâin boşamada ise evlilik bağı sona erdiğinden ve ancak yeni bir akitle biraraya gelmek mümkün

(165) Talâk, 65/6.

(166) Talâk, 65/1.

(167) Mâlik, a.g.e., 2/475, 476; Şafîî, a.g.e., 5/322; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/45; bkz. Şevkânî, *es-Seylû'l-Cerrâr*, 2/393-394.

(168) Bakara, 2/235.

olduğundan boşanmış eşlerin birbirinden faydalanmaları caiz değildir. Evin ayrı odalarında kalırlar. (169) Ev dar olur veya koca, haram-helal hassasiyetini taşımayan biri olursa kocanın başka bir yere taşınması uygun görülmüştür. (170)

f. İddet içinde iken kadın doğum yapacak olursa, eğer bu doğum hamilelik için öngörülen en az süre olan altı ay ile en uzun süre olan bir yıl arasında olmuşsa neseb kocaya ait olur. Yani iddetin başladığı andan itibaren hesap edilmek üzere altı ay geçtikten sonra doğum gerçekleşirse, doğan çocuğun nesebi sahih sayılır. (171)

g. Henüz iddet bitmeden boşanmış eşlerden birinin ölümü halinde mirasçılık da şu şekilde çözümlenir: Ric'î talaktan dolayı iddet bekleniyorsa eşler birbirlerine mirasçı olurlar. Fakat boşama bâin ise veya son boşama hakkı kullanılmış ise iddet süresi içinde eşler birbirlerine mirasçı olamazlar. Eğer koca, peşinden öldüğü bir yatalak hastalık (maraz-ı mevt) durumunda eşini bâin talak ile boşamış ise ve kadın da bu boşamaya razı değilse fakihlerin çoğunluğuna göre kocasına mirasçı olur. (172)

B. Çocukların Bakımı ve Terbiyesi (Hadâne)

Evliliğin sona ermesinin bu evlilikten olma çocuklar üzerinde de bir takım sonuçları bulunmaktadır. Nesebinin sabit olması, emme döneminde ise emzirilmesi ve bakılıp büyütülmesi ile terbiye edilmesi, bu sonuçların başlıcalarını oluşturmaktadır. Neseb ve emzirme ile ilgili olarak önceki sayfalarda yer yer bilgiler verildiği için burada bir fıkıh terimi olarak hadâne veya hıdâne diye ifade edilen çocuğun bakım ve terbiyesi (173) meselesine değineceğiz.

(169) Serahsî, *el-Mebsût*, 6/34, 36.

(170) Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 473.

(171) Bazı değerlendirmeler için bkz. Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/442-443; Şirâzî, *et-Tenbîh*, s. 191; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/65; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 1/537.

(172) Şafî, *el-Ümm*, 5/343; Serahsî, a.g.e., 6/154; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 2/68-69; İbn Kudâme, a.g.e., 8/94.

(173) Nesefî, *Tılbetu't-Talebe*, s. 50; Konevî, *Enisü'l-Fukaha*, s. 167.

1. Hadâne hakkı

Çocuğun doğumdan itibaren beslenmesini, bakım ve temizliğini belli bir süreye kadar en iyi bir biçimde annesi yerine getireceğinden hadâne hakkı öncelikle anneye tanınmıştır. Annenin şefkat, merhamet ve bu işlere dönük fitrî becerisinin bulunması da bunu gerektirmektedir. (174)

Bir kadının Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek "Ey Allah'ın elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucacağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor" biçiminde şikayette bulununca O (s.a.s.), "Başkası ile evlenmediğin sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin" buyurdu. (175)

Hz. Ebu Bekr de (r.a.) bir babaya karşı,

"Annesinin okşaması, kucacağına alması ve kokusu çocuk bakımından senin yanında kalmasından daha bayırlıdır. Sonra çocuk büyüyünce seçimini yapar." (176)

demmiştir.

Eğer anne bulunmaz veya aşağıda vereceğimiz yeterli hadâne niteliklerini taşımazsa bu hak sırayla anneye, babaanneye, öz kız kardeşe... geçer. Bunlardan sonra sıra babaya, dedeye, erkek kardeşe... gelir. (177)

2. Hadâne ehliyeti

Çocuğun bakım ve terbiyesi sorumluluğu kendisine verilen kişinin akıllı, ergin, bu işi yapabilecek güçte ve çocuğu hayat, sağlık ve ahlakî bakımdan korumada güvenilir olması gerekir.

(174) Şirâzî, *et-Tenbîh*, s. 211; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/37; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/143; Behûtî, *er-Ravdu'l-Murbi'*, s. 463; Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr*, 2/436.

(175) Ebu Dâvûd, *"Talâk"*, 35.

(176) Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 7/153. (No: 12598)

(177) Şirâzî, a.g.e., s. 211; Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 839 vd.; ayrıca bkz. İbn Hazm, a.g.e., 10/152-154; İbn Kudâme, a.g.e., 8/194-195; Şevkânî, a.g.e., 2/438-439.

Hem kadın hem erkekte aranan bu ortak nitelikler yanında sadece kadında ve sadece erkekte aranan başka şartlar da vardır. Erkeğin müslüman olması, bakacağı çocuk kız ise ona mahrem olması; kadının çocuğa yabancı yani mahrem olmayan biriyle evli olmaması bu tür özel şartlardandır. (178)

Türk Medeni Kanunu, çocukların bakım velayetinin boşanan eşlerden hangisine verilmesi gerektiği konusunda belli ölçütler ve şartlar koymamış, bunu tamamen hakimın takdirine bırakmıştır. (179)

3. Hadâne Süresi

Söz konusu ettiğimiz hadâne, çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi demek olduğundan bunun süresi çocuğun buna olan ihtiyacı ile orantılıdır. Hukukçular bunun süresini, çocuğun kendi başına yemek yeyip giyinebileceği yaşa ulaşmak olarak belirlemişlerdir. (180)

Buna göre erkek çocukta yedi-dokuz; kız çocukta dokuz-onbir yaşlar, hadâne süresinin sonu olarak belirlenmiştir. Malikilere göre bu müddet, erkek çocukta erginlik çağına, kız çocukta ise evlenmesine kadar uzamaktadır. (181)

Süre sona erince çocuğun sorumluluğu, hukukçuların çoğunluğuna göre babaya intikal ederken; Şafii ve Hanbeliler kararın çocuk tarafından verileceğini, anne-babasından hangisini seçerse onun yanında kalacağını söylemiştir. (182) Hz. Peygamber'in (s.a.s.), anne-babası boşanmış bir erkek

---

(177) Şîrâzî, a.g.e., s. 211; Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 839 vd.; ayrıca bkz. İbn Hazm, a.g.e., 10/152-154; İbn Kudâme, a.g.e., 8/194-195; Şevkânî, a.g.e., 2/438-439.

(178) Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/356 vd.; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/195-197; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/329; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/432-435; bkz. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/340.

(179) Velidedeoğlu, *Aile Hukuku*, 267; Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, s. 234.

(180) Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 843; Erbay, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, s. 155.

(181) Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/356.

(182) İbn Kudâme, a.g.e., 8/191; Şîrbîni, a.g.e., 5/198.

çocuğu, onlardan hangisini seçeceği konusunda muhayyer bırakması (183) ve Hz. Ebu Bekr'in az önce naklettiğimiz sözü, bu son görüşü teyit etmektedir.

4. Hadâne masrafları

Çocuğun nafaka denen zarurî giderleri dışında kalan bakım masrafları ve diğer ihtiyaçları, varsa öncelikle kendisinin malından karşılanır. Kendi mali yoksa masrafları karşılamak görevi de babaya intikal eder. Eğer baba da fakir ise sırasıyla diğer nafaka borçlusu akrabalar bununla yükümlü olurlar. (184)

Türkiye'de yürürlükte olan Medeni Kanun, "iştirak nafakası" adıyla bu masraflara her iki tarafın da kudreti ölçüsünde katılmasını öngörmüştür. (185)

---

(183) Ebu Dâvûd, "*Talâk*" 35; Tirmizî, "*Ahkâm*" 21; Nesâî, "*Talâk*" 52.

(184) Bilmen, a.g.e., 2/441; Karaman, a.g.e., 1/343; Döndüren, a.g.e., s. 331; Erbay, a.g.e., s. 197 vd. Genel olarak hadâne ücreti hakkında bkz. İbn Abidîn, "el-İbâne an Ahzi'l-Ücrâ ale'l-Hadâne" Mecmu'a Rasâil içinde (1/264-276) İst. 1320.

(185) Akıntürk, *Aile Hukuku Dersleri*, s. 236.

GENEL DEĞERLENDİRME

Evlenme akdi ve hukukî yansımaları ile evliliğin sona ermesi ve bunun doğurduğu sonuçları içeren iki bölüm halinde sunduğumuz bu çalışma, bize, genel hatlarıyla İslamın aileye bakışındaki temel hukukî çerçeveyi çizmiş oldu. Bir cümleyle özetleyecek olursak bu temel, Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle bir huzur ve sevgi kaynağı olan ailenin, bireylerinden hiçbirisinin haksızlığa uğramadığı ve yaratılıştaki kadın-erkek niteliklerine uygun bir yuva olmasını sağlamaktır.

Bunun için fikhî düşünce kaynaklarının kendilerine sunduğu malzemeyi değerlendiren İslam hukukçuları; adil, ihtiyaçları gideren ve sosyal-hukukî istikrarı sağlayan bir aile hukuku düzeni kurabilmeyi hedeflemişlerdir.

Tabiatıyla, içinde yaşanılan toplumun önkabulleri/telakkîleri ve mevcut örf-adet gibi etkenler de mezkur hedefin gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Bu sebeple olsa gerek, özellikle karı-koca arasındaki ev içi ve dışı rollerin dağılımı ve herbir tarafın hısım-akrabalarına dönük hak ve so-

rumlulukları tesbit edilirken, fıkıh eserlerimize, dönemin telakkileri de yansımıştır.

Sözgelişi, kadının yemek ha zırlamak ve temizlik dahil ev işlerini yapma mecburiyetinin hukûken bulunmadığı, kayınvâlîde ve kayınpederine bakıp ihtiyaçlarını görmek yükümlülüğünün olmadığı söylenmiştir. Buna karşılık hanımın haftada bir kere kendi ana-babasını, yılda bir kere kardeş, dayı-teyze, amca-hala gibi mahrem yakınlarını ziyaret etme hakkına sahip olup, bunun ötesinde kocanın bundan fazlasını engelleme hakkının bulunduğuna hükmedilmiştir. Hatta ağır hasta olan ana-babasıyla ilgilenmek üzere kocasının izni olmadan evinden ayrılan kadının, nafaka hakkını kaybedeceği hükmü tesbit edilmiştir. (bkz. *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, 1/556 vd.)

Aileyi sırf bir hukukî birliktelik olarak görmek, onun arka planında bulunan sevgi, huzur, yardımlaşma, fedâkarlık ve hayatı birlikte göğüslemek gibi nitelikleri yeterince dikkate almamak, bu tür mekanik sonuçlara götürebilir. Oysa gerek Kur'an-ı Kerim, gerek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) aile anlayış ve tatbikatı çok daha müsâmahalı bir yapıyı öngörmekte ve bir çok alanı ahlakî erdemlerin, fıtrat kurallarının ve akl-ı selîmin çözümlemesine bırakmaktadır.

"Kadınların hakları ma'rûf bir ölçüyle vazifelerine denktir (Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır)..." (Bakara, 2/228), "...Kadınlarla güzellekle geçinin..." (Nisa, 4/19), "...İyi kadınlar, gönülden saygılı olup, Allah'ın kendilerini korumasına karşılık saklı olanı muhafaza ederler..." (Nisa, 4/34)

"Kadınlarınızın iyi olması için çaba sarfedin, onlara iyi muamelede bulunun. Çünkü onlar hakkında, apaçık bir günah işlemedikleri sürece bundan başka bir bakka sahip değilsiniz... Eğer size itaat ederlerse, onların aleybine bir yol aramayın." (Tirmizî, "Radâ" 11)

"Hz. Peygamber ev içi işlerini kızı Fâtımâ'ya, dışarıdaki

işleri Ali'ye vermişti." (İbn Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye 2/39) "Ey kadınlar sizin göreviniz evinizle ilgilenmektir, cihadınız da evinizdedir." (Müsned, 6/68) "Çalışmaktan yorulan, değirmen çevirmekten eli yaralanan Fâtıma, Hz. Peygam ber'den bir hizmetçi istemiş, Efendimiz ise şöyle buyurmuştur: "Ey Fâtıma, Allah'a karşı müttaki ol, Rabbinin farzlarını edâ et, ailenin işlerini yap, yattığında 33'er defa Subhanallah, Elhamdulillah ve Allahu Ekber de. Bu, hizmetçiden daha iyidir." (bkz. Buhârî, "De'âvât" 11; "Nafakât" 6)

"Kocasını kendisinden hoşnut olarak ölen bir kadın, cennete girecektir." (Tirmizî, "Radâ" 10)

Genel değerlendirme makamında ancak verebildiğimiz bu birkaç nas örneği, bize aile gibi kutsal bir kurumun sadece hukukî bir yapı olmadığını, onun ötesinde anlamlar taşıdığını göstermektedir. *"İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağımız eşler yaratıp, aramızda sevgi ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda, düşünen toplum için dersler vardır."* (Rûm, 30/21) mesajına muhatap olan müslümanlar, kendi toplumlarını, elinizdeki bu çalışma boyunca sergilemeye çalıştığımız model üzerine şekillendirmelidirler. Bu niteliklerle bezenmiş aileler, ahlakî değerlerin olabildiğince tahrip edildiği, iffetsizliğin ve nikahsız birlikteliklerin özgürlük diye takdim edildiği günümüzde insanlığın devamı için bir şanstır.

En doğrusunu yine de Yüce Allah bilir...

BİBLİYOGRAFYA

- Abdurrezzâk Ebu Bekr b. Hemmâm (v. 211/826), *el-Musannef* I-XI, (nşr: Habîburrahman el-A'zamî), Beyrut 1392/1972.
- Abdülbâkî Muhammed Fuâd (v. 1968), *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul 1984.
- Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned* I-VI, İstanbul 1981.
- Akıntürk Turgut, *Aile Hukuku Dersleri*, Ankara 1967.
- Aydın Mehmed Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985.
- Behûtî Mansur b. Yunus (v. 1051/1641), *er-Ravdu'l-Murbi' bi Şerb Zâdi'l-Müstakni'* (nşr. Ahmed M. Şakir-Ali M. Şakir), Kahire Dâru't-Turâs (*er-Ravdu'l-Murbi'*)
- Bilmen Ömer Nasuhi, (v. 1971), *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilâbât-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul 1976. (*Hukuk-ı İslamiyye*)
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/869),

- Sabîhu'l-Bubârî* I-VIII. İstanbul 1981 (*Bubârî*)
- Cassâs Ebu Bekr Ahmed b. Ali (v. 370/980), *Abkâmu'l-Kur'ân* I-III, Beyrut 1414/1993.
- Debûsî Ebu Zeyd Abdullah b. Ömer (v. 430/1039), *Kitâbu'n-Nikâh mine'l-Esrâr* (thk. Nâyif b. Nâfi el-Ömerî), Kahire 1413/1993 (*Kitâbu'n-Nikâh*).
- Deyrabî Ahmed b. Ömer (v. 1151/1738), *Abkâmu'z-Zevâc ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a* (thk. Mustafa A. Ata), Beyrut 1406/1986.
- Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul 1995.
- Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş'as (v. 275/889), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, I-V, İstanbul 1981. (*Ebu Dâvûd*).
- Erbay Celâl, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, Bakü 1995.
- *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, Bakü 1995.
- el-Fetâvâ'l-Hindiyye* I-VI, Beyrut 1400/1980.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed (v. 770/1368), *el-Misbâhu'l-Münîr*, Beyrut 1987.
- Hallâf Abdülvehhab, *Abkâmu'l-Abvâli's-Şabsıyye fi's-Şer'i'ati'l-İslamiyye*, Kuveyt 1410/1990.
- Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, İstanbul 1918.
- Hukuk-ı Aile Kararnamesi: *Aile Hukuku Kararnamesi*, (haz. Orhan Çeker), İstanbul 1985.
- İbn Âbidîn Muhammed Alaüddin (v. 1252/1836), "*el-İbâne an Abzi'l-Ücra ale'l-Hadâne*" Mecmu'a Rasâil içinde 1/264-276, İstanbul 1320.
- İbn Hazm Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (v. 456/1064), *el-Muballâ bi'l-Asâr* I-XII, thk. Abdulgaffar el-Bendârî, Beyrut 1408,

1988 (*el-Muhallâ*)

İbn Kayyim Muhammed b. Ebî Bekr (v. 751/1350),
İlâmu'l-Muwakkî'in an Rabbi'l-Alemîn I-IV, Beyrut
1411/1991.

İbn Kudâme Abdullah b. Ahmed (v. 620/1223), *el-Muğnî* I-XII, Beyrut
1405/1985.

İbn Mâce Muhammed b. Yezîd (v. 273/886), *es-Sünen* I-II, İstanbul
1981 (*İbn Mace*)

İbn Nüceym Zeynüddin b. İbrahim (v. 970/1562), *el-Eşbâh
ve'n-Nazâir*, Beyrut 1405/1985.

İbn Rüşd Ebu'l Velid Muhammed el-Hafid (v. 595/1198),
Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid I-II, İstanbul
1985 (*Bidâyetü'l-Müctehid*)

İbnu'l-Arabî Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh (v. 543/1148),
Abkâmu'l-Kur'an I-IV (nşr: Muhammed A. Atâ) Beyrut
1408-1988.

İbnu'l-Hümâm Kemalüddin Muhammed b. Abdulvâhid (v. 861/1456),
Fethu'l-Kadîr I-X, Kahire 1389/1970.

Karaman Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku* I, İstanbul 1982.

Kettânî Muhammed Abdülhay (v. 1962), *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, I-III.
(Terc: Ahmed Özel), İstanbul 1990.

Konevî Kâsım (v. 978/1570), *Enîsü'l-Fukahâ fî Ta'rifâti'l-Elfâzi'l-
Mütedâvile beyne'l-Fukahâ*, thk: Ahmed el-Kubeysî, Cidde
1407/1987 (*Enîsü'l-Fukahâ*).

Kudûrî, Ahmed b. Muhammed (v. 428/1036), *el-Kitâb* I-IV (Meydânî,
el-Lübâb içinde) Beyrut 1399/1979.

Mâlik b. Enes (v. 179/795), *el-Müdevvenetu'l-Kübra* I-VI, Beyrut Daru
Sâdır (*el-Müdevvene*).

—————, *el-Muvatta* I-II, İstanbul 1981.

Merğînânî Ali b. Ebi Bekr (v. 593/1197), *el-Hidâye Şerh Bidâyeti'l-Mübtedî* I-IV, İstanbul 1986 (*el-Hidaye*).

Muvatta: Bkz. Mâlik b. Enes.

Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (v. 261/874), *Sabîhu Müslim* I-IV, İstanbul 1981 (*Müslim*).

Müsned: bkz. Ahmed b. Hanbel.

Mv.F. (*el-Mevsû'atü'l-Fıkbiyye*), I-XX Kuveyt 1984.

Nesâî Ahmed b. Ali (v. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî* I-VIII, İstanbul 1981 (*Nesâî*)

Neseî, Necmüddin b. Hafs (v. 537/1142); *Tilbetu't-Talebe fi'l-Istılâbâti'l-Fıkbiyye*, İstanbul 1311 (*Tilbetu't-Talebe*)

Sâys Muhammed A. - Şeltût M. M., bkz. Şeltût.

Serahsî Muhammed b. Ahmed (v. 483/1090) *el-Mebsût* I-XXX, İstanbul 1403/1982.

Şa'bân Zekiyyüddin, *el-Abkâmu'ş-Şer'iyye li'l-Abvâli'ş-Şabsiyye*, Mısır 1964.

Şâfiî Muhammed b. İdris (v. 204/819), *el-Ümm*, I-IX, Beyrut 1413/1993.

—————, *Abkâmu'l-Kur'ân* (thk. Abdulğani Abdulhâlık) Beyrut 1410/1990.

Şeltût Mahmud M. (v. 1964)-Sâys Muhammed A., *Mukâranetu'l-Mezâhib fi'l-Fıkħ*, Kahire, 1379/1953.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, (v. 1250/1834), *Neylü'l-Evtâr Şerh Müntekâ'l-Abbâr* I-VIII, Kahire Mektebetü'd-Da'veti'l-İslamiyye (*Neylü'l-Evtâr*)

—————, *es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedeffik alâ Hadâiki'l-Ezbâr* I-IV, (nşr. Kasım Galip Ahmed ve diğerleri) Kahire 1403

(es-Seylû'l-Cerrâr)

Şîrâzî Ebu İshak İbrahim b. Ali (v. 476/1083), *et-Tenbih fi'l-Fıkbi's-Şâfiî*, Beyrut 1403/1983 (et-Tenbih).

Şîrbînî Muhammed b. Ahmed (v. 977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rife Me'âni'l-Minhâc* I-VI, Beyrut 1415/1994 (*Muğni'l-Muhtâc*).

Tirmizî Muhammed b. İsâ (v. 279/892) *Sünenu't-Tirmizî* I-V, İstanbul 1981 (*Tirmizi*)

Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, *Türk Medeni Hukuku*, cilt 2: Aile Hukuku, cüz 1-2, İstanbul 1960. (*Aile Hukuku*)

Wensinck A. J., *el-Mu'cemu'l-Müfembres li Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebevî*, I-VIII, İstanbul 1986.

**İLERİ OKUMALAR İÇİN SEÇİLMİŞ ÇAĞDAŞ BİR
BİBLİYOGRAFYA**

- Abdullah Ömer, *el-Abvâlu's-Şabsiyye fi Abkâmi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Kahire 1958.
- Abdülaziz Emîr, *el-Enkibatu'l-Fâside ve'l-Menbiyyû anhâ fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Amman 1403/1983.
- Abdülhamid Muhammed Muhyiddin, *el-Abvâlu's-Şabsiyye fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Beyrut 1984.
- Adevî Mustafa, *es-Sahîbu'l-Müsned min Abkâmi'n-Nikâh*, Kahire 1987.
- Adevî Mustafa, *Abkâmu't-Talâk fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Kahire, 1988.
- Ahmed K. N., *The Muslim Law of Divorce*, New Delhi 1984.
- Akabî Semîr M., *el-Hadâne fi'l-Fıkhi'l-İslami*, Kahire, 1986.
- Amir Abdulaziz, *el-Abvâlu's-Şabsiyye fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Kahire, 1984.

- Basrî Arif, *Nafakatu'z-Zevce fi't-Teşrî'i'l-İslâmî*, Beyrut 1981.
- Bekrî Ahmed Mahir, *Ri'âyetü't-Tufûle fi'l-İslam*, Kahire 1987.
- Bekrî Muhammed A., *Mevsûatü'l-Fıkh ve'l-Kadâ fi'l-Abvâli's-Şabsıyye*, Kahire 1994.
- Berdîsî Muhammed Zekerıyya, *el-Abkâmu'l-İslamıyye fi'l-Abvali's-Şabsıyye*, Kahire 1965.
- Berrî Zekerıyya, *Abkâmu'l-Evlâd fi'l-İslam*, Kahire ts.
- Beyânî Muhammed Zeyd, *Şerhu'l-Abkâmi's-Şer'iyye fi'l-Abvâli's-Şabsıyye*, Beyrut ts.
- Celîdî Saîd M., *Abkâmu'l-Ûsra fi'z-Zevâc ve't-Talâk ve Asâribima*, Bingazi 1986.
- Cin Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974.
- Çeker Orhan, *İslam Hukukunda Çocuk*, İstanbul 1990.
- Dağıştânî Meryem A., *el-Asâru'l-Murettebe ale't-Talâk fi's-Şer'i'ati'l-İslamıyye*, Kahire 1994.
- Debûr Enver M., *İsbâtu'n-Neseb bi Tarîkı'l-Kıyâfe fi'l-Fıkhı'l-İslâmî*, Kahire 1985.
- Desûkî Muhammed, *Min Kadâya'l-Ûsra fi't-Teşrî'i'l-İslâmî*, Devha 1986.
- Ebu Zehra Muhammed, *el-Abvâlu's-Şabsıyye*, 1950 yy.
- Es'ad Yusuf Mikâil, *Ri'âyetü'l-Murâbikîn*, Kahire ts.
- Fattânî İsmail L., *İbtılâfu'd-Dâreyn ve Eseruh fi Abkâmi'l-Munâkebât ve'l-Muâmelât*, Kahire 1990.
- Ferac Seyyid A., *el-Furka beyne'z-Zevceyn ve Abkâmuhâ fi Mezhebi Ehli's-Sünne*, Kahire 1990.
- Ferrûh Ömer, *el-Ûsra fi's-Şer'il-İslâmî*, Beyrut 1951 (*İslam Aile Hukuku*, terc: Yusuf Z. Kavakçı, İstanbul 1965)

- Haeri Shahla, *Law of Desire*, London 1989.
- Hamed Ahmed, *el-Ûsra: et-Tekvîn el-Hukûk ve'l-Vâcibât*, Tanta 1986.
- Hamed Ahmed, *Mevdû'u'n-Neseb fi's-Şerî'a ve'l-Kanun*, Kuveyt 1985.
- Heytu Muhammed H., *el-İmtâ' fi Abkâmi'r-Radâ'*, Beyrut 1994.
- Hillî Abdülkerim, *el-Abkâmu'l-Ca'feriyye fi'l-Abvâli's-Şabsiyye*, Beyrut 1985.
- Husarî Ahmed, *en-Nikâh ve'l-Kadâya'l-Müteallika bih*, Beyrut 1986.
- Itr Abdurrahman, *Hibetü'n-Nikâh*, Zerkâ 1989.
- İbn Abidîn, *'Tahrîru'n-Nukûl fi Nafakati'l-Furû' ve'l-Usûl'* Mecmu'a Rasâil içinde (1/278-291) İstanbul 1320.
- İbrahim İnas Abbas, *Ri'âyetü't-Tufûle fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Kahire 1985.
- Kâsım Yusuf, *Hukûku'l-Ûsra fi'l-Fıkhi'l-İslamî*, Kahire 1987.
- Kevserî Muhammed Zâhid, *el-İşfâk alâ Abkâmi't-Talâk*, Mısır 1355.
- Kıdwal Shaikh M., *Woman under Different Social and Religious Laws*, New Delhi, 1978.
- Kubeysî Ahmed A., *el-Abvâli's-Şabsiyye fi'l-Fıkh ve'l-Kadâ ve'l-Kânûn*, Bağdat 1975.
- Mahmesânî Subhî, *el-Mebâdiü's-Şer'iyye ve'l-Kânûniyye fi'l-Hacr ve'n-Nafakât*, Beyrut 1981.
- Muhammed Abdülcevâd, *Himâyetü't-Tufûle fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye ve'l-Kânûni'l-Amm*, İskenderiye, ts.
- Muhammed Ebu Bekr İ., *Abkâmu'l-Marîd fi'l-Fıkhi'l-İslâmî: el-İbâdât ve'l-Abvâli's-Şabsiyye*, Riyad 1984.
- Muhammedî Ali M., *Abkâmu'n-Neseb fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, Devha 1994.
- Musa Muhammed Yusuf, *Abkâmu'l-Abvâli's-Şabsiyye fi'l-Fıkhi'l-*

İslâmi, Kahire 1958.

Mustafa Fethi H., *De'âvi't-Talâk*, İskenderiyye 1991.

Özcan Ruhi, *İslam Hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Erzurum 1976.

—————, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası* (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum 1980.

Sabbâğ Muhammed M., *el-İdâb fi Abkâmi'n-Nikâh*, Kahire 1990.

Sâbûnî Abdurrahman, *Medâ Hurriyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Dimaşk (?) 1968.

Sibâî Mustafa, *el-Mer'e beyne'l-Fıkh ve'l-Kanun*, Haleb ts.

Sibâî Mustafa, *Şerb Kanuni'l-Abvâli's-Şahsiyye*, Dimaşk 1958.

Sıddıqî Muhammed İ., *The Family Law of İslam*, Lahor 1984.

Şâkir Ahmed M., *Nizâmu't-Talâk fi'l-İslam*, Kahire 1389.

Şelebî Muhammed Mustafa, *Abkâmu'l-Üsra fi'l-İslam*, Beyrut 1977.

Tâc Abdurrahman, *Abkâmu'l-Abvâli's-Şahsiyye fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Mısır 1955.

Tahmaz Abdülhamid M., *el-Ensâb ve'l-Evlâd*, Dimaşk 1987.

Tantâvî Mahmud Muhammed, *el-Abvâli's-Şahsiyye fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye*, Kahire 1972.

Tenzîlu'r-Rahman, *A Code of Muslim Personal Law*, Karaçi 1980.

Ukbâ Semîr Muhammed, *el-Hadâne fi'l-Fıkhî'l-İslâmi*, Kahire 1986.

Umeyrî Süleyman A., *Tesmiyetü'l-Müftîn bi enne't-Talâka's-Selâs bi Lafz Vâhid Talka Vâhîde*, Riyad 1413.

Zelemî Mustafa İ., *et-Talâk fi's-Şerî'ati's-Semâ ve Kânûnî'l-Ard*, Bağdat 1984.

Zeydan Abdülkerim, *el-Mufassâl fi Abkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şerî'ati'l-İslamiyye I-XI*, Beyrut 1415/1994.

INDEX

Abdullah b. Ömer, 82.

Adem, 7.

adli, 45, 68, 86, 88, 92, 99.

Aişe , 30, 31, 37, 40, 94.

akıl, 16, 33, 39, 46, 73, 77, 85, 86, 108.

alaca, 86.

amca , 35, 113.

Asr-ı Saadet, 29, 97.

ay hali, 104.

ayet-i kerime, 93, 104.

Badem, 30.

bâin, 74, 80-82, 85, 88, 90-92, 94, 98, 106, 107.

bâliğ, 33, 91.

barınma, 106.

Batı, 9.

batıl, 44-46.

bedel, 29, 81, 84, 85, 87.

bedelli, 85, 87, 88.

bedelsiz, 84, 87.
Bedir, 30.
Beynûnet-i kübrâ, 74.
bid'î, 82, 83, 95.
borçlanma, 56, 89.
boşama, 37, 64, 68-86, 88, 91-99, 101, 102, 104, 106, 107.
boşanma, 36, 38, 54, 58, 67, 68, 72, 81, 82, 84-86, 88, 90, 95, 97, 98, 103.
Caiz, 27, 38, 45, 46, 88, 104, 106, 107.
cebir, 40.
cehennem, 16, 79, 93.
cennet, 60, 80, 114.
Cermen, 67.
cihaz, 102.
cinsel birleşme, 36, 45-47, 54, 81, 102.
cinsel organ, 86.
cinsellik, 24, 27, 46, 50, 51, 81, 106.
cüzzam, 86.
Çift cinsiyetlilik, 87.
Dayı, 35, 113.
Debûsî, 9.
denklik, 41-43.
dilsiz, 78.
diyâneten, 61.
doğum, 35, 57, 58, 103, 105-108.
dört mezhep, 46.
dövmek, 51.
düşük, 103.
Ebu Hanîfe, 33, 46, 86, 91, 99.
edâ, 33, 73, 76, 77, 114.
eğitim, 7.
ehl-i kitab, 37.

elçi, 5, 12, 73, 79, 94, 108.
emir, 11, 97.
emsal mehir, 47.
emzirme, 37, 57, 60, 61, 67.
endivüdüalizm, 9.
Ensar, 30, 40.
evcil eşek, 46.
evlatlık, 60.
Fakirlik, 62, 88.
farz, 24, 114.
farz-ı kifâye, 24.
fasit, 39, 41, 44, 47, 54, 55, 59, 99, 103.
fesih, 38, 47, 69, 93, 102, 103, 105.
fitrat, 4, 9, 72, 113.
fiil ehliyeti, 33.
firengi, 86.
fizyolojik, 86.
fizyonomik, 87.
furû', 35, 36, 61.
fuzûlî, 47.
Gâip, 89.
gayri müslim, 37, 93, 94.
gelin, 30, 33.
giyecek, 55, 105.
günah, 15, 28, 83, 85, 98, 113.
Hakim, 9, 33, 46, 47, 67-69, 86-91, 94, 97, 109.
hala, 34-36, 113.
halvet, 54, 101.
hamile, 43, 47, 102, 103, 105, 106.
hamilelik, 58, 102, 107.
Hansâ, 40.
haram, 9, 11, 13, 24, 25, 27, 35, 36-38, 47, 60, 76, 79, 83, 84, 87, 91, 99,

107.

hastalık, 24, 77, 86, 87, 107.

Hayber, 46.

hayız, 81-83, 102-105.

hâzil, 75.

hediye, 29.

helâl, 25, 80.

hezl, 74.

hıdâne, 107.

hidayet, 93.

Hristiyan, 66.

hul', 68, 84.

hulle, 97, 99, 100.

husye, 87.

İslah, 87.

İcâb, 38.

ibadet, 9, 14, 17, 24, 92.

İbn Kayyim, 83, 95.

İbn Teymiyye, 83, 95.

İbranî, 67.

icâzet, 47.

ictihat, 53.

içgüdüsel, 7.

iddet, 38, 45-47, 58, 59, 61, 71, 73, 74, 80-83, 85, 93, 97, 99, 101-107.

iffete iftira, 91.

iğlâk, 76.

ihmal, 15, 88.

ikrah, 40, 45, 78.

ikrar, 59.

iktidarsızlık, 86.

ilan, 40.

in'ikâd şartları, 32.

İncil, 66.
irade, 7, 23, 24, 38, 68, 69, 77, 79, 80, 81.
irtidât, 68, 93.
isbat , 40, 57, 72, 93, 97, 98.
Kabul, 33, 34, 36, 37-40, 57, 59, 61, 66, 67, 76, 78, 84, 90, 93, 94, 104,
112.
kar', 102.
karı-koca, 7, 15, 49, 80, 82, 87, 88, 91, 93, 98, 102, 105, 112.
karine, 79
kasıt, 61, 88.
Katolik, 66.
kayınvâlîde, 36, 113.
kazf, 91.
kefâet, 42.
Kerhî, 76.
kıyas, 86.
kinâyeli, 79-81.
Kur'an-ı Kerim, 97, 113.
kurû, 102.
Lanet, 16, 17, 70, 90, 91, 97, 99, 100.
lâzım, 41, 44, 47.
li'ân, 90, 91.
Ma'bed el-Kays, 30.
mahall-i talâk, 73.
mahkeme, 56, 72, 86-89, 90, 92, 93.
maraz-ı mevt, 77, 107.
mefkûd, 89.
mehir, 28, 29, 42, 45-47, 52-55, 71, 80-82, 85, 88.
mehr-i misil, 53.
mehr-i muaccel, 54.
mehr-i müeccel, 54.
mehr-i müsemâmâ, 53.

mekruh, 24, 99.
mescit, 24.
mesken
mevkûf, 41, 44, 47.
miras, 14, 44, 46, 60, 62, 77, 81, 82, 106, 107.
misil, 46, 53.
Muâz b. Cebel, 30.
mufârakât, 3, 64.
Muğîra b. Şu'be, 26.
muhâla'a, 68, 81, 84, 85, 88.
mut'a, 46, 47.
muvakkat, 45.
mü'min, 35, 75.
mübah, 24, 76.
müctehitler, 77, 83.
mükreh, 78.
mülâ'ane, 91.
mümeyyiz, 59.
müsâhera, 47.
müşrik, 37, 94.
Müzenî, 76.
Nafaka, 44-47, 52-54, 57, 61, 62, 82, 85, 88-90, 105, 106, 110, 113.
Nefâz, 41.
nesep, 36, 46, 48, 57, 59, 60.
nine, 9, 35-36.
niyet, 27, 59, 74, 75, 78, 79.
nüşûz, 87.
Oğulluk, 60.
onay, 33, 38, 41, 47, 94.
oruç, 25.
Osman, 33, 76.
Ömer, 82, 96, 100.

örf, 4, 28, 31, 39, 60, 79, 112.
Radâ', 36, 60.
regl, 82, 102.
resmî, 28, 40.
rıza, 22, 27, 32, 34, 38, 40, 41, 52, 53, 67, 68, 78, 81, 84, 85.
ric'î, 73, 75, 80, 81, 92, 98, 102, 106, 107.
Roma, 67.
Rubeyyi', 30.
ruh, 8, 10, 24, 33, 39, 84, 90.
Saç kıran, 86.
sağır, 78.
sahâbe, 76, 95, 96s
sahih, 44, 54, 55, 58, 59, 99, 100, 101, 107.
sarîh, 79, 80.
sedd-i zerâi', 77.
sıhrî, 44.
sinn-i iyâs, 101.
sosyal topluluk, 7.
sosyal ünite, 3, 7.
sosyolog, 7.
suç, 76, 90, 91, 93.
Sudan, 31.
sünnî, 82, 83.
süt, 35-37, 60.
Şahit, 39, 40, 45, 90.
şahitlik, 91, 97.
şeker, 30.
Şevkânî, 83, 89, 95.
şikâk, 87.
Tahâvî, 76.
tasarruf, 33, 78, 85, 86, 100.
tavsiye, 13, 17, 51, 97.

tef, 24, 30.
tefrîk, 68, 69, 86-90, 92.
Tefvîdu't-Talâk, 71, 72, 94, 95.
tempo, 31.
tescil, 93, 97, 98.
teyze, 34-36, 113.
torun, 35, 36, 61, 62.
Ultrason, 102.
usûl, 35, 36, 61, 62, 97.
Üvey kız, 35, 36.
Vacip, 24.
Veda Hutbesi, 9.
vekil, 32, 34, 38, 59, 73, 79.
velî , 32, 33, 40-43, 47, 102.
Yalan, 91.
yargı, 56, 57, 72, 86, 96, 97.
yargılama hukuku, 97.
yeğen, 35.
yemin, 9, 90-92.
yemin keffareti, 92.
yiyecek, 55, 60, 105.
Zengin, 9, 24, 88.
zifâf, 30, 80.
zina, 24, 25, 39, 53, 58, 59, 90, 91, 100.
zührevî, 86.

